

**HYVINVOINTIVALTION LEGITIMITEETTIKRIISI?
JULKAISTU KRITIIKKI JA KRIISIPUHEET VS
KANSALAISTEN MIELIPIDEMITTAUSTEN MUKAISET
ASENTEET HYVINVOINTIVALTION KANNATUKSEN
JA HYVÄKSYNNÄN MITTAREINA SUOMESSA**

**PRO GRADU -TUTKIELMA
VALTIO-OPPI
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
KEVÄT 2000
MINNA RAUHANSALO**

**HYVINVOINTIVALTION LEGITIMITEETTIKRIISI?
JULKAISTU KRITIIKKI JA KRIISIPUHEET VS
KANSALAISTEN MIELIPIDEMITTAUSTEN
MUKAISET ASEENTEET HYVINVOINTIVALTION
KANNATUKSEN JA HYVÄKSYNNÄN MITTAREINA
SUOMESSA**

**MINNA RAUHANSALO
VALTIO-OPPI
HELMIKUU 2000. 9.2.2000
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
115 SIVUA + LÄHTEET 7 SIVUA**

Tämän tutkielman aiheena on suomalainen hyvinvointivaltio ja sitä kohtaan esitetty julkinen kritiikki keskittyen lähinnä 1990-luvulla käytyyn keskusteluun hyvinvointivaltiomme legitimizeettikriisistä eli järjestelmän kannatuksen ja hyväksyttävyyden laskemisesta kansalaisten keskuudessa. Julkisen ja niin sanotusti virallisen tahon julkaistujen kantojen rinnalla tutkielma käsittelee suomalaisten ihmisten mielipidekyselyissä ilmaisemia asenteita hyvinvointivaltiotamme kohtaan, ja vertaa näitä osittain varsin poikkeavia näkemyksiä toisiinsa. Lisäksi tutkielmassa pohditaan, miksei tavallisten kansalaisten arkipäiväiset ja painamattomat mielipiteet hyvinvointivaltion toiminnasta loppujen lopuksi kanavoidukaan päättäjien toiminnan kautta, ja miksi mielipidekyselyjä ylipäätään halutaan niin innokkaasti teettää ja selvittää kansalaisten kannanottoja, kun niiden tuloksia ei aina ole tarkoituskaan ottaa huomioon tehtävissä päätöksissä ja tulevaisuuden ratkaisuisissa.

Tutkielma on muovautunut pitkälti suomalaisten yhteiskunnallisen alan asiantuntijoiden ja taloustieteilijöiden suhteellisen tuoreiden artikkelikokoelmien ja teosten pohjalta asioiden tilaa ja väittelykenttää esitteleväksi. Keskeisimpinä julkaistujen näkemysten esittäjinä mainittakoon esimerkiksi Matti Wiberg, Raija Julkunen ja Matti Kosonen. Kansalaisten mielipiteiden esittäjinä hyödyllisimmiksi tutkielman kannalta osoittautuivat Stakesin raportteina julkaistut mielipidekyselyt ja etenkin Pauli Forman suomalaisen hyvinvointivaltion kannatuksen muutoksia käsittelevät laajat tutkimukset.

Keskeisenä päätelmänä nousee esiin, ettei suomalainen hyvinvointivaltio ole niin syvässä legitimizeettikriisissä kuin rajuimmat julkiset kriitikot antavat kirjoituksissaan ymmärtää, vaan että suomalaiset edelleenkin ainakin mielipidekyselyjen valossa antavat tukensa järjestelmälle. Toinen esiin noussut seikka on se, ettei mielipiteiden kartoittamisen tarkoituksena nykypäivänä olekaan niiden antamien tulosten hyödyntäminen päätöksenteossa, vaan että niitä teetetään oikeastaan enemmän pelkiksi uutisiksi ja viihteeksi niitä janoaville kansalaisille.

Avainsanoina mainittakoon hyvinvointivaltio, legitimizeetti, kritiikki, kriisipuheet, mielipidekyselyt.

PRO GRADU -TYÖ
MINNA RAUHANSALO
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
VALTIO-OPPI

HYVINVOINTIVALTION LEGITIMITEETTIKRIISI?
JULKAISTU KRITIIKKI JA KRIISIPUHEET VS KANSALAISTEN
MIELIPIDEMITTAUSTEN MUKAISET ASEENTEET HYVINVOINTIVALTION
KANNATUKSEN JA HYVÄKSYNNÄN MITTAREINA SUOMESSA

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTOA	2
2. TYÖN TAVOITTEISTA JA RAKENTEESTA	3
3. YLEISTÄ HYVINVOINTIVALTIOSTA	9
3.1. Hyvinvointivaltion syntyvaiheista	11
3.2. Hyvinvointivaltion periaatteista	13
4. HYVINVOINTIVALTIOSTA SUOMESSA	18
4.1. Hyvinvointivaltion kehityksestä Suomessa	20
4.2. Hyvinvointivaltion periaatteista Suomessa	23
5. HYVINVOINTIVALTION YLEISIÄ KRIISIPUHEITA	25
5.1. Kansainvälisiä kritiikin suuntauksia	28
5.2. Hyvinvointivaltion kritiikkiä Suomessa	32
5.3. Hyvinvointivaltion kritiikin vastaväitteitä	49
6. HYVINVOINTIVALTION TALOUDESTA JA TULEVAISUUDESTA	57
6.1. Talouskasvu hyvinvointivaltion tukena	59
6.2. Huomisen hyvinvointivaltiosta	69
6.2.1. Yksilöllisyyttä vai yhteisöllisyyttä?	87
7. HYVINVOINTIVALTION LEGITIMITEETTI MIELIPIDEKYSELYJEN VALOSSA	92
7.1. Kansalaismielipiteestä ja sen vaikutuksista	93
7.2. Mielipiteistä ja niiden muodostumisesta	98
7.3. Hyvinvointivaltion legitimizeetti koetuksella?	103
8. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	112
9. PÄÄTÄNTÖ	114
LÄHTEET	

HYVINVOINTIVALTION LEGITIMITEETTIKRIISI?

julkaistu kritiikki ja kriisipuheet vs kansalaisten mielipidemittausten mukaiset asenteet hyvinvointivaltion kannatuksen ja hyväksyttävyyden mittareina Suomessa

1. JOHDANTOA

Tulen tässä pro gradussani käsittelemään suomalaista hyvinvointivaltiota ja sen kriisipuheita keskittyen nk. asiantuntijatahojen ja päättäjien julkisuudessa esittämiin sosiaalidemokraattiseksi kutsutun mallimme lähinnä liberalistiseksi miellettyyn kritiikkiin - millaisena liberalismi tai uusliberalismi meidän kulttuurissamme sitten käsitetäänkin - ja vertaamaan näitä julkisuudessa esiin tulleita kantoja tavallisen kansan "arkipäivän" mielipiteisiin. Lisäksi pohdin sitä, onko näiden tahojen asenteiden yhdistelmä todellinen haaste Suomen hyvinvointivaltion legitimitetille kannatuksen ja hyväksynnän mielessä ja sitä, mistä tuon tuostakin esiin nostettavat näkökulmaerot aiheen suhteen viestivät, ja ylipäätään kuinka aukottomina tarkoitukseltaan usein epämääräisten mielipidetiedustelujen tuloksia voidaan nykyään pitää.

Vastalauseita suomalainen hyvinvointivaltiollisuus on saanut osakseen jo Pekka Kuusen ajoista ja 60-luvun sosiaalipoliitikasta lähtien, mutta tällöin kritiikin kohteena oli lähinnä valtion tuon ajan mittapuulla liian laajaksi kasvanut sosiaalipoliittinen vastuukenttä eikä niinkään valtio koneistona itsessään. Mielenkiintoni kohteena ovat nimenomaan vielä nykyäänkin ilmassa olevat julkisuudessa esitetyt ja julkaistut kritiikkipuheet lähtien 1980-luvun lopulta, jolloin Suomen mallin voidaan virallisesti katsoa nousseen pohjoismaisten "esikuviansa" tasolle hyvinvointivaltiona. Kriittisessä kirjoittelussa on meillä havaittavissa selkeä lisääntyminen 1990-luvun alussa ja lamavuosina, kun taas tuoreimmat teokset tuntuvat keskittyvän tulevaisuuden hyvinvointivaltion hahmotteluihin rakentavammissa sävyssä. Kriisiulottuvuuksista, joista eniten on puhtaan ideologisen vastustuksen lisäksi kirjoitettu ja puhuttu hyvinvointivaltion järjestelmän ylläpitämisen kalleudesta, sen tehottomuudesta ja

legitimiteetin eli järjestelmän kannatuksen ja hyväksyttävyyden horjumisesta, olen keskittynyt selvimmän jälkimmäiseen väittelyyn, koska kansalaisten ajatuksia ilmentämään tarkoitettujen mielipidekyselyt linkittyvät juuri tähän teemaan: ainakin periaatteen tasollahan järjestelmän säilyminen vaatii taakseen sen hyväksyvät ja sitä ylläpitävät kansalaiset, vaikka viime kädessä päätösvalta näiden asioiden suhteen onkin pienellä päättäjäjoukolla - joka tosin on kansalaisten vaaleissa valitsema.

Vaikka julkaistuista vastustuspuheista löytyykin ääripäissään hyvinkin liberaaleja sävyjä ja ratkaisuehdotuksia, vaikuttaa yleinen linja kritiikissä ainakin kansainvälisessä kontekstissa katsottuna kuitenkin suhteellisen hillityltä nurinalta lähinnä hyvinvointivaltion rahoituksen kalleutta vastaan, eikä moni ahkerasti kritiikkikirjallisuutta julkaissut pohdiskelijakaan tunnu tosissaan peräänkuuluttavan täysin vastuistaan riisuttua valtiota. Tätä asiantuntijoiden ja päättäjien maltillisuutta lienee edistävän se tosiseikka, ettei tavallinen kansa ajoittain voimistuneista soraäänistä huolimattakaan ole väistynyt kannattamasta laajaa tulonsiirroilla toimivaa palveluyhteiskuntaa. Innokkaimmaksi purnaajaksi ovat tutkijat nimenneet hyvin toimeentulevan keskiluokan, joka voi kyllästyä maksamaan huonimpiensa etuuksista ja tyytymään valtion tarjoamien massapalvelujen vaikutusvallattoman vastaanottajan rooliin vailla omaa valinnanvapautta. Hyvinvointivaltio voi siis "toimia" niin kauan, kuin sen legitimiteetti kansalaisten keskuudessa säilyy, ja juuri tätä kannatuspohjan lujouden koettelua onkin käsitelty kielteisesti järjestelmää kohtaan asennoituneissa julkaisuissa. Eri asia on, ovatko tutkijoiden aiheet ja käsittelytapa muotoutuneet kansalaisten esiin nostamien epäkohtien innoittamina, vai päinvastoin, oletetaanko julkaistujen varauksellisten kirjoitusten herättävän kansalaiset selvemmin hyvinvointivaltiota vastaan, ja ketä tämä taas palvelisi.

2. TYÖN TAVOITTEISTA JA RAKENTEESTA

Näkökulmani laajaan aiheeseen on siis lähinnä asioiden tilaa ja väittelykenttää esittelevä, mutta samalla kuitenkin epäilevä: onko Suomen mallin ja hyvinvointivaltion tilan julkinen kritiikki todella aiheellista vai pelkästään kansainvälisen keskustelun seuraamista ja jäljittelyä, "tuontitavaraa", kuten sen

luonnetta ollaan kuvattu, ja pelkkää teoreettista retoriikkaa eri alan asiantuntijoiden ajankuluksi. Olettamuksena ennen päätäntöä ja lopputuloksia mainittakoon, että suomalaisessa virallisen tason keskustelussa lienee pohjimmiltaan kyse ulkomaisen väittelyn omaksumisesta eikä niinkään meillä itsestään heränneistä liberalistisista vaateista: eihän meillä edes tunneta virallisesti liberalistisen hyvinvointivaltion puolestapuhujiksi ja varauksettomiksi kannattajiksi ilmoittautuneita. Meillä suhtautuminen kanssaihmiisiin hyvinvointivaltion solidaarisella eetoksella ei ehkä alunperinkään ole mennyt läpi kuten Ruotsin "kansankodissa" tai Tanskassa, vaan tiettyä vastahankaisuutta ja kriittisyyttä valtiota vastaan on tuntunut esiintyneen aina, muttei kuitenkaan sellaisella tasolla, josta olisi voinut kuohua uhkaa yhteiskuntarauhalle tai järjestelmän legitimitetille. Valtion puolustuspuheet vaikuttavat kuitenkin enemmän kotikutoisilta kuin vastustajien argumentit ja tulevaisuuden linjausmallit, joita ollaan esitetty enemmänkin kansainvälisillä termeillä. Erinäisiä purnauksia ei mielestäni voida myöskään kategorioida niin yksiselitteisesti tietyn aatteen alle (liberalistiseksi, uusoikeistolaiseksi, kommunitaristiseksi tmv.) ja jos jostain, niin Suomessa hyvinvointivaltion vastustuksen keskuudessa tuntuukin ehkä olevan kyse haikailusta vanhaan, perhekeskeisempään ja jopa paternalistiseen vastuuseen kuin että yllättäen oltaisiin havahduttu uudenaikaiseen vapauden kaipuuseen ja valtiovastaisuuteen.

Koetan myös nostaa esille, onko nykyisissä hyvinvointivaltion kriisipuheissa lopulta lainkaan uusia teemoja, vai onko esitetyt teemat vain vanhojen, 80-luvulla ensimmäisen kerran vahvemmin voimistuneen kritiikin esiin nostamien epäkohtien toistoa. Työn edetessä täytyykin muistaa tämä meilläkin selkeä hyvinvointivaltion vastustuksen nouseminen lähivuosikymmenien aikana kahdessa vaiheessa, ensin 1980-luvulla seurailleen maailmalla jo 1970-luvulla puhuttaneita teemoja, ja sittemmin 1990-luvulla taloudellisen laman myötä. Näin ollen eri asiantuntijoiden kannanottoja täytyykin käsitellä niille ominaisessa yhteydessä ja ilmapiirissä, jotta niitä voitaisiin tuloksellisesti vertailla: 1980-luvun alussa lamaa ja sen hyvinvointivaltion toimintaan tuomia muutoksia ei osattu odottaa, ja aiheet esittelivätkin pitkälti järjestelmän saavutuksia, kun taas 1990-luvun lopulla kirjoitukset ovat "hyvinvointivaltion käännekohdan" jälkeen olleet selvemmin tulevaisuuden mahdollisuuksiin ja

uudistustarpeisiin suuntautuvia.

Käsiteltäessä julkaistua kritiikkiä on myös huomioitava kirjoitusten taustat eli kuka puhuu, milloin, mistä aiheesta, missä tilanteessa ja minä aikana. Tämän lisäksi eri ammattilaisten väitteitä käsiteltäessä olen yrittänyt muistaa liiallisen puhuntojen henkilöinnin välttämisen, ja erottaa alun perinkin tutkimuskohteeni institutionaalisista yhteyksistä, kuten valtionvarainministeriön papereista ja valtiontaloudellisista tosiasioista, käsiteltäessä hyvinvointivaltion tilaa, vastustusta ja mahdollisuuksia: kiinnitän huomioni nimenomaan aiheen käsittelyyn teoreettisella tasolla, en niinkään kovien faktojen ja valtion tasolla tehtyjen päätösten ja väistämättömyyksien kautta. Kiinnostukseni kohteena on siis asiantuntijoiden harjoittama julkinen argumentaatio aiheesta, ja koetan keskittyä etenkin hyvinvointivaltion legitimititeetti-aspektiin sekä liberalismista kumpuaviin puheisiin, jolloin viralliset ja ohjelmalliset asiakirjat sekä pelkkiä numeroita ja prosentteja tarjoavat raportit jäävät aiheeni ulkopuolelle.

Toinen käsittelemäni ulottuvuus on tavallisen kansan näkemykset hyvinvointivaltiosta, ja kuinka nämä ja päättäjien ja eliittien kannat kohtaavat Suomessa. Etukäteen näyttäisi siltä, että tutkijat ja päättäjät tuntuvat hakemalla hakevan hyvinvointivaltiosta kansainvälisten esimerkkien mukaisia ongelmia, vaikka tavallinen kansa onkin pysynyt lojaalina järjestelmälle. Vahvinta kritiikkiä tulee siis yhteiskunnan huipulta, kun taas kansalaiset näyttävät pysyneen myönteisempinä hyvinvointivaltiota kohtaan. Viime kädessä järjestelmän legitimitietin säilymisen kannalta juuri tämä kansalaisten tuki onkin ratkaisevaa, eikä niinkään asiantuntijoina pidettyjen julkaisut, pidettiin niitä miten virallisina tahansa, sillä lopulta päättäjät tuntevat asioita lähinnä makrotasoltaan; yksittäiset ihmiset voivat todellisuudessa tuntea hyvinvointivaltion toimintaa luultua tarkemmin ja ottaa siihen kantaa muutenkin kuin mitä mielipidekyselyt antavat ymmärtää. Vaikka siis työssäni muodostuukin jaottelu päättäjät ja kriitikot - kansalaiset, en halua väittää, että hyvinvointivaltion kysymyksissä tulisi luottaa sokeasti asiantuntijoina pidettyjen tahojen näkemyksiin ja "tietoihin" ja näiden näkökantojen paremmuuteen verrattuna yksittäisten ihmisten kokemuseräisiin kannanottoihin.

Vertaamalla tällä tavalla eliittiin ja tavallisen kansan kantoja pääpiirteissään täytyykin muistaa jälleen olla yleistämättä liikaa: vaikka siis käytänkin työssäni rinnakkain tutkijoiden ja kansan ilmitulleita mielipiteitä, en väitä, että tämä asettelu toisi aukottomia vastauksia. Hyvinvointivaltiosta, sen ongelmakohdista ja tulevaisuudesta on yleisesti julkaistu aika lailla kriittistä aineistoa, ja aihe on arkipäiväinen politiikassa ja päättäjien esiintymisissä julkisuudessa, mutta aiheen yleisyydestä tavallisen kansan keskusteluissa ei ole samalla tavalla todisteita. Koska en ole itse järjestänyt mitään empiiristä haastattelututkimusta tai muuta vastaavaa kartoitusta, on yksittäisten suomalaisten asenteiden ilmaisijana käytettävä (ehkä päättäjien tarpeisiin järjestettyjen) julkaistujen mielipidekyselyjen tuloksia. Mistään aukottomasta ja johdonmukaisesta hyvinvointivaltiolle myönteisestä "kansalaismielipiteestä" en myöskään halua puhua, koska nykyisenlainen massademokratiahan ei edes edellytä kansalaisten argumentointia yksittäisiin asioihin vaan pikemminkin ihmisten toimimista yleisönä. Mutta käytän joka tapauksessa käsittelemieni valtakunnallisten kyselyjen tarjoamaa aineistoa ja tuloksia ainakin suuntaa-antavina esittäkseni johtopäätökseni vastauksena tutkimuksen tavoitteeseen vaikkei gallupien tuloksiin voidakaan sokeasti luottaa, ja lopussa pohdin jopa niiden järjestämisen tarkoitusta kaiken kaikkiaan.

Työni lähtökohtainen tavoite on siis ensinnäkin käydä läpi Suomen hyvinvointivaltiota kohtaan esitettyä julkista kritiikkiä ja kriisipuheita, ja nostaa tämän aiheen rinnalle myös "painamaton" kansalaiskeskustelu suhtautumisesta hyvinvointivaltioon. Koitan selvittää, kohtaavatko näiden tahojen kannanotot sisällöltään ja mahdollisesti millä tavalla. En siis aio tutkia niinkään suomalaisten mielipiteitä sellaisenaan, vaan ennemminkin pohtia hieman niiden vaikutusvaltaa, eli miten mielipidekartoitusten tulokset vaikuttavat poliittisessa päätöksenteossa. Tavallisten suomalaisten asenteiden esiin nostamiseksi joudun siis käyttämään apunani erilaisia mielipidekartoituksia, ja näiden käyttäminen on toinen keskeinen asia työssäni: kun kansan suorat vaikuttamismahdollisuudet ovat nykypäivänä rajalliset, niin mihin tarkoitukseen ja kenen käyttöön esimerkiksi ihmisten tyytyväisyyttä tai tyytymättömyyttä hyvinvointivaltiota kohtaan halutaan selvittää ja asenteiden kehittymistä säännöllisesti seurata? Selvitän siis niin sanottujen

"asiantuntijatahojen" julkaisujen ja tavallisten suomalaisten näkemysten yhtenevyyttä, ja pohdin teeman ohessa Suomen hyvinvointivaltion legitimitetin toteutumista näistä lähtökohdista katsottuna. Työhöni liittyy myös lyhyesti kaikenlaisten gallupien hyödyllisyyden ja totuudenmukaisuuden arviointia.

Lähteinäni olen käyttänyt siis lähinnä kotimaisia yhteiskunnallisen alan asiantuntijoiden ja taloustieteilijöiden julkaisemia suhteellisen tuoreita artikkelikokoelmia sekä vilkasta julkista keskustelua, jota aiheesta on "ajan hengen" mukaan käyty esimerkiksi valtakunnallisissa sanomalehdissä. Lajityypiltään aineistoni on siis teoreettista ja keskustelevaa, eikä niinkään virallisia ja ohjelmallisia, kovia faktoja esittäviä asiakirjoja. Toinen aineistotyyppi on ollut erilaiset raportteina julkaistut mielipidekyselyt ja niiden tulokset, joiden olen siis toivonut tuovan esiin kansalaisten asenteita "virallisempien" kannanottojen rinnalle: näistä hyödyllisimmiksi osoittautuivat Stakesin raportit ja etenkin Pauli Forman suomalaisen hyvinvointivaltion kannatuksen muutoksia käsittelevät laajat tutkimustulokset. Erilaisia kartoitettavia tilastoja ja käyriä esimerkiksi valtion tarjoamien etuuksien laajennuksista ja leikkauksista olisi ollut myös runsaasti saatavilla, mutta pyrin keskittymään aiheeseen ennen kaikkea sellaisten kirjoitusten kautta, joita oli jo tulkittu valmiiksi. Myös puhtaasti sosiaalipoliittista aineistoa ja esimerkiksi erityyppisiä brittiläisiä sekä saksalaisia kirjoituksia olisi ollut reilusti käytettävissä, mutta rajasin huomioni ennen kaikkea suomalaisiin ja poliittisemmän näkökannan kirjoituksiin ja tuloksiin: onhan kyseessä nimenomaan Suomen hyvinvointivaltiota käsittelevä valtio-opin eikä yhteiskuntapolitiikan tai sosiaalipoliitiikan pro gradu -tutkielma. Koska aiheeseen liittyy myös virallisen legitimitetin käsite, on erilaisista oikeus- ja lakialan perusteoksista ja -julkaisuista ollut myös huomattavaa hyötyä.

Kansalaisnäkökulman esiintuomisen suhteen luotin siis pitkälti jo tulkittujen mielipidekyselyjen vastausten seuraamiseen, enkä alkanut kovin uhkarohkeasti omin päin analysoimaan yksittäisiä gallupeja. Näin pyrin varmistamaan sen, että esimerkiksi kysymystenasettelut varmasti vastaisivat tarkoitettuun asiaan, josta taas ei olisi ollut takeita, mikäli olisin järjestänyt oman pienempimuotoisen empiirisen tutkimuksen itse muotoilemillani kysymyksillä ja otoksella. Tutkijoiden osittain

valmiiksi aukikirjoittaminen valtakunnallisten raporttien tulkinta toi varmasti uskottavuutta kansalaisten näkökantojen suhteen, ja oli kieltämättä helpompaakin kuin lähteä tulkitsemaan pelkkiä sinällään mitänsanomattomia käyriä, diagrammeja, taulukoita ja prosentiosuuksien muutoksia, vaikka toisaalta näiden tutkijoiden "puolueettomuudesta" ei voidakaan mennä täysin takuuseen, sillä ainahan voidaan kysyä, mitä tarkoitusta varten ja ketä palvelemaan mielipiteiden kartoitus on alunperin järjestetty. Kriittistä kirjallisuutta läpikäydessäni keskityin puolestaan hyvinvointivaltiovastaiseen asenteeseen omilla kriteereilläni, eikä tästä aiheesta ollutkaan samalla tavalla valmista pohdintaa.

Työn etenemisestä ja rakenteesta mainittakoon sen verran, että aion aluksi hahmottaa hyvinvointivaltion käsitettä ja sen arvoja yleisesti, ja valottaa hieman Suomen mallin kehitystä nykyisenkaltaiseksi järjestelmäksi. Sitten esittelen lyhyesti yleisiä hyvinvointivaltion kriisipuheita aiheen pohjustukseksi. Tämän jälkeen käyn läpi tutkijoiden esittämiä suomalaisen järjestelmän keskeisimpiä kritiikin kohteita ja ongelmia - jotka siis tuntuvat eri ääriateiden ilmauksina pääpiirteiltään yllättävän yhteneviltä - eri kirjoittajien näkemysten pohjalta. Tuon myös esille kaikenlaiselle kritiikille esitettyjä vastaväitteitä hyvinvointivaltion puolustuksen näkökulmasta. Sitten käsitelen hyvinvointivaltion muutoksia taloudellisesta näkökulmasta ennen kuin alan käydä laajemmin läpi varsinaista pääteemaa eli kansalaisten hyvinvointivaltionäkemyksiä kyselyjen valossa, ja vertailla näitä yleisiin julkisuudessa esillä olleisiin näkökantoihin. Lopuksi pohdin yleensäkin mielipidekyselyjen tekemisen perimmäistä tehtävää ja mielekkyyttä juuri hyvinvointivaltion hyväksyttävyyden mittaamisessa, ja kokoan yhteen työni tulokset.

3. YLEISTÄ HYVINVOINTIVALTIOSTA

Hyvinvointivaltion käsitteen päivittäiseltä törmäämiseltä ei voi välttyä tiedotusvälineissä ja julkisessa keskustelussa, ja ihmiset tuntuvatkin pitävän termin tarkoitusta helposti itsestäänselvänä. Todellisuudessa tämän yhden määritelmän taakse mahtuu kuitenkin laaja joukko näkökantoja ja eroavia piirteitä. Ihmisten näkemys hyvinvointivaltiosta jääkin usein suppeaksi, sillä järjestelmän tehtäväkenttä

on laajempi kuin sen piirteiksi osataan laskeakaan.

Ehkä yleisin hyvinvointivaltion määritelmä on, että sellaiseksi voidaan kutsua vaurasta yhteiskuntaa, jossa julkinen valta takaa kansalaisten perusturvallisuuden sosiaalipoliittisella lainsäädännöllä, ja huolehtii ihmisten peruspalveluista tavoitteenaan sosiaalisen eriarvoisuuden vähentäminen. Tämän lisäksi hyvinvointivaltion sanotaan toimivan demokraattisessa yhteiskunnassa, ja sillä onkin viitattu usein vauraimpiin OECD:n jäsenmaihiin (Uusitalo 1993, 72). Meille hyvinvointivaltio esiintyy lähinnä vain oman pohjoismaisen mallimme kautta, vaikka se onkin vain yksi tapa käsittää hyvinvointivaltiollinen toiminta. Hyvinvointivaltion keskeisinä tavoitteina pidetään lasten ja aikuisten kouluttamista, terveyden ylläpitoa ja parannusta sekä lasten ja vanhusten hoitoa, asumisen turvaamista, työllisyyden ylläpitoa ja kulutuskysynnän luomista (Kosonen 1989, 21; Hjerpe, Ilmakunnas & Voipio 1999, 5), mutta eniten ollaan painotettu yleisesti hyvinvointivaltion tasa-arvon edistämistä ja täystyöllisyystavoitetta.

Perinteisen ja tunnetun määritelmän mukaan hyvinvointivaltio on taistelua viittä jättiläistä vastaan: puutetta, sairautta, tietämättömyyttä, toimettomuutta ja asuinympäristön surkeutta. Samassa yhteydessä sen keskeisiksi tunnusmerkeiksi luetaan laajaksi kehittynyt sosiaaliturvajärjestelmä, terveydenhoidon ulottuminen kaikkiin väestöryhmiin, työturvallisuus ja työsuojelu sekä koulutuksen jatkuva laajentaminen. (Sosiaalipoliittikka 2017, 1993, takakansi) Hyvinvointivaltion mainittavimpina arvoina taas pidetään tasa-arvoa, vapautta, demokratiaa, solidaarisuutta, turvallisuutta ja taloudellista tehokkuutta (Uusitalo 1993, 62). Hyvinvointivaltion rajat ovatkin siinä mielessä muuttuvia, että esimerkiksi tasa-arvoon ja turvallisuuteen luetaan eri aikoina eri asioita ja näin ollen valtiota määritelläänkin enemmän tavoitteiden kuin toiminta-alueiden kautta. Käsitteenä sitä on myös vaikea paikantaa, sillä se ei tarkoita mitään uutta valtiota, vaan sen tavoitteita ajavat valtion yleiset elimet. Iskusanana hyvinvointivaltio onkin epätarkka, mutta sen mielenä on valtion toiminnan suhde kansalaisiin ja luokkiin. (Kosonen 1989, 25).

Hyvinvointivaltion kehittyneisyyden astetta, "hyvyyttä" ja onnistuneisuutta mitataan

usein suoraan sosiaalimenojen laajuudella ja tietyllä osuudella julkisten menojen kokonaisuudesta. Janowitzin (1976) mukaan minimikriteerinä tullaan määritellyksi hyvinvointivaltioksi, täytyy valtion käyttää sosiaalimenoihin 8-10% BKT:sta. Tärkeää menojen laajuuden ohella on kuitenkin eritellä menojen jakautuminen. Vaikka hyvinvointivaltiota toteutetaan ensi sijassa sosiaaliturvapolitiikalla, edellyttää sen tavoitteiden varmistaminen myös johdonmukaista koulutus-, verotus-, ja täystyöllisyyspolitiikkaa. Pelkkien sosiaalimenojen tason käyttämistä hyvinvointivaltion kriteerinä voidaan kuitenkin arvostella, koska rahamäärissä ei suoraan näy kaikki julkisen vallan sosiaaliseen turvallisuuteen ja tuloerojen tasoittamiseen tähtäävät toimet, ja menojen tasoon vaikuttaa lisäksi tekijöitä, jotka eivät liity järjestelmien rakentamiseen: esimerkiksi Suomessa 1990-luvun alun lamassa kansantuotteen supistuminen ja työttömyys nostivat sosiaalimenojen osuutta sekä kansantuotteesta että julkisten menojen kokonaisuudesta samanaikaisesti kun etuuksia leikattiin (Tuori 1995, 59). Koko hyvinvointivaltio-termiä onkin tietyissä piireissä pidetty kaunisteluna; totuudenmukaisempaa on esitetty puhetta sosiaalivaltiosta tai talousihmisten tapaan huoltovaltiossa. Hyvinvointivaltio käsitetään kuitenkin laajempaa kuin sosiaalivaltio, joka Raunion (1986) mukaan on kriittinen käsite, joka viittaa ihmisten arkielämän sosiaalisiin suhteisiin tunkeutuvaan sosiaalipoliittiseen toimintaan. Näitä käsitteitä ei voi pitää rinnakkaisina, vaan kyse on vain samojen toimintojen erilaisesta nimeämisestä. (Kosonen 1989, 25-27) Varsinaisen eron köyhäinhoitoyhteiskunnan ja hyvinvointivaltion välillä on sanottu olevan siinä, että jälkimmäinen takaa oikeudet hyvinvointiin. (Haataja 1998, 17)

Sellaisena kuin hyvinvointivaltio meillä käsitetään, on siis pitkälti pohjoismainen ilmiö. Vastaavalla "welfare state" -käsitteellä on esimerkiksi Yhdysvalloissa hyvin erilainen, jopa negatiivinen kaiku. (Rahkonen 1995, 7) Siinä missä hyvinvointivaltion laajat palvelut ja tulonsiirrot ovat meillä jokaiselle kuuluva oikeus ja luonteeltaan hyvinvoinnin edistäjiä, ymmärretään valtion toiminta Atlantin takana sekaantumisena yksityiselämään, josta pyritään pikemminkin pysymään erossa. Meillä valtio nähdään ihmisten palvelijana, joka suojaa kansalaishengen, vapauden ja omaisuuden, vaikka todellisuudessa järjestelmä toimiikin ottamalla kansalaisilta osan työn tuloksista ja jakamalla sen uudelleen poliitikkojen parhaaksi katsomalla tavalla (Hautamäki 1997,

40). Hyvinvointivaltiosta puhutaankin yleensä vasta sitten, kun julkisen vallan päivittäisiä rutiineja ei enää hallitse perinteinen järjestyksenpito vaan pikemminkin kansalaisten hyvinvointiin liittyvät tehtävät: hyvinvointivaltiossa yksilöt ja perheet eivät siis kohtaa julkista valtaa niinkään poliisina ja armeijana vaan ennemminkin kouluina, sairaaloina ja sosiaaliviranomaisina (Julkunen 1992, 12).

3.1. Hyvinvointivaltioiden syntyvaiheista

Hyvinvointivaltioiden kansainvälisen kehittymisen alkaminen on usein liitetty 1800-luvun loppuun, jolloin kasvaneet sosiaaliturvan tarpeet ja valtion avustukset nousivat esille teollistumisen ja kaupungistumisen myötä. Todellisuudessa tuolloin syntyi pikemminkin sosiaalipolitiikka, joskin valtiollisena järjestelmänä, ja varsinainen hyvinvointivaltion ekspansio ja kultakausi sijoittuukin Toisen Maailmansodan jälkeiseen aikaan, ja näin ollen hyvinvointivaltioprojektia voidaan kutsua myös modernin valistusprojektin osaksi tai moderniksi sosiaalipolitiikaksi (Rahkonen 1996, 96). Hyvinvointivaltion laajeneminen tapahtui siis vaiheittain, ja se alkoi työläisvakuutuksesta. Vasta Toisen Maailmansodan jälkeen sosiaalisen turvallisuuden takaaminen ulotettiin kaikille väestöryhmille. Hyvinvointivaltion kunnollinen esiin nousu tapahtuikin kaudella 1945-1973, ja näin ollen sen on sanottu olleen sekä kasvukauden edellytys että seuraus. (Kosonen 1989, 29;109) Sen vahvistumista vauhdittivat palkkatyön yleistymisen ja vaurauden lisääntyminen ja näistä seurannut verotulojen kasvu. Myöskään arvonäkökohtien kasvanutta merkitystä ei sovi unohtaa kaikkien hyvinvoinnin suunnittelussa edistämässä. Hyvinvointivaltio edustaa siis määrätynlaista sivilisoitumisen astetta ja moraalisen kypsyyden osoitusta (Hänninen 1993, 139).

Ennen hyvinvointivaltio-käsitteen lanseerausta sosiaalipolitiikka oli lähinnä kunnallista köyhäinhoitoa ja huolenpitoa huono-osaisista sekä pitkälti yksityistä hyväntekeväisyyttä tai itseapua (Honkanen 1995, 18). Hyvää tuottavan valtion rakentamisprosessi on liittynyt kiinteästi myös yhteiskunnallisiin ohjelmiin ja projekteihin, joista tunnetuimpia olivat Rooseveltin New Deal Yhdysvalloissa ja Toisen Maailmansodan aikana Iso-Britanniassa julkaistu Beveridge-raportti

(Honkanen 1995, 13). Hyvinvointivaltion isänä pidetyn William Beveridgen malli oli siinä mielessä käänteentekevä ja merkittävä, että se korosti universaalisuutta ja käsitteli riskiä yhteiskunnallisena ilmiönä, jota vastaan valtion oli kansalaisiaan turvattava. Hänen "puutteen poistamisohjelmansa" perustui tasasuuriin etuuksiin, tasasuuriin vakuutusmaksuihin, yhtenäiseen sosiaaliturvan hallintoon, avustusten riittävyteen ja kattavuuteen kohdehenkilöiden tarpeen osalta ja kaikkien kansalaisten luokitteluun.(Rosen 1995, 39, mukaan) Vaikka beveridgeläinen malli olikin hyvinvointivaltion avaus, oli se kuitenkin laadultaan hyvin erilainen ja puutteellisempi kuin nykyään hyvinvointivaltioksi käsitetty termi antaa ymmärtää.

Suomessa tällainen merkittävä hyvinvointivaltion kehitystä muovannut ohjelma oli Pekka Kuusen 1960-luvun sosiaalipolitiikka, jonka tavoitteena oli köyhyyden poistaminen tulonjakojen avulla, ja jonka pohjimmaisia peruseriaatteita ei meillä ole tähän päivään mennessäkään sivuutettu (Honkanen 1995, 14). On myös sanottu, ettei eurooppalaistyyppinen hyvinvointivaltio olisi koskaan kehittynyt näihin mittoihin ilman kilpailua ja uhkaa, joka tuli sosialismin ja kommunistisen Neuvostoliiton taholta, vaan järjestelmä olisi jäänyt hennommaksi, kehittymättömämmäksi ja sosiaalipolitiikka marginaalisemmaksi (Riihinen 1993, 614). Joidenkin tutkimusten (esim. Castles 1978) mukaan myös sosiaalidemokraattinen dominanssi oli vahvasti yhteydessä hyvinvointivaltion ja julkisen sektorin merkityksen kasvulle: pohjoismaista mallia onkin kutsuttu myös sosiaalidemokraattiseksi erotteluna liberalistisesta ja konservatiivisesta tai korporatistisesta hyvinvointivaltiomallista. Yleistämättä liikaa on myös esitetty, että oikeistopuolueiden vahvuus liittyy heikkoon hyvinvointivaltiokehitykseen.(Kososen 1989, 42, mukaan)

3.2. Hyvinvointivaltion periaatteista

Toiseen Maailmansotaan asti hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikan tavoitteet olivat pitkälti poliittisia ja kansallisia. Keskeistä oli luokkavastakohtien heikentäminen ja yhteiskunnan kiinteyden lujittaminen ja ylläpitäminen. Sotien jälkeen taas eettiset tavoitteet nousivat etualalle ja iskusanoina olivat oikeus, kohtuus, tasa-arvoisuus ja oikeudenmukaisuus. Myös taloudelliset tavoitteet lisäsivät merkitystään, ja

kulutusmahdollisuuksien tasaamista alettiin perustella voimakkaasti taloudellisen kasvun kiihdyttämiseksi. Siinä missä poliittiset ja taloudelliset tavoitteet saivat perustelunsa yhteiskunnallisista tehtävistä, olivat eettiset tavoitteet puolestaan ihmiskeskeisiä. Tällaiset eettis-moraaliset periaatteet eivät ole käytännössä täsmällisiä, vaan niistä voidaan tehdä monenlaisia tulkintoja, jotka riippuvat aina kulloisestakin yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta tilanteesta sekä poliittisista voimasuhteista. Vaikka taloudellisen perustan vahvistamista voidaankin pitää muihin nähden toissijaisena päämääränä, on muistettava, että hyvinvointivaltion ajaman sosiaalipolitiikan keskeisimpien tavoitteiden saavuttaminen edellyttää nimenomaan taloudellista kasvua. Sosiaalipolitiikan onkin pakko olla kiinnostunut taloudellisesta kasvusta, koska "kaikille luvattu" toimeentulon minimitaso riippuu ennen kaikkea yhteiskunnan yleisestä vaurauden tasosta, ja toimeentuloerojen tasoittaminen on huomattavasti helpompaa kasvavassa kuin supistuvassa taloudessa. (Raunio 1995, 34-36)

Hyvinvointivaltioissa on kuitenkin käytettävä julkisia menoja kannattavan julkisen kulutuksen ohella myös tuottamattomiin sosiaalimenoihin, jotka ovat välttämättömiä valtion legitimititeettifunktion täyttämiseksi. Tällaisilla sosiaalipoliittisilla toimenpiteillä ei ole osuutta pääoman kasautumiseen eikä työvoiman uusiutumiseen: kyse on siis esimerkiksi vaikeavammaisille, marginalisoituneille väestökerrostumille ja työmarkkinoiden ulkopuolella oleville suunnatuista toimista. Näin ollen vaikka valtion onkin taloudellisesta näkökulmasta katsottuna tarkoituksenmukaista suunnata sosiaalipoliittisia menoja sosiaaliin investointeihin ja julkiseen kulutukseen, edellyttää yhteiskunnallinen legitimitaatio myös palkkaperustaisesta uusintamisesta syrjäytyneiden muistamista. Sosiaalipolitiikka ei siis ainoastaan uusinna kapitalistisen kasautumisen tarvitsemaa työvoimaa, vaan sen tarkoituksena on myös estää yhteiskuntarauhaa järkyttävien sosiaalisten repeämien syntyminen. (Stjernö 1986; Raunio 1995, 150, mukaan) Hyvinvointivaltion moraalisen kypsyyden merkinä pidetäänkin sitä, että sosiaalisesti heikossa asemassa olevista halutaan pitää huolta ei vain säälin tai myötätunnon takia, siis hyväntekeväisyydestä, vaan oikeudenmukaisuuden ja järkipäisyyden nimissä (Hänninen 1993, 140).

Alun perinkin hyvinvointivaltioksi kutsuttu sosiaalipoliittinen järjestelmä on kehittynyt eri ryhmien ja toimijoiden ohjelmallisten sosiaalipoliittisten uudistusten toteuttamispyrkimysten pohjalta. Tavoitehakuksena pidettyä sosiaalipoliitiikkaa voidaan toteuttaa joko yksilökeskeisesti tai yhteiskuntakeskeisistä lähtökohdista. Sen arvoperusteluina voidaan siis (Niemen 1955, mukaan) pitää humaaneja tai universalistisia kantoja, jolloin ensimmäisessä korostetaan oikeudenmukaisuutta yksilön kannalta ja toisessa tarkoituksenmukaisuutta yhteisön kannalta. Muut mahdolliset sosiaalipoliittikan perustelut liikkuvat näiden ääripäiden ja ideaalityyppien välillä. Humaanissa perustelussa ilmenee kunnioitus ja myötätunto jokaisen ihmisarvoa kohtaan ja sosiaalipoliittiset tavoitteet rakentuvat yhteiskunnassa esiintyvien eettis-moraalisten velvoitteiden varaan. Nämä näkyvät selvästi toimenpiteissä, jotka kohdistuvat vanhuksiin, parantumattomasti vajaakykyisiin, mielisairaisiin ja muihin väestöryhmiin, joiden hoitamista ei voida perustella yhteiskunnallisella hyödyllä: toiminta on siis luonteeltaan pyyteetöntä huono-osaisimpien auttamista. Ihmisyys pyritään siis näkemään ihmisen ominaisuuksien ja tekojen takaa. Reaalisessa sosiaalipoliitikassa ihmistä kuitenkin arvioidaan juuri tekojen ja ominaisuuksien perusteella, koska yksilöllisten arvolähtökohtien sijaan toimintaa ohjaa yhteiskuntakeskeinen, universalistinen lähtökohta. Tällöin kollektiivin etu asetetaan yksilön oikeuksien edelle ja yksilön tulee uhrata omat pyrkimyksensä "yhteisen hyvän" vuoksi. Universalistisia ovat esimerkiksi kansalliselle menetykselle, yhteiskunnan yhteisyyden lujittamiselle ja tuottavuuden lisäämiselle rakentuvat perustelut.(Raunio 1995, 152-153)

Hyvinvointivaltion rakentamisen myötä universalistisissa perusteluissa ollaan siirrytty valtiollisesta ja poliittisesta tarkoituksenmukaisuudesta taloudellisiin ja tuotannollisiin perusteluihin. Kansakunnan eheyttämisen sijasta korostetaan siis sosiaalipoliittikan työvoiman laatua kohottavaa ja kulutuserojen tasoittamisesta seuraavaa tuotantoa ylläpitävää ominaisuutta. Samalla universalististen ja humaani perustelujen raja on hämärtynyt: yhteiskunnan edun toteutuminen on pyritty kytkemään yksityisten ihmisten tarpeentyydytyksen edistämiseen ja päinvastoin.(Raunio 1995, 153) Hyvinvointivaltiossa voidaankin puhua (Riihisen 1992, mukaan) myös solidaristisesta ja legitimistisesta arvolähtökohdasta. Motiivina ensimmäisessä on kansalaisten

hyvinvoinnin edistäminen, kun taas jälkimmäisen vaikuttimena on yhteiskunnallisen järjestelmän keskeisten piirteiden säilyttäminen ja järjestelmän legitimitetin vaaliminen. Legitimismia suosiva hyvinvointivaltio voisi sallia tietyn väestöosan toimeentulon heikkenemisen kohtuullisena pidetyn rajan alapuolelle, mikäli vallassa oleva kansanosaa ei katso tilanteen horjuttavan yhteiskunnallisen järjestelmän perusteita tai valtion olemassaoloa: ajattelussa arvot toteutetaan vain siinä määrin kuin järjestelmän legitimitetin turvaamiseksi on tarkoituksenmukaista. Solidaristisessa valtiossa tavoitellaan puolestaan hyvinvoinnin maksimointia päämääräarvona. Vaikka julkilausutuissa hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikan perusteluissa onkin korostettu solidaristisia motiiveja, on hyvinvointivaltiota rakennettaessa yhteiskunnallisen järjestelmän hyväksyttävyyteen ja perustoimintojen säilyttämiseen liittyvät näkökohdat olleet vahvasti esillä.(Raunio 1995, 154-155)

Oikeus perustavaan hyvinvointiin on hyvinvointivaltiossa nähty tärkeämpänä kuin vapaus toteuttaa yksilöllisiä pyrkimyksiä ja etuja tai oikeus säilyttää omat varansa koskemattomina (Ronby 1993; Raunio 1995, 156, mukaan). Periaatteet siis oikeuttavat sosiaalipoliittisen uudelleenjaon. Rajoittamalla hyväosaisten toimintavapautta ja omistusoikeutta saadaan huono-osaisten hyvinvoinnin turvaamiseen tarvittavia voimavaroja. Sosiaalisten uudistusten tehtävänä on myös nähty poliittisen vallankäytön hyväksyttävyyden vahvistaminen kansalaisten keskuudessa, ja tätä on toteutettu tyydyttämällä kansalaisten turvallisuutta, tasa-arvoa ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta koskevia vaatimuksia. Poliittisen vallankäytön legitimoiminen hyvinvointivaltiossa on käytännössä edellyttänyt laajasti erilaiset väestöryhmät kattavan sosiaaliturvan ja palvelujen kehittämistä.(Raunio 1995, 159) Siis myös niiden, jotka kustantavat huonompiosaisten hyvinvointia, tulee voida tuntea hyötyvänsä järjestelmästä. Keskiluokka onkin hallitsevassa asemassa tällä kentällä sekä rahoittajan että legitimoijan roolissa.

Sosiaalipolitiikan on todettu tukevan taloudellista kasvua hyvinvointivaltiossa ja taloudellisen kasvun puolestaan tukevan sosiaalipolitiikkaa ja sen uudistuksia. Pekka Kuusi (1961) korosti suomalaisen yhteiskuntapolitiikan hierarkiassaan talouspolitiikkaa: hän näki tavoitteina kansalaisen parhaan, kansantulon kartuttamisen

ja kansantulon tasoittamisen. Kansalaisen paras merkitsi hänelle yksinkertaisesti kulutusmahdollisuuksien paranemista ja yksityisen ihmisen aineellisen elintason kohoamista. Kulutuspuhjan laajentamisella ja sosiaalipolitiikalla luodaan edellytyksiä suhdanteista riippumattomalle, vakaalle tuotannolle.(Raunio 1995, 124-125, mukaan) On kuitenkin muistutettu, ettei pelkästään taloudellisen tehokkuuden ja kannattavuuden edistäminen ole tärkeää, vaan ihmisten tarpeentyydytyksen turvaaminen sellaisenaan, ilman talousrationaalisia perustelujakin.(Raunio 1995, 131) Arvojen muutoksesta kertoo sekin, että aineellisten resurssien jakamisesta ollaan siirrytty elämän laadulliseen parantamiseen tähtäävään toimintaan. Kun ihmisen ei tarvitse olla huolissaan jokapäiväisestä leivästä, eli kun perustoimeentulo on varmistettu, voidaan mielenkiinto kohdistaa muille elämän alueille ja arvoihin.(Raunio 1995, 133-134) Vaikka Pekka Kuusi ei kirjoittanutkaan ohjelmaansa millekään puolueelle saati sitten hallitukselle, kehittyi hänen mukaisensa hyvinvointivaltio peruspiirteiltään lähelle sosiaalidemokraattiseksi tai pohjoismaiseksi kutsuttua mallia (Rahkonen 1996, 99).

Yleisesti modernin hyvinvointivaltion keskeisenä premissinä niin keynesiläisessä kuin Beveridgeiläisessäkin mielessä on ollut täystyöllisyys ja täystyöllistetty palkansaaja, ja järjestelmän on katsottu jopa edellyttävän täystyöllisyyttä. Hyvinvointivaltiohan elää tuottavan työn järjestelmästä ja sen luomasta taloudellisesta kasvusta, koska sen rahoitus perustuu palkkatyön ja kulutuksen verottamiseen. Myös keskeiset hyvinvointivaltion tehtävät ja palvelut kytkeytyvät palkkatyöhön: sen lisäksi, että ne työllistävät monia ihmisiä, julkisten palvelujen avulla pyritään palauttamaan mahdollisimman moni työkykyinen palkkatyöhön. Sidos näkyy myös siinä, että hyvinvointivaltion takaama turva on usein ansioperustainen, kuten sairausvakuutus, työeläke ja työttömien kassa-avustus.(Rahkonen 1996, 97)

Vankasti valtiollisen sosiaalipolitiikan tavoitteista ollaan aikojen muuttuessa siirrytty uusiin tavoitteenasetteluihin. Kun aiemmin puhuttiin suoraan tasa-arvoisuuden lisäämisestä ja eriarvoisuuden vähentämisestä, puhutaan tuoreemmissa sosiaalipoliittisissa ohjelmissa yleisestä väestön hyvinvoinnin turvaamisesta ja perusturvallisuuden takaamisesta heikommassa asemassa oleville. Uudet tavoitteet

eroavat sanamuodoiltaan selvästi perinteisistä hyvinvointivaltion päämääristä ja ne sisältävät suorastaan järjestelmän kritiikkiäkin, koska lakisääteisen etuusoikeuden sijasta niissä korostetaan ihmisten omaehtoisen toiminnallisuuden lisäämisen tärkeyttä hyvinvoinnin tuottamisessa.(Raunio 1995, 37) Myös perustavana teemana pidetty täystyöllisyystavoite on saanut väistyä esimerkiksi kansainvälisen kilpailukyvyyn ja taloudellisten päämäärien tieltä.

Myöskään hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikan kentällä ei enää tunnu olevan yhtenäistä arvoperustaa, vaan se on kokonaisuutena eri osittaiskenttiä hallitsevien intressien ristiriitainen koonnos (Raunio 1995, 137). Valtiollinen sosiaalipolitiikka ilmentää pohjimmiltaan sosiaalista vastuuntuntoa olosuhteissa, joissa välittömään sosiaaliseen vuorovaikutukseen perustuva solidaarisuus ei ole enää mahdollista. Sen tavoite on luoda yhteenkuuluvuuden tunnetta toisilleen vieraiden ihmisten keskuuteen, ja toimia yhteisyyttä luovana vastavoimana taloudellisten markkinoiden sosiaalisia sidoksia purkaville ja ihmisiä toisistaan vieraannuttaville pyrkimyksille. Egoismin sijasta valtiollinen sosiaalipolitiikka antaa siis mahdollisuuden altruistiseen ja yhteisvastuulliseen toimintaan. Todellisuudessa on kuitenkin muistettava, että lopulta yhteiskuntia luonnehtivat hajanaisuus ja ristiriidat, koska yhteiskunnat muodostuvat ristiriitaisia etuja omaavista luokista ja ryhmistä.(Raunio 1995, 145-146) Hyvinvointivaltio rakentuu siis idealistiselle ihmiskuvalle, ja esimerkiksi Ruotsissa onkin usein korostettu, että hyvinvointivaltio toimii vain silloin, kun sen tukena on tavallaan ristiriitainen asennoituminen: toisaalta heikoista on pidettävä huolta eli on oltava solidaarinen, mutta samalla on yritettävä tulla toimeen omillaan niin, ettei vapaamatkustajia tule liikaa.(Soikkanen 1998, 91) Hyvinvointivaltion moraalisenä lähtökohdana ja oikeutuksena on myös pidetty sitä, että sen avulla estetään ihmisiä hyväksikäyttämästä ja riistämästä toisiaan, ja pyritään tukemaan kansalaisten poliittista ja taloudellista riippumattomuutta.(Haataja 1998, 17)

4. HYVINVOINTIVALTIOSTA SUOMESSA

Suomen kehittyminen kansainvälisessä vertailussa hyvinvointivaltioksi tapahtui varsin verkkaisesti.(Suomen hyvinvointivaltion kehityksestä esim. Haatanen 1993,

31-65; Heinonen 1993, 155; Sipilä 1998, 33-35; Soikkanen 1998, 79-92) Meillä noudatettiin pitkään residuaalista sosiaalipolitiikkaa, jonka tavoitteena pidettiin valtion sosiaalimenojen alentamista ja onnistuneen politiikan osoittimena olivatkin vähentyneet sosiaalimenot. Köyhä, agraarinen valtio säilyttikin sosiaalipoliittiset tehtävät mielellään muiden harteille, kunnille, järjestöille ja yksityisille, ja avusti toimintoja vain sen verran, että sai oikeuden ohjailta ja valvoa niitä. Sotien jälkeen nuoren, itsenäisen valtion vähäiset varat hupenivat muihin etuoikeutettuihin menoihin kuten puolustuslaitoksen rakentamiseen. Yleisellä huolenpidolla oli kuitenkin yleensä tapana vauhdittaa väestökriisin, sotien, lamakauden tai luonnononnettomuuksien jälkeen (Raunio 1995, 169-170).

Hitaan kehityksen painavimpana syynä on usein mainittu Suomen maatalousvaltainen elinkeinorakenne ja vallitseva maalaisliittolainen ajattelutapa: valtio astui mukaan vasta kaupungistumisen ja teollistumisen myötä. Noustuaan esiin "työväenkysymys" eteni kuitenkin nopeasti, ja ensimmäiset valtion ja työnantajan vastuuvakuutukset luotiinkin turvaamaan työväestöä työtapaturmien varalta (vakuutuksesta, esim. Hellsten 1993, 137-163). Ajatus "ansaitsemattomasta kärsimyksestä" ja sen korvaamisesta valtion taholta lähti siis työpaikkaturmien huolehtimisesta, mutta pian ajatus laajeni kattamaan muitakin elämänaloja ja -tilanteita. Yksityisellä kansalaisella katsottiin olevan velvollisuus elättää itsensä joutumatta "toisten rasitukseksi", ja pakollinen vakuutus nähtiinkin keinona estää se, ettei jotkut kansalaiset elele vapaamatkustajina toisten altruismin varassa. Periaatteesta, ettei saa aiheuttaa haittaa muille, johdettiin yksilön oman vastuun periaate: toisten avun varaan ei saanut heittäytyä.

Valtionvakuutus ei sinänsä ollut kovin paljon ristiriidassa liberaalisen ajattelutavan kanssa, sillä vaikka pakollisuus merkitseekin etäännyttämisestä individualistisesta periaatteesta, kytkee se ainakin teoriassa etuudet kontribuutioon. Sosiaalivakuutus sisälsi ajatuksen uudenlaisesta sopimuksellisesta suhteesta valtion ja kansalaisen välillä, ja se yhdisti individualistiseen vakuutusperiaatteeseen sosiaalisen solidaarisuuden, tasoituksen heikommassa asemassa olevien hyväksi. Valtion osallistumista vakuutuksen ylläpitämiseen perusteltiin sillä, että tehty tuottava työ

hyödytti koko yhteiskuntaa ja näin ollen valtiolla oli myös velvollisuus huolehtia niiden toimeentulosta, joiden voimat kuluvat työssä. Tärkeänä nähtiin myös yhteiskunnan eheyden turvaaminen. Suomessa työväenkysymys hallitsi kuitenkin sosiaalipolitiikkaa pitkään 1900-luvun alussa, eikä koko kansaan kohdistuvasta hyvinvointipolitiikasta, josta Ruotsi "kansankoti"-ideoineen tuli tutuksi, voitu meillä vielä puhua. Poliittisena kysymyksenä tasa-arvo piti lähtökohtanaan tuolloin suorituksenmukaista oikeudenmukaista jakoa eikä tulosten tasa-arvoa. Siinä missä Ruotsissa haluttiin taata tietyt sosiaaliset oikeudet kaikille, rakennettiin Suomessa tuohon aikaan puolestaan ennen kaikkea teollisen yhteiskunnan infrastruktuuria tavoitteena muuttaa yhteiskunta laajamittaiseksi palkkatyön yhteiskunnaksi, ja sosiaalipolitiikan keskeiseksi tehtäväksi nimettiin tässä projektissa palkkatyöläistymisen edistäminen ja tukeminen. Luontevaa oli myös, että merkittävät intressien valvojat, palkansaaajien ja työnantajien etujärjestöt, osallistuivat meillä keskeisellä tavalla sosiaalipolitiikan muotoilemiseen.(Piirainen 1993, 298)

Politiikassa hallinnut maalaisliitto pelkäsi kuitenkin maaseudun varakkaiden isäntien joutuvan maalaisväestön sosiaaliturvan maksumiehiksi ja sosiaalipoliittisissa valinnoissa puolue torjuikin pitkään tehokkaasti ansioon perustuvat ja lisääntyneeseen palkkatyöväestöön kohdistuvat sosiaaliturvajärjestelmät. Itse se otti ajaakseen koko kansaan kohdistuvan, osittain huoltoperiaatteeseen pohjaavaan eläkejärjestelmän, joka oli maaseudun kannalta otollinen ratkaisu. Suomalaisessa strategiassa yhdistyikin lopulta vasemmiston ajama työväestön palvelutarve ja agraaripuolueiden tähdentämä alueellinen tasoitus (Kosonen 1998, 143).

4.1. Hyvinvointivaltion kehityksestä Suomessa

Usein Suomen hyvinvointivaltion ensimmäisen rakennuskauden katsotaan alkaneen 1945, jolloin sosiaalimenot kasvoivat ripeästi ja pian niiden rahoituksessa tapahtui painopisteen siirtyminen kunnilta valtiolle, joka ei siis enää toiminut liberaaliseen tapaan pelkkänä "yövärtijana". Kun sosiaalipolitiikka asettui tukemaan teollisuutta, alkuperäinen toive sosiaalimenojen supistamisesta kääntyikin päinvastaiseksi. Kun samaan aikaan toteutettiin monia sosiaalipoliittisia uudistuksia, siirryttiin meillä siis

muutamassa vuodessa minimitoimeentulon takaamispyrkimyksestä ansioihin kytketyn ja kulutustason ylläpitämiseen tähtäävän turvan tasolle. Yksilölle ja hänen perheelleen pyrittiin takaamaan hänen itse saavuttamansa kulutustaso erilaisten riskien varalta: tavoitteena oli siis vielä tasa-arvo eri ryhmien sisällä, ei eri ryhmien välillä. Saavutetut uudistukset olivatkin pitkään pelkästään voimakkaiden väestöryhmien etujen pohjalta luotuja, vaikka ylevissä tavoitteissa puhuttiinkin huono-osaisten tarpeentyydytyksen ensisijaisuudesta. Toki huono-osaisetkin hyötyivät uusista etuisuuksista, kuten työeläkkeistä, sairausvakuutuksesta, äitiys- ja vanhempainlomasta ja -rahasta, mutta pohjimmiltaan ne oli luotu aktiivi-iässä olevien väestöryhmien sosiaalisen turvallisuuden tarpeita silmällä pitäen (Raunio 1995, 45).

Suomalaista sosiaalipoliittista uudistustoimintaa voidaan luonnehtia reformistiseksi linjaksi, jolle on tyypillistä huonojen olosuhteiden ja puutteiden vähittäinen poistaminen eikä niinkään kokonaisvaltainen ohjelma "hyvän yhteiskunnan" luomiseksi. Meillä onkin edetty sosiaalipoliitikassa pienin askelin poistamalla niitä huonoja olosuhteita, joista kulloinkin on saavutettu riittävä yksimielisyys eri eturyhmien kesken. Vaikka sosiaalipoliittisesti olemmekin edenneet suhteellisen loogisessa järjestyksessä ja samantapaisesti kuin muissakin Pohjoismaissa, on vähitellen syntynyt järjestelmäämme perustellusti kutsuttu "tilkkutäkkimaiseksi" tai "yleiskatsauksettomaksi".(Raunio 1995, 50-51) Pikkuhiljaa tehtyjen uudistusten avulla ollaan kuitenkin tarkoituksen mukaisesti tarkistettu yhteiskuntasopimusta, ja lujitettu kriittisten ryhmien legitimizeettiä vallitsevaa järjestelmää vastaan (Riihinen 1992; Raunio 1995, 170, mukaan).

Vaikka Suomenkin hyvinvointivaltiollistumisessa puhutaan yleisesti pohjoismaisesta normatiivisesta perinnöstä, on Suomen linja ollut monilta osin myös omalaatuinen. Normatiivinen perintö on kuitenkin luonut pohjoismaisiin hyvinvointivaltioihin tiettyjä yhteisiä piirteitä kuten tavoitteet julkisten palvelujen tuottamiseen, tasaiseen tulonjakoon ja täystyöllisyyteen. Nämä tavoitteet ovat toimineet sodanjälkeisessä politiikassa legitimaatiopaineina ja rajoitteina poliittisia toimia valittaessa. Universalismi hyvinvointipoliitikassa on merkinnyt tavoitetta, että kaikki kansalaiset ovat oikeutettuja palveluihin ja toimeentulon turvaan ja yleensä tähän on vielä

katsottu kuuluvan kattavan perusturvan ja suhteellisen korkeatasoisen ansiosidonnaisen turvan. Tasa-arvoa on kuulutettu niin tulonjaossa kuin sukupuolten välilläkin, ja Pohjoismaissa onkin ollut poikkeuksellisen korkea naisten työssäkäyntiprosentti, jonka on mahdollistanut pitkälti samantasoinen koulutus sekä hyvinvointivaltion järjestämä hoivatyö, joka perinteisesti on langennut naisille. Yleisesti puhutaankin "naisystävällisestä hyvinvointivaltiosta" tai valtiosta "naisten hoivaliittolaisena". Naisia ollaan Pohjoismaissa integroitu työmarkkinoille tekemällä yksityinen hoivatyö julkiseksi ja palkaton työ palkalliseksi. Täystyöllisyystavoite ja suoranaisten velvollisuus työhön ovat olleet keskeisiä arvoja myös tämän tasa-arvon toteutumiseksi sekä tärkeää myös hyvinvointivaltion rahoituksen kannalta. (Kosonen 1998, 105-106;170)

Suomessa hyvinvointivaltiota ja sosiaaliturvaa laajennettiin tehostaen uusiin riskeihin ja ryhmiin vielä 1980-luvulla, kun samaan aikaan muualla näkyi jo vaatimuksia ja suoranaisia merkkejäkin koko järjestelmän purkamisesta. Yleisestä öljykriisistä ja työttömyysuhkasta huolimatta meillä uskottiin optimistisesti talouskasvun jatkuvuuteen, jolloin laajentuneenakin järjestelmämme olisi kestäväällä pohjalla: kansantuotteen kasvun romahdusta ei pelätty eikä suurtyöttömyyttä arvattu odottaa. Holkerin hallituksen aikaan Suomi olikin ennen kokemattoman voimakkaan noususuhdanteen harjalla, ja valtion kassasta näytti riittävän yllin kyllin erilaisia hyvinvointivaltiohyödykkeitä (Piirainen 1993, 302). Hyvinvointivaltio näytti saavuttaneen tavoitteensa: luokkakonflikti oli laantunut, ja valtaosa työväestöstä oli integroitunut yhteiskunnassa standardiksi katsottuun elämäntapaan. Palkkatyöväestö oli elämäntavaltaan ja kulutustottumuksiltaan yhtenäinen: oli omistusasunto, kesämökki, japanilaisvalmisteinen perheauto ja tehtiin etelänmatkoja. Yhteiskunnalliset ristiriidat ja luokkakonflikti tuntuivat laantuneen, ja konsensus työväestön ja tuotantovälineiden omistavan luokan välillä edesauttoi kansallista teollisuuden kilpailukykyä ja tätä kautta myös taloudellista kasvua, joka puolestaan mahdollisti aina vain uusien hyvinvointivaltiohyödykkeiden jakamisen (Piirainen 1993, 315).

Huvittavalta tuntuukin, että jo 1950- ja 1960 -luvuilla valtion lisääntyneet,

nykymittakaavassa vaatimattomat vastuualueet kirvoittivat hyvinvointivaltion sijasta "huoltovaltiosta" puhuneita taloustieteilijöitä esittämään jo puheita "sosiaalimenojen liiallisesta kasvusta". Uudemman kerran kriittistä asennoitumista järjestelmää vastaan alkoikin ilmetä vasta menestyksen keskellä 1980-luvulla, jolloin lähinnä suurituloiset ilmaisivat paheksuntansa erityisryhmiin kohdistettuja toimia kuten työttömyysturvaa ja toimeentulotukea kohtaan, joita he eivät siis pitäneet "ansaittuna" sosiaaliturvana. Jo Suomen sosiaaliturvan muotoutumisen alkutaipaleella omaa vastuuta korostettiin ja nyt samat vaatimukset alkoivat siis taas nousta esille: jokaisen oma moraalinen velvollisuus oli henkilökohtainen ennalta varautuminen tulevaisuuteensa. Kun jokaisella oli vastuu itsestään, ei kukaan voinut myöskään syyttää ketään toista epäonnistumisestaan: jokaisen pitäisi siis olla oman onnensa seppä. Köyhyyden ja kurjuuden syyt nähtiin pitkään köyhissä itsessään, heidän tahdossaan ja moraalissaan, ja kaikenlainen puute voitiin tulkita seuraukseksi taitamattomuudesta, tietämättömyydestä, ennalta varautumattomuudesta, "huolettomuudesta" ja pahoista tavoista (Ewald 1986, 64; Hellstenin 1993, 134, mukaan). 1980-luvulla päivälehtikeskustelussa käytettiin "sosiaalipummin" ideologista uhkakuvaa arvostelun kohteena, siis tervettä, työkykyistä miestä, joka hyvinvointivaltion löyhäkätisyyden vuoksi saattoi palkkatyön sijasta vetelehtiä kaduilla hyödyttämättä ketään (Piirainen 1993, 309). Samanlaisia uhkakuvia maalailtiin kritiikin pohjaksi seuraavien hyvinvointivaltion vastaisten puheiden ilmaannuttua 1990-luvun alussa taloudellisen laman myötä.

4.2. Hyvinvointivaltion periaatteista Suomessa

Jo vuonna 1937 valtion edustajat lausuiivat julki hyvinvointivaltion keskeisiä elementtejä: kohtuullinen elintaso, sosiaalinen turvallisuus ja viihtyvyys ulotettuna kaikkiin kansalaisiin nousivat vaurastuneen valtion yleviksi tavoitteiksi, eikä sosiaalipolitiikan pyrkimykseksi riittänyt enää pelkkä luokkavastakohtaisuuksien lieventäminen (Haatanen 1993, 45). Toisaalta peräänkuulutettiin kohtuullista elintasoa kaikille, toisaalta taas sosiaalisen tasa-arvoisuuden lisäämistä huono-osaisten asemaa parantamalla, mutta keskeiset käsitteet tuntuivat vielä kovin epämääräisiltä; esimerkiksi siihen, kuinka lähelle keskimääräisistä tasoa huonompiosaiset olisi

nostettava, ei kukaan tuntunut ottavan kantaa. Myöskään käsitteitä "tasa-arvo", "kohtuullinen" ja "vähäosainen" ei selvitetty tarkemmin.(Raunio 1995, 43) Esitetyt toiveet jäivätkin tuolloin vielä haaveen asteelle, ja vasta sotien jälkeen 1943 esiteltiin Suomessakin varsinainen Beveridge-läinen hyvinvointivaltion idea.

Tasa-arvo onkin muodostunut hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikan keskeisimmäksi arvoperusteeksi myös Suomessa. Se oikeuttaa hyvinvointivaltion yhteiskunnallisena instituutiona ja toimii samalla yhteiskunnan sosiaalipoliittisuuden mittatikkuna. Jaettaessa etuuksia "tasa-arvoisesti" tullaan kuitenkin tulkintaongelmien eteen: tarkoittaako tasa-arvoisuus jakamista suhteessa ansioihin vai suhteessa tarpeisiin. Voidaan myös puhua erilaisista mahdollisuuksien, kohtelun ja lopputuloksen tasa-arvoisuudesta. Näitä kriteereitä ei ole mahdollista toteuttaa yhtäaikaaisesti.(Raunio 1995, 81-82)

Pikkuhiljaa lisääntyneiden tulonsiirtojen rinnalle ja entisen sosiaalihuollon perustalle syntyi meillä kuntien ja valtion yhdessä hoitama hyvinvointipalvelujen alue, vaikka niiden laajentuessakin tulonsiirrot säilyivät silti keskeisessä asemassa. Hyvinvointipolitiikassa ei enää korostettu pelkkää vähäosaisten tai hetkellisesti avun tarpeessa olevien tukemista, vaan kaikkien kansalaisten ymmärrettiin olevan alttiita sosiaalisille riskeille; ei siis saanut suojella vain jo vaikeuksissa olevia, vaan oli suojeltava myös niitä, jotka saattoivat joskus joutua vaikeuksiin. Alkuperäisesti hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikan tarkoitus oli tehdä itsensä tarpeettomaksi, kun olosuhteet parantuisivat, mutta meillä ja muissa Pohjoismaissa päädyttiin hiljalleen kaikenkattavaan järjestelmään, joka koskee kaikkia kansalaisia ja puuttuu kaikkiin elämäntilanteisiin. Toki "hädänalaisuus" ja "huono-osaisuus" ovat toimenpiteiden perusteina edelleen tärkeitä, mutta jaetuista resursseista varsinaisesti "huono-osaisille" menee aivan murto-osa: suurin osa sosiaalipoliittisista tulonsiirroista on ihmisten taloudellisen aseman ylläpitämistä ja siirtoja saman ihmisen eri elämäntilanteiden välillä. Tällainen toiminta saa ihmiset tuntemaan hyvinvointivaltion omakseen ja myös maksamaan sen kuluja, ja tämä onkin aivan keskeistä hyvinvointivaltion harjoittamien toimien legitimiisyyden kannalta. Hyvinvointivaltio on siis pitkään elänyt sen illuusion varassa, että sen päätehtävä on huonompiosaisten aseman

turvaaminen ja parantaminen.(Roos 1993, 331-332) Julkispalveluvaltioiden on näin ikään paternalistisesti epäilleet, ettei pelkkien tulonsiirtojen jakaminen kansalaisille - kuten läntisessä Euroopassa jakevaltioiden tekevät - takaa sitä, kansalaiset hankkisivat tarpeellisen määrän markkinaehtoisia palveluja turvaksi (Kosonen 1998, 142).

Suomalainen hyvinvointivaltio on siis rakennettu erilaisten intressien yhteensovittamisen pohjalta. Maalaisväestön ajama "vähän mutta kaikille"-linja johti etujen laajaan kattavuuteen, ja palkansaajien kasvanut voima taas takasi myöhemmin suhteellisen hyvätasoiset ansiosidonnaiset etuudet. Näin ollen suomalaisessa sosiaalipolitiikassa toteutui tavallaan talonpojan ja työläisen liitto.(Urponen 1993, 212) Yhteiskunnan onkin sanottu kehittyvän paremminkin erimielisyyden ja moninaisuuden tunnustamisen kautta kuin suuren kertomuksen alle pakotettuun yhteisymmärryksen keinoin (Raunio 1995, 136). Samalla hyvinvointivaltiomme tasapainoilee tarve- ja ansaitsemisperiaatteen välillä. 1980-luvulla kehkeytymään alkaneet piilevät ristiriidat olivat seurausta siitä, että talous- ja sosiaalipolitiikan sisällä pyrittiin toteuttamaan kahta aivan vastakkaista linjanvetoa: toisaalta hyvinvointivaltion, työllisyyden ja korporatismiin vahvistamista, toisaalta taas rahoitusmarkkinoiden ja julkisen sektorin toiminnan markkinasuuntautumista. Kun talouden ja viennin pohja petti 1990-luvun alussa, oli tämä vastakkaisliike omiaan monin verroin vaikeuttamaan, pitkittämään ja syventämään lamaa.(Kosonen 1998, 180)

Kuten sanottua, Suomen hyvinvointivaltiomalli ja sen arvot ovat synteisi monista eri aineksista. Vahva keskusvalta tuli tavallaan Ruotsin valtakunnan perintönä, ja valtion vallan kiistävät voimat ovat aina olleet heikkoja: osavaltioita meillä ei ole koskaan ollut, kuningas alistui kirkon valtiolle jo 1500-luvulla, ja liberalismiin kannatus jäi köyhässä maatalousvaltaisessa maassa vähäiseksi. Venäjän vallan aikana valtio nousikin aivan erityiseen arvoon, kun suomalainen nationalismi alkoi pitää valtiota kansallishengen ilmentäjänä. Jo tällöin syntyi siis Suomelle ominainen valtion ja sivistyneistön liitto, joka on säilynyt näihin päiviin saakka.(Sipilä 1998, 33)

Suomea on myös verrattaessa Ruotsiin sanottu leimallisesti kansakunnaksi, kun taas Ruotsi on rakentanut ennen kaikkea yhteiskuntaa.

5. HYVINVOINTIVALTION YLEISIÄ KRIISIPUHEITA

Yleisimmin julkisuudessa esitetty hyvinvointivaltiojärjestelmän arvostelu on kohdistunut lähinnä laajoja julkispalveluja kaikille tarjoavaa sosiaalidemokraattiseksi kutsuttua - siis myös meidän suomalaista - hyvinvointivaltiomallia vastaan. Eniten tätä järjestelmää on paheksuttu taloudellisista näkökannoista käsin (hyvinvointivaltion kriisiulottuvuuksista esim. Anttonen 1989, 60-63; Van Rees 1993, 21), ja kriisiväitteitä ovat innokkaimmin esittäneet elinkeinoelämän ja porvarillisten puolueiden päättäjät. Yleisesti "kriisiä" on pidetty yhteisnimityksenä niille yhteiskunnassa tapahtuville muutoksille, jotka liittyvät valtiollisen sosiaalipolitiikan toimintaedellytyksiin ja tuloksellisuuteen. Tilannetta voidaan tarkastella jo mainittujen taloudellisten näkökantojen ohella myös kokonaisyhteiskunnallisesti, ideologisen ja poliittisen merkityksen kannalta, sosiaalipolitiikan toiminnallisella tai hallinnollisella tasolla sekä ihmisten arkielämän tasolla. Näkökulmia aiheeseen voivat olla myös naisnäkökulma tai luokkanäkökulma. Kriisi voidaan myös liittää välillisesti ajatteluun länsimaisen tehokkuuspainotteisen kehitysajattelun umpikujasta ja hyvinvointinäkemysemme haaksirikosta. (esipuhe, Karisto&Takala, 1985)

Ennen kaikkea rahoituspohjan kriisi ja valtiontalouden ylikuormittumispelot ovat olleet myös poliittisen mielenkiinnon keskiössä käsiteltäessä hyvinvointivaltiota aiheena. Jan Otto Andersson (1993, 249) uskookin hyvinvointivaltion kriisipuheiden lisääntymisen johtuvan selkeästi kolmesta seikasta: modernin kansallisvaltion heikkenemisestä, teollisen massatyöläisen katoamisesta ja taloudellisen kasvun rajoista. Kansallinen solidaarisuuden tunne on eräs hyvinvointivaltion rakentamisen ehto, ja hyvin kehittynyt hyvinvointivaltio vahvistaa puolestaan kansalaisten motiivia samaistua kansallisvaltioon: näin ollen kansallisvaltion heikkeneminen onkin selkeä uhka hyvinvointivaltiolle. Vaikka talouden kansainvälistymisen tarkoituksena olikin luoda kansalliselle taloudelle hyvin toimivan hyvinvointivaltion tarvitsemat kasvavat voimavarat, on asia kääntynytkin pääläelleen. Vähemmän vaativiin ammattitehtäviin koulutettujen massatyöntekijöiden, joiden ehdoilla hyvinvointivaltion voidaan sanoa viedyn läpi, uhkana on nykyään pitkälle teollistuneissa maissa matalapalkkamaat ja

tietokoneohjatut automaattit. Niin ikään massakuluttajan katoamisen myötä hyvinvointivaltio menettää tärkeän osan rationaliteetistaan ja poliittisesta tuestaan. Hyvinvointivaltion kriisi liittyy siis tätä termiä käyttävien kriitikkojen mukaan kiinteästi kyvyttömyyteen ymmärtää yhteiskunnan keskeisiä kehityssuuntia, sillä edelleen uskotaan, että teollisen tuotannon kasvu voisi ratkaista ongelmia, jotka ovat juuri syntyneet teollisen tuotannon nopean kasvun seurauksena. (Andersson 1993, 249-254)

Vaikka Pekka Kuusikin 1960-luvun sosiaalipolitiikassaan julisti sosiaalipolitiikkaan satsaamisen kasvattavan myös talouden tehokkuutta ja yleistä hyvinvointia, alkoi kriisipuheissa jo ensimmäisessä vaiheessaan esiintyä väitteitä sen todellisesta rasitteesta kansainväliselle kilpailukyvyille niin meillä kuin muuallakin (Karisto&Takala 1985, 7). Toinen yleinen valituksen kohde on ollut harjoitetun sosiaalipolitiikan tehottomuus puuttua yhteiskunnallisiin ongelmiin: periaatteessa tasasuuruiset avustukset eivätkä radikaalitkan tulojen uudelleenjaot ole aukottomasti onnistuneet perimmäisessä tavoitteessaan poistaa luokkien välistä syvää eriarvoisuutta. Toisaalta mallia on syytetty myös liian tehokkaaksi ja liian pitkälle viedyn byrokraattiseksi, joka tekee siitä samalla jäykän ja kalsean. Kärjistetysti hyvinvointivaltion pääasiallisena tehtävänä onkin voitu tuen antamisen sijasta nähdä sosiaalinen valvonta ja kaiken poikkeavuuden tukahduttaminen (Karisto&Takala 1985, 7). Legitiimisyuden murentumisen mahdollisuuttakaan ei ole kriitikkojen mukaan voitu väheksyä keskittymällä pelkästään talouspulmiin vakavimpana kriisiulottuvuutena. Suomessakaan ei voida tuodittautua pelkästään uskoon, ettei itsestäänselvänä pidetyn mallin oikeutusta tarvitsisi edes kysellä, koska meidänkin laaja hyvinvointivaltiokoneistomme vaatii lopulta tuekseen sen kustantavan ja sen kuluineen hyväksyvän kansan.

Legitimiteetikriisin merkkien tarkastelussa voidaan virallisten tahojen kriitikkojen ohella tutkailla kyselyjen ilmaisemaa kansan yleistä mielipidettä, sekä toisaalta voidaan eritellä aktiivisia poliittisia reaktioita ja muutosyrityksiä. Mielipidekyselyjen rinnalle voidaan siis asettaa poliittisen toiminnan tason esimerkkejä hyvinvointivaltion kannatuksen heikentymisestä. Tässä kohdataan kuitenkin usein ristiriita, koska mielipidekyselyissä valtion kannatus on säilynyt melko vakaana, mutta

käytännön politiikassa valtiollistumisen vastaisuus ja markkinoistaminen, yksityistäminen ja yhteisöllistäminen ovat löytäneet tukea.(Kosonen 1987, 122-123). Toisaalta on kuitenkin selvää, että mikäli hyvinvointivaltion legitimitetti on todella koetuksella, täytyisi sen myös väistämättä näkyä parlamentaarisen politiikan tasolla (Ervasti 1996, 32). Viime kädessä yksittäisillä kansalaisilla on mahdollisuus ilmaista ajattelutapaansa äänestämällä periaatteiltaan mieluisina ja aatteiltaan samanmielisinä pitämiään edustajia päättämään puolestaan valtakunnan tasolle. Ainakin tähän mennessä vahvasti hyvinvointivaltiota ja sen palveluja alasajavat tahot päättäjien keskuudessa ovat jääneet selkeään vähemmistöön, eivätkä heidän järjestelmän uudistusvaateensa ole saaneet tarvittavaa tukea toteutuakseen, vaikka heidän räikeitä kannanottojaan uutisoidaankin aika ajoin näyttävästi.

5.1. Kansainvälisiä kritiikin suuntauksia

Hyvinvointivaltiota vastaan on eritoten maailmanlaajuisessa keskustelussa noussut taloudellisen kritiikin lisäksi myös ideologista vastustusta, joita ovat muotoilleet erityisesti uusoiikeisto ja niin kutsutut libertarianistit tai New Right -poliitikot ja -filosofit. Usein uusoiikeistoon on yhdistetty kaksi näkyvää poliittikkoa, Margaret Thatcher ja Ronald Reagan. Vaikka tietynlaista asennetta hyvinvointivaltiota kohtaan kutsutaankin usein uusoiikeistolaiseksi, on se ideologisilta lähtökohdiltaan kuitenkin hyvin ristiriitainen kokonaisuus. Pohjimmiltaan sen juuret ovat klassisessa liberalismissa, josta nousevat juuri vapaiden markkinoiden korostaminen, individualismia koskevat argumentit ja julkisen sektorin arvostelu. Valtio nähdään kuitenkin välttämättömänä lakien säätämiseksi ja ylläpitämiseksi, eikä siis kannateta täydellistä laissez faire -asennettakaan: valtiolla voi olla pieni rooli yhteiskunnassa, mutta sen on toimittava puolueettomasti ja noudatettava laillisuusperiaatetta, jonka kanssa hyvinvointivaltiossa tyypillisesti toteutettu pyrkimys aineelliseen tasa-arvoon on kuitenkin yhteen sovittamaton. Tästä radikaalimpaa vapausideologiaa edustaa libertarianismi, jonka kannattajat tunnustavat liberalismiin yksilöllisen omistusoikeuden, mutta tahtovat lisäksi karsia valtion toimintoja ja instituutioita eivätkä suvaitse valtion puuttumista yksilöiden elämään millään lailla. Tämä äärisuunta tahtoo minimoida valtion, ja eliminoida kokonaan sen harjoittaman

uudelleenjakopolitiikan, ja jopa katujen rakentaminen, niiden kunnossapito ja maanpuolustus tulisi rahoittaa yksityisesti. Nämä Yhdysvalloista ja Iso-Britanniasta nousseet aatteet ovat vaikuttaneet esimerkkeineen hyvinvointivaltiollisuuden kriisiytymiseen muissakin teollistuneissa maissa ja osaltaan myös Suomessa käytyyn argumentaatioon.(Riihinen 1993, 18-19; Haataja 1998, 14-15)

Muista kritiikin suuntauksista voidaan mainita konservatiivinen ja radikaali kritiikki (esim. Friedmanin väitteistä, Karisto&Takala 1985, 8). Ensimmäinen suuntaus on hyökännyt valtion luomaa keinovaltiota, "ihmisen perusvaistojen vastaista" tasa-arvopyrkimystä vastaan, joka on kirjoittajien mukaan luonut etuoikeutettujen byrokraattien luokan ja moraalista rappiota ja katsoo, että sosiaalipoliittinen tuhlaus on vähentänyt työ- ja säästämishalukkuutta. Radikaalit arvostelijat puolestaan eivät syytä valtion menneen liian pitkälle turvaa jakaessaan vaan pikemminkin sitä, että se on tässä tehtävässään jäänyt pahasti puolitehen. Sosiaalista on hyvinvointivaltiossa tämän arvostelun mukaan vain pintakerros, jonka alta paljastuukin kurinpidon, hallinnan ja taloudellisen alistamisen ankarat mekanismit. Eriarvoisuutta vähentävä ja ihmisten vapautusta edistävät toimet ovat mahdollisia vain yhteiskunnan taloudellisia, poliittisia ja kulttuurisia rakenteita perinpohjaisesti muuttamalla. Hämmäntävältä tuntuu, että lähes samansuuntaisia syytöksiä valtiota kohtaan singotaan ideologisesti täysin vastakkaisista suunnista. Näin ollen voisi myös kuvitella, että puolustajat ja arvostelijat olisivat löytämässä toisensa, kun molemmat esimerkiksi tähdentävät valtion vapautta kaventavaa luonnetta. Täytyy kuitenkin muistaa, että vapauskäsitys voi olla positiivinen tai negatiivinen; siis vapautta johonkin tai vapautta jostakin. Ideologisten rintamalinjojen hämärtyminen on joka tapauksessa tosiasia ja kritiikin varustaminen jollakin nimilapulla tuntuu vain olevan helppo tapa sivuuttaa koko asian ydin (Karisto&Takala 1985, 9-10). Vaikka nykyään siis puhutaankin usein voimistuneesta liberalistisesta näkökulmasta hyvinvointivaltion vastustamisessa, on suuntaus noussut esille ilman suuria liberalistisiä puolueita: aate nähdään nykyään siis pikemminkin elämäntapana kuin ideologiana, eikä sen edistämiseen tunnuta tarvitsevan selkeitä järjestäytyneitä liikkeitä. Länsimaisena ilmiönä aate myös eroaa paljon amerikkalaisesta vastineesta.(HS, 15.1.1999)

Hyvinvointivaltion kritiikin näkökulmat voidaan myös erotella siten, että

uusliberalistinen suuntaus on ollut huolissaan markkinoiden toimintakyvystä, arvokonservatiivien huolenaiheena taas on ollut perinteisten arvojen ja esimerkiksi perinteisen perhemallin kohtalo, ja radikaalissa eli punavihreässä kritiikissä arvostelu on puolestaan suuntautunut hyvinvointivaltion väitettyihin holhoaviin ja kurinalaisiin ominaisuuksiin: painotukset ovat siis markkinoissa, perheessä ja oma-alotteisen kansalaistoiminnan vapaudessa. Huolimatta eri lähtökohdistaan, on näissä kritiikeissä on ollut yllättäviäkin pintatason yhtäläisyyksiä kuten hyvinvointivaltion paternalistisuuden teema.(Tuori 1995, 496-497)

Määrittelemättä sen tarkemmin erityisiä aatesuuntauksia, on tutkijoiden esittämissä kriisipuheissa yleisesti ongelmalliseksi mainittu liian vahvan valtion holhoamista ja riippuvuutta aiheuttava piirre, joka luokin tavoitellun hyvinvoinnin sijasta kansalaisilleen pahoinvointia. Liiallisen vastuun ottaminen kansalaisista ja palvelujen ulottaminen jokaiseen elämäntilanteeseen voivat luoda ylevistä tarkoituspäristä huolimatta turhaa heittäytymistä valtion huolehdittavaksi ja suoranaista avuttomuutta, oman vastuun hämartymistä. Valtio on tavallaan luvannut liikaa tai siltä ainakin odotetaan liian paljon. Yhteiskunnallisen solidaarisuuden toivotuksessa on Hautamäen (1993) mukaan unohtunut moraali, samalla kun yhteisöllisyys on muuttunut häikäilemättömäksi oman edun tavoitteluksi, vapaus on muuttunut totalitarismiksi, demokratia puoluevallaksi ja valtiokoneiston auktoriteetiksi: pahinta ei siis ole hallintokoneiston laajuus vaan se, mitä on tapahtunut ihmisille (Hautamäki 1993, 142). Yhteiskunnan ei pitäisikään asettaa yksityiskohtaisia tavoitteita, vaan muotoilla pikemminkin yleisiä toimintaohjeita, sillä ihmisten arvoista ja päämääristä ei voida päättää edes enemmistö päätöksellä: ne ovat jokaisen oma asia (Hautamäki 1993, 167). Eräs hyvinvointivaltion perusristiriita onkin, ettei vallan menetelmillä, hallinnollisilla ja byrokraattisilla päätöksillä ja toimenpiteillä, voida ylhäältä ja ulkoapäin tuottaa ihmisten elämismailmaan kuuluvaa solidaarisuutta. Sitä ei voida myöskään synnyttää markkinoilla rahan avulla, sillä yhteisvastuu ei sellaisenaan kuulu markkinoiden logiikkaan.(Rahkonen 1996, 107)

Hyvinvointivaltio on kuitenkin "pakottanut" ihmiset toimimaan hyväksi määrittelemällään tavalla, koska ihmiset eivät aina toimi luonnostaan oman etunsa

mukaisesti: taustalla on siis ajatus, ettei kansalaisilla aina ole tarpeeksi informaatiota tai kykyä oikeiden valintojen tekemiseksi. Tämän mukaan viranomaiset ja ammattilaiset tietävät paremmin, mikä on hyvää yhteiskunnalle ja kansalaisille. Vaikka haluja siirtymiseen kuluttajasuvereenisuuteen onkin ilmaantunut, on tätä vaikea toteuttaa, koska holhoukseen ja auktoriteetin varaan rakentunut julkinen palvelutuotanto on kilpailun ulkopuolella.(Hautamäki 1993, 190) Hyvinvointivaltion ilmainen palvelutarjonta kaiken lisäksi kasvattaa kysyntää ja jos valtio lisää tarjontaa, päädytään väistämättä palvelujen tarpeettomaan kulutukseen (Hautamäki 1993, 191). Ihmiset ovat tottuneet mieltämään valtion ja hyvinvoinnin olevan olennaisesti kytköksissä toisiinsa ja unohtaneet samalla, että monet muutkin tahot voivat tuottaa ja tuottavat hyvinvointia. Esimerkiksi lasten päiväkotaja pidetään hyvinvoinnin mittarina, mutta ravintoloita ja ulkomaanmatkoja ei, vaikka niistäkin voisi tulla sellaisia, jos valtio alkaisi huolehtia niistä.(Jallinoja 1993, 18)

Yleisesti taloustieteilijöillä on tapana käyttää hyvinvointivaltion vastaisissa argumenteissaan tehokkuuskantoja, kun taas sosiaalipoliitikot ovat vedonneet oikeudenmukaisuuden tarpeeseen hyvinvointivaltion arvona (Wiberg A, 1998). Keskeisinä kysymyksinä hyvinvointivaltion kriisin pääulottuvuuksina voidaankin esittää, onko hyvinvointivaltion ylläpitoon enää varaa (kustannus- ja rahoitusongelmat), onko sen ylläpitoon enää ylipäättään tarvetta (tehokkuusongelmat, haittavaikutukset) ja toisaalta, onko sen ylläpitoon enää halujakaan (legitimaatio-ongelmat, asennemuutokset) (Karisto&Takala 1985, 12). Niukentuneiden taloudellisten voimavarojen oloissa meillä ei tuntunut monien tahojen mukaan olevan varaa muuhun kuin tehokkuusarvoihin, ja tätä kautta jonkinasteiseen pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin alasajoon (Uusitalo 1993, 63).

Tässä kohdin pitää kuitenkin huomata, ettei kansantaloudellisia ongelmia voida ratkaista vain purkamalla hyvinvointivaltiota. On vaikea uskoa, että kilpailukykyä voitaisiin ylläpitää ilman hyvinvointivaltion tarjoamia toimivia koulutus-, sosiaali- ja terveyspalveluja, vaikka usein valtion valitetaankin olevan kansantalouden tehokkaan toiminnan este. Tyypillistä onkin, että taloudellisen taantumana aikana hyvinvointivaltiota kohtaan ollaan kriittisempiä kuin noususuhdanteessa, ja

huonompina aikoina arvot muutenkin tuntuvat kovenevan ja altruistista yhteisvastuuta korostava ajattelu vähenee (Allardt,Sihvo&Uusitalo 1992; Ervastian 1996, 15, mukaan) Jos siis ihmiset kokevat valtion palvelujärjestelmän ylläpitämisen liian kalliiksi tai lamasta selviytymisen esteeksi tai jopa sen syyksi, ei ole ihme, jos hyvinvointivaltion kannatus alkaa laskea.(Ervasti 1996, 12-15) 1990-luvulla suhtautumisen muutos hyvinvointivaltiota kohtaan ei kuitenkaan kriittisten mukaan enää näytä johtuvan suhdannevaihteluista johtuvista asenne- ja mielipidevaihteluista, vaan he ovat ennakoineet laajempia arvomuutoksia kansan keskuudessa (Ervasti 1996, 5).

5.2. Hyvinvointivaltion kritiikkiä Suomessa

Vaikka vielä hyvinvointivaltion nykyarvioinneissakin on käytetty usein vahvaa ilmausta suoranaisesta kriisistä, puhuvat myös kotimaiset asiantuntijat tilanteesta laimeamminkin äänensävyin. Esimerkiksi Anneli Anttonen on puhunut "hyvinvointivaltion tai sosiaalipolitiikan välttämättömästä uudelleenmuotoutumisen tarpeesta" (Anttonen 1989, 64), ja Pekka Kosonen taas maltillisemmin "hyvinvointivaltion laajenemisvaiheen päättymisestä" (Kosonen 1987, 314). Koska puheet kriisistä tuntuvat nousevan esille tietyssä suhdannesyklin vaiheessa, olisi niihin myös suhtauduttava enemmän suhdanneilmiönä, vaikka aika ajoin 1990-luvun alkuvuosina ja laman kourissa julkisen keskustelun valtasikin lähes paniikkitunnelma: vaadittiin täyskäännöstä, hyvinvointivaltion purkamista, laajamittaista sosiaaliturvan yksityistämistä ja palvelujen maksullistamista (Piirainen 1993, 292). Edeltäneen Holkerin hallituksen ja optimismin kukoistuksen aikaanhan päättäjien äänensävyt ja konkreettiset toimetkin olivat vallan erilaiset, kun ylimääräistä rahaa riitti hyvinvointivaltion etuuskien lisäämiseen ja niiden tason parantamiseen. Tuolloin julkisuudessa tuskin liiemmin paheksuttiin hyvinvointia järjestävän valtion ainakaan aatteellisia ja periaatteellisia ongelmia.

Puhuttiinpa sitten vahvasti vakavasta kriisistä tai vain hyvinvointivaltion lisääntyneestä kritiikistä, vaikuttavat Suomen mallin kielteiset piirteet asiantuntijoiden teksteissä kautta linjan samansuuntaisilta. Voimakkaasti on purnattu ja samalla

uskottu kansankin valittavan oman aloitteellisuuden ja henkilökohtaisen vastuun näivettämistä sekä toimeliaisuuteen kannustavuuden vähentymistä. Järjestelmää on pidetty myös muutoskankeana, jäykkänä ja asiakkaita holhoavana. Sen on myös katsottu tuhonneen ponnistusten ja palkintojen, siis panosten ja tulosten, välisen luonnollisen yhteyden.(Wiberg A, 1998) Tätä voidaan pitää hyvinvointivaltion psykologisena arvostelutasona: koska tulot eivät ole selvässä suhteessa työsuoritukseen, ja koska ihmiset voivat odottaa saavansa taatun toimeentulon ilman ahertamistakin, uskotaan tämän vähentävän vakavasti henkilökohtaista vastuuta (Hofland 1992; Van Reesin 1993, 21, mukaan). Ihmiset eivät siis enää näe omakohtaisten sijoituksiensa ja valtiolta saatujen etuuksien yhteyttä, vaikka oikeudenmukaisena pidetäänkin tavallisesti sitä, että saadaan oman panoksensa mukaisesti. Tämä taas johtaa yleensä moralisointiin, joka kohdistuu varsinkin etuuksilla keinottelevia ja valtion kanssa "pelaavia" ihmisiä kohtaan, jotka yrittävät saada oikeutettua osaansa enemmän.(Karisto&Takala 1985, 76-77)

Argumentoinneissa on siis ollut nähtävissä tietty murros hyvinvointivaltion puolustuksen ja sen purkamispuheiden välillä (Jallinoja 1994, 20). Tulevaisuuteen suuntautuvat puheet ovat antaneet äkkiseltään ymmärtää, että oltaisiin todella valmistelemassa konkreettista muutosta Suomen hyvinvointivaltion suhteen, mutta tästä ei kannanotoissa tunnukaan pohjimmiltaan olevan kysymys: usein onkin väitetty, että Suomessa nämä aiheet nousivat julkisessa keskustelussa esille enemmän kansainvälisten puheenvuorojen vaikutuksesta (Raunio 1995, 228) ja seuraamisena, kuin niinkään vakavana keskustelun avauksena Suomen tilanteen todellisten epäkohtien korjaamiseksi. 1980-luvulla alettiinkin selvittää konkreettisesti kriisiväitteiden paikkansapitävyyttä ja keskeinen johtopäätös tuntui olevan, ettei Suomessa vallitse todellista hyvinvointivaltion kriisiä. Järjestelmään liittyi toki ongelmia, mutta kriisistä puhumista ei pidetty perusteltuna. Kriisipuheet ollaan siis voitu katsoa myös heijastumaksi ylimitoitetuista odotuksista.(Karisto 1988; Raunio 1995, 228, mukaan) Vauraina aikoina valtion tarjoamat palvelut ja etuudet olivat niin laajoja, että kun niitä laman myötä alettiin maltillisesti karsia normaalimmalle, joskin edelleen kattavalle tasolle, ei muutoksiin voitu olla tyytyväisiä, koska ihmiset kokivat menettävänsä "heille kuuluvia" etuja, joiden korkeatasoisuuteen oltiin siis totuttu.

Yleensäkin puhuttaessa hyvinvointivaltion kriisistä on ylilyöntien vaara ollut ilmeinen. Esitetyt päätelmät ja kannanotot voivat olla tosiasioihin perustuvia, mutta myös ideologisesti latautuneita. Reaalisesti tilanne ei välttämättä ole niin dramaattinen kuin kriisipuheissa esitetään, ja ulkomaiset esimerkitkin puhuvat viime kädessä hyvinvointivaltion ja sosiaalipolitiikan peruuttamattomuuden puolesta. (Raunio 1995, 230) Hyvinvointivaltion kriisiksi ei myöskään tulisi nimittää yleisiä kapitalisoitumisesta ja kasaantumisesta johtuvia pulmia, vaikka näin ollaankin useissa yhteyksissä tehty. Hyvinvointivaltion ristiriidat on siis koettu helposti osaksi talouden kasaantumisjärjestelmän murrosta, vaikka murroksen syyt ovatkin olleet syvemmällä. (Kosonen 1987, 323) Kriisiajattelun sijaan muuttunut tilanne voitaisiin yhtä hyvin nähdä pikemminkin haasteena.

Useat asiantuntijatkin myöntävät kirjoituksissaan käyttävänsä hyvinvointivaltion "kriisin" termiä ehkä liiankin löysästi, koska kriisin käsitteen yhteiskuntakriittinen käyttö on kaikenkaikkiaan käynyt pulmalliseksi. Yhteisen käsitehistoriallisen menneisyyden omaavia kriisiä ja kritiikkiä (Koselleck 1979; Rahkosen 1996, 89, mukaan) ollaan viljelty milloin missäkin yhteydessä, ja termi onkin kokenut tietynlaisen inflaation: kriisi ollaan yhdistetty dramaattisiin käännteisiin, murroksiin, kurjistumisiin ja kumouksiin. Kriisiin liitetyt dramaattiset mielleyhtymät voitaisiin välttää puhumalla vaikkapa "systeeminmuutoksesta". (Rahkonen 1996, 89-90) Risto Eräsaari toteaaakin, että "toisen hyvinvointivaltion" hahmottelussa ei olekaan kyse kriisistä, koska kriisi tarkoittaa ytimeltään poikkeustilaa, josta on mahdollista palata normaalitilaan tukeutumalla "oikeisiin" menettelytapoihin tai käytöstä poissa olleisiin voimavaroihin. Näin ollen "toista hyvinvointivaltiota" koskeissa keskusteluissa voidaankin antaa ymmärtää, ettei mikään oikeastaan lopu, kertakaikkisesti tyhjene tai totaalisesti tuhoudu, vaan työ, historia, politiikka, järjestys, tulevaisuus, identiteetti ja niin edelleen vain kenties purkautuvat ja irtoavat kategorisista raameistaan ja aiempien sisäisten periaatteidensa ohjauspiireistä saaden uuden muodon. Eräsaaren mukaan kriisissä onkin ehkä kyse vain nimenomaan Toisen Maailmansodan jälkeisten vuosikymmenien spesifejä tehtäviä suorittaneen hyvinvointivaltion aikakauden päättymisestä. (Eräsaari 1998, 94)

Mutta kieltämättä hyvinvointivaltion "kultaisen aikakauden" ja taloudellisten

harppausten mahdollistamien kasvaneiden etuuksien jälkeen alettiin meilläkin suhteellisen pian julkaista kritiikkiä koko järjestelmää kohtaan lähinnä liberaalisvaikutteisiksi nimetyin äänenpainoin. Hyvän, kaikkivoipaisen valtion sanottiin menevän liian pitkälle ulottaessaan lonkeronsa kaikkialle ja näin ollen siitä tulikin "paha valtio" (esim. Jallinoja 1994, 25). Pohjoismaisessa mallissa aiemmin etuutena nähty ja arvostettu valtion huolehdinta kansalaisistaan lapsena, opiskelijana, perheellisenä, työvoimana ja lopulta vanhuksena alettiinkin yllättäen kokea sietämättömänä omaan elämään puuttumisena (Kosonen 1989, 240). Valtion virkamiesten ja poliitikkojen toimiminen asiantuntijana luotaessa kaikille "universaalia hyvää" loi väistämättä yhdenmukaisuutta, joka ei enää kaikille, erityisesti yhä enemmän yksilöllisyyttä arvostaville kansalaisille kelvannutkaan: tasa-arvon kannalta luotu yhdenmukaisuus ja vaihtoehdottomuus estävät toisen tärkeän arvon, valinnan vapauden, toteutumisen eikä sen vuoksi ole enää järkevää puhua ehdottomasta "kansalaisen paras" -tavoitteesta, vaan universaali hyvä voikin pirstoutua monenlaisiksi hyviksi. (Jallinoja 1994, 33-34) Liberalistisesta teoriasta lähtevä kritiikki ei kuitenkaan pohjimmiltaan kohdistu niinkään rahana annettavaan vähimmäisturvaan, vaan palveluihin ja pakolliseen ansiosidonnaiseen vakuutukseen, joiden katsotaan sisältävän paternalistisia, yksilön vapautta rajoittavia piirteitä (Hellsten 1993, 157). Välttämätön apu otettaisiin siis vastaan mielummin rahana kuin ohjailtuna palveluna, jolloin yksilö voisi käyttää omaa harkintaansa ja toteuttaa omia valintojaan. Erilaisuudenhan ei tarvitse merkitä aina negatiivisessa mielessä eriarvoisuutta.

Liberalistiseksi kutsuttu suuntaus korostaa meissä kaikissa asuvan pienen "sisäisen sankarin". Usko ihmisen ehtymättömiin mahdollisuuksiin onkin tämän lähestymistavan voimavara, mutta samalla mahdollisuuksien liiallinen korostaminen on sen heikko kohta. Vastaavasti kollektivismi korostaa ihmisen olevan olemassa vain suhteessa toisiin, ja yhteiskunnallisen rakenteen merkitys sekä menestystä että epäonnistumista vauhdittavana tekijänä painottuu. Näiden lähestymistapojen suureksi haasteeksi asettuukin kärjistetysti tasapainoilu individualistisen heitteille jättämisen ja kollektivistisen holhouksen välillä. (Kangas 1997, 68-69) Voikin tuntua huvittavalta, että sekä hyvinvointivaltion ja sen ajaman sosiaalipolitiikan kiihkeimmät vastustajat

sekä sen intomielisimmät puolustajat vetoavat molemmat toistuvasti vapauden ideaaliin. Liberalistisessa traditiossa valtiollisen sosiaalipolitiikan nähdään kaventavan inhimillistä vapautta liiallisella verotuksella ja tarjoamalla holhoavan paternalistisesti vaihtoehdottomia "hyvinvointituotteita"; ihmiset joutuvat siis uhraamaan valinnanvapautensa. Kollektivistisessä suuntauksessa taas valtiollista toimintaa pidetään vapausideaalin toteutumisen kannalta olennaisen tärkeänä, sillä vain yhteisen toiminnan kautta yhteiskunnan heikko-osaisille voidaan taata positiiviset vapausoikeudet. Hyvinvointivaltiollisuuden esimerkkimaan Ruotsin "kansankoti"-ideaalissa valtiota pidetään nimenomaan turvaavana, mahdollistavana ja rohkaisevana. (Kangas 1997, 71) Pohjoismaiset hyvinvointiyhteiskunnat rakentuvatkin pitkälti luterilaisuudessa ominaisen pakollisen lähimmäisenrakkauden ja huolenpidon periaatteelle, josta toiminnalle on ammennettu sen vaatimat voimavarat (Pihkala 1998, 60-61).

Kritiikissä onkin ollut näkyvästi vastakkain hyvinvointivaltion edustama kollektivismi ja tulevaisuuden postmoderniksi vaihtoehdoksi esitetty individualismi. Hyvinvointivaltio on monille suomalaisillekin keskustelijoille merkinnyt moraalien ja yhteisöllisyyden tuhoamista, yhdenmukaistamista ja holhoamista, kun taas toivottavana olisi nähty hyvinvointi ilman valtiota. "Spontaanissa yhteiskunnassa" suosittaisiin omatoimisuutta, yrittäjyyttä ja kilpailua, lisättäisiin markkinoiden ja yhteisöjen osuutta ja sosiaalipolitiikka supistettaisiin (marginaaliseksi) huono-osaisista huolehtimiseksi. Innokkaimmatkaan keskustelijat eivät kuitenkaan esitä juuri mitään arvioita tällaisen vaihtoehdon vaikutuksista eläketurvaan, terveydenhoitoon, tulonjakoon tai sukupuolten tasa-arvoon. (Kosonen 1998, 325) Moni tavallinen kansalainenkin ilmoittaa mielellään suosivansa verotuksen keventämistä, muttei monikaan todellisuudessa olisi valmis tai halukas järjestämään omia henkilökohtaisia ratkaisujaan valtion perinteisesti hoitamien etujen, esimerkiksi sairausvakuutusten tai eläkkeiden, vaihtoehdoksi.

Yleisesti hyvinvointivaltion on väitetty ottaneen huonosti huomioon asiakkaiden erot. Varsinkin (ylemmän) keskiluokan on sanottu peräänkuuluttavan laadukkaampia, yksilöllisempiä ja joustavampia palveluja, mutta samalla nämä hyvin toimeentulevat

maksaisivat vähemmän veroja muiden tukemiseksi (Honkanen 1995, 188). On arveltu, ettei ihmiset enää ehkä tyydykään maksamaan veroina palveluista, jotka eivät vastaa heidän omia tarpeitaan, ja joita he eivät voi itse valita (Hellsten 1993, 150). Tyytymättömyyttä ja jopa aitoon liberaaliin malliin kallistuvaa kaipuuta on siis oletettu kansan keskuudessa esiintyvän eniten niillä, jotka tuntevat itsensä muiden hyvinvoinnin maksajiksi (Raunio 1995, 228), ja niin sanotun työlliset/huollettavat -suhteen epäedullisuuden on sanottu ruokkivan entisestään juuri tätä epäkohtaa. Ehkä selkeimmin julkisuudessa (suomalaista) hyvinvointivaltiota arvostellut "asiantuntija", professori Matti Wiberg puhuu juuri tästä räikein äänensävyin toteamalla hyväksyvänsä kyllä "todella hädänalaisten" (miten hän tällaisen ihmisryhmän sitten rajaakin) auttamisen, mutta samalla suorastaan halveksivansa "lintsareita, valtionvarkaita ja elämäntapatyöttömiä": hänen mukaansa mitä anteliaampi valtio on, sitä enemmän (työhön) kykenevätkin ihmiset pysyvät poissa työelämästä, ja elelevät leveästi pelkillä tuilla. Hänen "urbaaneiksi oveliksi" kutsumansa työnvieroksijat onkivat selville puskaradion kautta asiantuntemuksen tarjolla olevista eduista, ja humanistiset virkailijat neuvovat hänen mukaansa aina vain lisää näitä "röyhkimyksiä", mutta kukaan ei neuvo todella tarpeessa olevia "maan hiljaisia". Wiberg myös kokee vääryytenä, että koko ikänsä pienellä palkalla töitä tehnyt, veronsa maksanut ja lapsensa kouluttanut ihminen yltää Suomessa huonompaan elintasoon kuin nuori "sosiaalipummi", joka ei koskaan ole tehnyt rehellistä työtä, eikä ole edes viitsinyt kouluttaa itseään. Häntä huolestuttaa myös se, että saajille kuulumattomien etuuskien ohella meillä esiintyy myös etujen alikäyttöä, jossa avustukseen oikeutettu ei saakaan hänelle kuuluvaa etua. (Wiberg A;B, 1998)

Meilläkin välhdellyt liberalistinen ja kannustavuutta peräänkuuluttava puhe näkee, että valtion takaamat sosiaaliedut voivat todellakin houkutella ihmisiä "epäonnistumaan", ja jotta heikkoja ei saatettaisi tähän kiusaukseen, tulisi sosiaalipolitiikan roolin olla mahdollisimman pieni (Julkunen 1997, 68). Kriittiset tahot siis näkevät, että työteliäitä on hyvinvointivaltiossa oikeudenmukaisuuden nimissä rankaistu, ja että mallissa tuetaan huippujen sijasta keskinkertaisuutta, erilaisuuden kunnioittamisen sijasta yhdenmukaisuutta ja omavastuun sijasta kasvotonta vastuuta (Andersson 1994, 242). On tuntunut unohtuneen se seikka, ettei

oikeudenmukaisuus alunperin tarkoittanut hyvyyden tasajakoa vaan oikeuden kunnioittamista, ja nimenomaan jokaiselle ansionsa mukaan antamista (Hautamäki 1994, 150). Ei siis ole mikään ihme, jos hyvin pärjäävä keskiluokka ei enää haluaisikaan maksaa köyhistä, kun sillä on tarpeeksi varaa maksaa omasta turvastaan ja räätälöidyistä palveluistaan. Koska nimenomaan laajan keskiluokan kannatuspohja pitää hyvinvointivaltiota viime kädessä pystyssä, ei tällaisia nousevia reaktioita kannata jättää huomioimatta Suomessakaan. Niin kutsutusta "welfare backlash" - ilmiöstä (esim. Julkunen 1995, 13) on esimerkkejä maailmalla ja samaa, tärkeiden ryhmien kannatuksen ja maksuhalukkuuden murentumisen pelkoa, ollaan väläytelty julkisuudessa myös meillä uhkaavana.

Suomessa kuitenkin valtion antaman turvan lähtökohtana vain osa etuuksista on ollut sidoksissa työpanokseen, sillä kehittyneen hyvinvointivaltion peruspiirteitä on ollut, ettei sijoitusten ja saatavien ole aina mentävä yksin: on siis solidaarisuuden nimissä jaettu ainakin perustoimeentuloa pikemminkin tarpeen kuin työpanoksen mukaan. Meilläkin näyttää kieltämättä tämän yhteyksien hämärtyminen johdosta yleistyneen ristiriitainen asennoituminen järjestelmää kohtaan ja laskelmointi, jossa ihmiset yrittävät minimoida verorasitustaan, mutta samalla maksimoida valtiolta saamiaan etuuksia, ja tämä puolestaan murentaa osaltaan hyvinvointivaltion kannatuspohjaa. Enää ei siis ajatella sosiaaliturvajärjestelmän merkitystä koko yhteisölle, vaan enemmän tuntuu kiinnostavan se, mitä itse saadaan tai mitä naapuri saa, ja koska suuri osa väestöstä katsoo saavansa vähemmän kuin on sijoittanut, saattaa tämä lisätä valtion vastaisia asenteita. Kun hyvin menestyviä verotetaan ja huonosti menestyvien osaa helpotetaan, ei vaikuta enää kannattavalta ponnistella menestyäkseen hyvin (Wiberg B, 1998). Vaikka sosiaalietuuksien kahminen yhdistetäänkin usein yhteiskunnan huono-osaisiin kuten alkoholisteihin, sosiaalihuollon kanta-asiakkaisiin, työttömiin ja yksinhuoltajiin, on etuuksien "metsästäminen" itse asiassa myös hyvätuloisten ja kovien sosiaalipummien moralisoijien harrastus, joita monet järjestelmän yksityiskohdat suorastaan houkuttavat laskelmoimaan. (Karisto & Takala 1985, 77;79) Vireen yrittämiseen itse on väitetty näivettyvän väistämättä, kun valtio on ottanut liian suuren vastuun henkilökohtaisista riskeistä: järjestelmähän kantaa Wibergin sanoin vastuun jopa yksilön typeristä päätöksistä, laiminlyönneistä,

sijoitusvirheistä, itsensä tuhoamisesta, rikollisesta toiminnasta ja laiskuudesta (Wiberg B, 1998).

Alkujaan hyvinvointivaltiota kohtaan julkaistu kritiikki lähti kuitenkin siitä, että valtion katsottiin paisuneen liian suureksi koneistoksi palveluineen, joka on liian kallis, jäykkä ja autoritaarinen. Verot kuvattiin kestäättömän suuriksi, ja alkoi ilmaantua purnausta tulonsiirtoja vastaan, joilla omat työntulokset ohjataan toisten kulutettavaksi ilman omaa sananvaltaa.(Hautamäki 1994, 135) Hyvinvointivaltiojärjestelmän on myös sanottu tulleen umpikujaan, koska se on rajallinen, mutta siihen kohdistuvat, alati kasvaneet vaatimukset tuntuvat rajattomilta. Umpikujasta voidaan puhua niin rahoituksellisesti kuin ohjelmallisestikin, mutta liberalismiin kannalta ennen kaikkea laadullisesti (esim. Rahkonen 1995, 12-13), sillä kukaan ei voi, ei edes valtio, määrittellä yhteistä, yleistä hyvää tai onnellisuuden kriteerejä. On myös puhuttu modernin kulutusyhteiskunnan ihmisten eräänlaisesta kyllästymisestä ja turtumisesta hyvinvointivaltion tarjoamiin etuuksiin: esimerkiksi päivähoito- ja terveyskeskuspalvelut tuntuvat meistä kovin arkipäiväisiltä, eivätkä ne enää säväytä eikä niitä siis osata enää arvostaa samoin kuin ennen. Tällainen tyytymättömyys on kuitenkin lähempänä tyytyväisyyden puutetta kuin aktiivista vastustusta, ja oikeaa muutosta vaativaa avointa tyytymättömyyttä.

Vaikka hyvinvointivaltiollinen järjestelmä ei siis enää säväyttäisikään siihen tottuneita ihmisiä, ei tämä tarkoita etteikö sen häviämiseen reagoitaisi voimakkaasti sen etuja puolustuen. Laajoihin palveluihin voidaan myös ylemmissä luokissa suhtautua siten, että niiden arvo muka alenee, jos ne ovat kaikkien saatavilla. Tämä kaikille tarkoitettujen palvelusysteemin arvon kieltäminen voi johtaa siihen, että lapset halutaan laittaa erityiskouluihin, ja maksetaan mieluummin omasta kukkarosta yksityiset terveyspalvelut kuin jonotetaan yleisissä terveyskeskuksissa ja niin edelleen. Pohjoismaissa on kuitenkin yleisesti pyritty palvelujen korkeaan tasoon niin, etteivät korkeatasoiset palvelut olisi vain maksukykyisten ulottuvilla, ja varattomat joutuisi huonotasoisten palvelujen piiriin.(Karisto&Takala 1985, 81-83)

Hyvinvointivaltion kriisiulottovuutena useimmin painotettu rahoituskriisi 1990-

luvulla oli Suomessa itse asiassa luonteeltaan ennemminkin valtiontalouden kriisi ja kiistaton tosiasia: bruttokansantuote laski laman myötä jyrkästi, työttömyys kasvoi räjähdysmäisesti, julkinen ja yksityinen velkaantuminen lisääntyi ja kotimainen kysyntä romahti. Tilanne paljasti samalla sosiaalimenojen riippuvuuden nousukauden tavoitteista ja tuloksista. Luottavaisuus paremmasta tulevaisuudesta on tuntunut olevan kuitenkin sen verran vankka, etteivät päätöksentekijät ole rahoituskriisin näkökulmasta asettaneet hyvinvointivaltion jatkuvuutta kunnolla kyseenalaiseksi missään vaiheessa. Rahoituskriisiä on pidetty Suomessakin vahvasti ohimenevänä ilmiönä, eikä parempia aikoja odotellessa harjoitetun säästämislinjan erityisenä tavoitteena olekaan ollut uusliberalistisen rikkaita suosivan kulttuurin mukainen hyvinvointivaltion alasajo.(Hänninen 1993, 157-159) Pitääkseen kansalaiset rauhallisina päättäjät pitivätkin pitkään kiinni taloudellisen menestyksen aikana laajennetuista eduista, joita pyrittiin karsimisen ja säästämisen sijasta rahoittamaan ja pitämään totutulla tasolla vaikka lainarahalla.

Tehokkuuskriisin puheet ovat korostuneet Suomessa kyselyjen myötä, joissa on ilmennyt, että kansalaiset tuntevat pitävän yksityisesti järjestettyjä palveluja julkisia standardipalveluja tehokkaampina. Tästä ei kuitenkaan ole esittää kiistatonta tutkittua tietoa, vaan kansan asenteet tuntuvat perustuvan pelkkään yleisluonteiseen tuntumaan. Tehokkuuspuheet ovat myös helppo tapa siirtää keskushallinnon rahoituskriisi paikallishallinnon tehokkuuskriisiksi vetoamalla siihen, ettei etujen jäädyttämisen tai leikkaamisen tarvitse merkitä palvelujen heikkenemistä, koska palvelut voidaan järjestää "tehokkaammallakin" tavalla kuin mitä jäykät hallinnolliset rakenteet tarjoavat (Heikkilä&Lehto 1992; Hännisen 1993, 164, mukaan). Vuosikymmenen lopussa tehdyt kyselyt ovatkin osoittaneet, että kiinnostusta yksityisiä markkinoita kohtaan esiintyi kyllä 1990-luvun alussa, mutta nyt luottamus julkiseen sektoriin on jälleen vakautunut, eikä vaihtoehtoisia malleja pidetä enää kansan keskuudessa erikoisen tehokkaina tai kiinnostavina.(Forma 1998) Kun siis henkilökohtaisia järjestelyjä voidaan nykyään tehdä esimerkiksi oman eläkkeen säästämisen tai yksityisten terveydenhoitopalvelujen suhteen eli kaivattuja vaihtoehtoja on nyt saatavilla, ei niiden varaan heittäydytäkään niin innokkaasti kuin niiden peräänkuuluttaminen aiemmin antoi ymmärtää.

Samoin kuin Suomessa ollaan tultu jälkijunassa hyvinvointivaltion luomisessa, on sama aikaviive nähtävissä myös kritiikin nousun suhteen: kun muualla maailmassa keskustelu oli kiivaimmillaan jo 1970- ja 1980-luvuilla, alettiin meillä julkaista aiheeseen liittyviä kirjoituksia mainittavasti vasta 1980-luvun puolivälin jälkeen ja 1990-luvulla, ja "kansan rivit" alkoivat reagoida vieläkin myöhemmin. Vasta kun keskustelun painopiste oli kansainvälisesti siirtynyt kriisistä kriisin jälkeisen ajan pohdintaan, kriisikeskustelu aktualisoitui Suomessa. Myöhäisherännäisyytensä ohella keskustelu alkoi meillä alunperin myös luonteeltaan ulkomaisista herätteistä syntyneenä ja teoreettisena (esim. Karisto&Takala 1985), eikä niinkään selvään epäkohtaan reagoivana avauksena. Suomessa ei myöskään voida puhua niin selkeästi tietyn "-ismin" mukaisista argumenteista, vaan esiin nousseet teemat ovat tulleet hajanaisilta aloilta ja eri näkökulmista. Analyseissa on kuitenkin meilläkin puhuttu usein jaotellen julkisesta oikeistokritiikistä, liberaalista kritiikistä ja uusvasemmiston kritiikistä (esim. Sipilä 1985; Haatanen 1993, 62, mukaan), jotka eri tavoin painottivat argumenteissaan hyvinvointivaltion kustannuksia, verotaakkaa, työhalun vähenemistä, loukkaavaa puuttumista ihmisten elämään, kalseaa byrokraattisuutta ja köyhille kylmää vahvan enemmistön valtiota, ja jotka ehdottelivat jopa vaihtoehtoisia mallejaan, vaikka uudet ajatukset leimattiinkin usein pelkäksi sosiaalipoliittiseksi viihteeksi. Lähtökohtana suomalaisessa keskustelussa ei siis ollut varsinaisesti toteutunut kriisi, vaan pikemminkin monella taholla esitetyn kritiikin arviointi (Haatanen 1993, 63).

Suomessa voitaisiinkin puhua rakenteiden uudelleenmuotoiluhaluun tai liberalististen vaihtoehtojen etsimisen sijasta ainakin julkaistujen kannanottojen perusteella eräänlaisesta haikailusta ja paluusta vanhaan, paternalistisempaan, "isännän valtaa" ja tätä kautta yksilöllisempää vastuuta korostavaan hyvinvoinnin turvaavaan tapaan kuin kollektiiviseen vakuutusjärjestelmään. Esimerkiksi Yhdysvaltojen rankan liberaaliin ajatusmaailmaan Suomessa ilmennyttä kritiikkiä on vaikea ja erehdyskin rinnastaa, vaikka monilla osapuolilla onkin ollut houkutus tähän selkeyttääkseen väittelykenttää ja luodakseen kenties selkeämpiä vastapuolia keskusteluun. Voitaisiin kuitenkin kysyä, onko keskustelun kategoriointi tietyn liikkeen tai aatteen edustamaksi linjaksi

edes mitenkään välttämätöntä.

Korostuneita kriisipuheita selittänee osin sekin, että hyvinvointivaltion yleiset premissit asetettiin 1980-luvulla ylipäänsä kyseenalaisiksi. Aikanaan modernit, mutta nyttemmin vanhentuneet keynesiläiset arvot kuten edistys, tasa-arvo, solidaarisuus, kollektiivinen ja aineellinen hyvinvointi saivat tehdä tilaa "postmoderneille" arvoille kuten yksilöllisyydelle, suoritukselle, menestykselle, yksityisyydelle ja perheelle.(Rahkonen 1996, 101) Suomessa hyvinvointivaltiota kohtaan suunnattu arvostelu ei olekaan jäsentynyt sille esitetyn vaihtoehdon hyötyjen, vaan nykyisen järjestelyjen havaittujen heikkouksien mukaisesti. Arvosteltavaksi on joutunut hyvinvointivaltiollinen hallintataju, sen älyllis-moraalinen laatu tai järkipöryisyys, ja tämä arvostelu on ylittänyt perinteiset poliittiset ja ideologiset rajat siten, ettei se ole edustanut vain uusliberalistisia tai uskonservatiivisia näkemyksiä, vaan ääntä on kuulunut myös "radikaalin vasemmiston" taholta.(Hänninen 1993, 142)

Suomalaisten tyypilliset arvo- ja moraaliauktoriteetit kuten kirkko, hallitus, koulu, oikeuslaitos ja työnantaja ovat viime vuosina kautta linjan menettäneet uskottavuuttaan, ja samalla kansalaiset ovat ottaneet etäisyyttä valtarakenteisiin vaatien selkeämpiä kansalaisoikeuksia ja itsenäisyyttä. Luottamus varsinkin poliittisiin puolueisiin ja päättäjiin on kiistatta heikentynyt, ja yksityisen kansalaisen ja poliittisen esivallan välille onkin kasvanut melkoinen railo. Ovathan suomalaiset toki aiemminkin jupisseet selän takana, kun heidän oikeudentuntonsa ei ole hyväksynyt esivallan päätöksiä, mutta nyt kritiikin on sanottu saaneen julkisemman muodon. Yleisesti kuitenkin tunnutaan yhä luottavan ainakin poliisiin, puolustusvoimiin, oikeuslaitokseen ja kirkkoon, mutta mikään instituutio ei ole enää tabu, vaan sen on ansaittava oikeutuksensa ihmisten mielissä yhä uudelleen ja uudelleen. Luottamuksen horjumista julkiseen yhteiskuntaan on myös sanottu osoittavan yhä useamman suomalaisen halu vetäytyä yksityisyyteen, oman perheensä ja lähipiirinsä pariin, joiden kautta omaa itseä, ihanteita ja elämäntapaa uskotaan voivan paremmin toteuttaa kuin suurten systeemien maailmassa, jossa ei koeta olevan tilaa kansalaismielipiteelle ja yksilöllisyydelle.(Heino 1998, 47-48) Siis myös hyvinvointivaltion rakenteineen on ansaittava oikeutuksensa koko ajan ja tässä ajassa,

eikä sen hyväksyttävyyden ikuiseen säilymiseen voida tuudittautua pelkästään entisen menestyksen ja kannatuksen valossa. Vaikka sisäistetyn arvot ovatkin laadultaan pysyvämpiä, niin ihmisten mielipiteet tuntuvat kyllä heilahtelevan ympäröivien yksittäisten tilanteiden mukaan hyvinkin kevyesti.

Hyvinvointivaltio politiikka varsinkin korporatistisesti painottuneena, jonka piirteitä Suomenkin mallissa saatettiin tavallaan lukea 1960-luvun jälkeen, on ollut menestyksekkäs osa pienten ulkomaankaupasta riippuvaisten valtioiden strategiaa kansainvälisessä kilpailussa. Tästä eteenpäin tilanne ei säilykään yhtä selvänä, sillä kansallisvaltio ja samalla kansallinen sosiaalipolitiikka menettävät merkitystään. Myöskään entisenlaista, suhteellisen yhtenäistä palkkatyöläisluokkaa, jolle hyvinvointivaltion tuottamat hyödykkeet voitiin nurisematta kanavoida, ei enää ole olemassa, ja väestörakenteen muutoksen vuoksi hyödykkeitä on kanavoitava yhä enemmän muille väestöryhmille. Yhteiskuntarauhaa uhkaavat konfliktitkin tuntuvat olevan muualla kuin palkkatyöväestön ja tuotantovälineiden omistajien luokan välillä. (Piirainen 1993, 315). Jos hyvinvointivaltion ja työyhteiskunnan yhteys on niin tiivis kuin on puhuttu, ei valtiolle jää mahdollisuutta puolustautua tilanteessa, jossa tuottavan työn järjestelmä ei enää laajene, vaan rakenne pikemminkin taantuu (Rahkonen 1996, 101).

Aatteellisesta muutoksesta kertoo sekin, että vaikka Suomi ja muut Pohjoismaat ovat tunnetusti olleet pienten tuloerojen maita, nyt joukkotyöttömyyden oloissa tämän on väitetty ehkäisevän työpaikkojen syntymistä, ja näin ollen onkin argumentoitu voimallisemmin tuloerojen lisäämisen puolesta. Työllistymisen esteinä nähdään kannustinloukkuja synnyttävien tulonsiirtojen lisäksi työttömyysturvan taso sekä sen saamisen ehdot. Työvelvollisuuden ajatus tuntuu olevan edelleen voimakas Suomessa, ja työttömyysturvan saamisen on velvoitettava aktiiviseen työnhakuun tai koulutukseen hakeutumiseen. (Kosonen 1998, 335) Tässä voidaan kuitenkin nostaa esiin kysymys, onko yhteiskunnalla oikeus turvautua pakkoon ja rajoituksiin yrittäessään kasvattaa autonomisia, omilla jaloillaan seisovia yksilöitä; voidaanko "sisäinen sankarimme" siis pakottaa esiin (Kangas 1997, 83).

Hyvinvointivaltiota vastaan ilmaantuneet äänenpainot ovat kaikenkaikkiaan rapauttaneet meillä aiemmin vallinnutta konsensuspolitiikkaa. Hyvinvointivaltioprojektia ei enää mielletä yhteisen edun takaajaksi eikä myöskään yksiselitteisesti taloudellisen kasvun edistäjäksi, ja Pekka Kuusen Suomeen kehittämän talouden ja sosiaalisen alueen yhteensovittamisohjelma on sekin menettämässä kannatustaan: sosiaalipoliittikan talouskasvua tukevat vaikutukset näkyvät unohtuneen, ja valtion sosiaalipoliittisia menoja pidetään ainakin virallisella tasolla jälleen yleisesti pelkästään talouselämän taakkana, kun taas vain talouselämän yksityissektorin katsotaan luovan hyvinvointia (Karisto&Takala 1985, 32). Valtiokeskeisen hyvinvointiyhteiskunnan ylläpitämisen on purnattu johtaneen korkeisiin veroihin, jotka taas vähentävät ihmisten käteen jäävää rahaa, ja kaventavat näin ollen itsenäisen päätöksenteon mahdollisuuksia: ihmiset siis tulevat korkeiden verojenkin takia riippuvaisiksi julkisista palveluista eikä heillä ole varaa tehdä sitä, mitä he itse arvostavat (Hautamäki 1997, 35;45). Keskeistä palkkatyösopimusta on meillä heikennetty monin tavoin samoin kuin toista tärkeää hyvinvointivaltion sopimustakin, niin kutsuttua huono-osaisopimusta eli julkisen vallan julkilausumaa lupausta huolehtia huono-osaisista kansalaisista. Tätä on heikennetty jäädyttämällä etuuksia rahallisesti sekä leikkaamalla ja maksullistamalla palveluja. Kolmas Suomen hyvinvointivaltioprojektiin sisältynyt sopimus eli sukupuoli- ja sukupolvisopimus on sekin laimentunut viime aikoina, vaikka nämä viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana syntyneet sopimukset ovat tähän asti vallinneetkin ilman niiden oikeutuksen asettamista kyseenalaiseksi.(Anttonen&Sipilä 1993, 453-454)

Suomessakin kuulostavat tutuilta väitteet, että hyvinvointivaltiollisuus on vaarassa liian kovan taloudellisen kilpailun vuoksi ja toisaalta, että kilpailukyky on vaarassa liiallisen hyvinvointivaltion vuoksi. Riittämätön kilpailukyky voi pakottaa maan supistamaan kallista hyvinvointivaltiota, mutta toisaalta hyvinvointivaltiota voidaan pitää syynä kilpailukyvyn heikkenemiseen. Hyvinvointivaltion purkamiseen saatetaan pyrkiä poliittisesti vedoten kilpailukykyyn, ja sosiaalimenojen leikkauksiakin on tehty sen nimissä, vaikka hyvinvointivaltion ei voidakaan kiistatta sanoa olevan todella haitaksi kilpailukyvyille. Yleensäkin kriitikot tuntuvat haukkuvan väärää puuta syyttäessään valtiota taloudellisista epäonnistumisista aina inflaatiosta työttömyyteen,

sillä liike-elämä ja teollisuus eivät kuulu markkinataloudessa julkisen vallan piiriin, vaan tuolla alueella yrittäjät ja yritysjohtajat tekevät lopulliset päätökset. Myös puolueet ovat tehneet politiikasta julkisuudessa syntipukkia, vaikei se voikaan olla yksin vastuussa taloudesta. (Jänicke 1990; Rahkosen 1996, 108-110, mukaan)

Hyvinvointivaltio kokonaisuudessaan ei ole yksiselitteinen juttu, ja koko termin voidaan sanoa olevan erilaisin puhetavoin muokattavissa. Hyvinvointivaltiosta voidaan Stefan Svallforsin mukaan esittää monta tarinaa, ja näin ollen sitä koskevassa kamppailussa ei ole niinkään vastakkain eri ryhmät selkeästi vastakkaisine intresseineen vaan pikemminkin erilaiset tulkinnat samasta todellisuudesta. (Julkunen 1993, 148) Siinä missä valtion järjestämät samanlaiset etuudet ja palvelut ovat yhdelle ryhmälle tasa-arvoa, hyvinvointia ja osoitus huolehdinnasta, voidaan ne kokea holhouksena ja yksityisasioihin puuttumisena toisen ryhmän ja erilaisen ajatusmaailman omaavien keskuudessa.

Meilläkin on ollut nähtävissä eräänlainen elämäntyylien suhdannevaihtelu eli vuoroin kyllästyään yksityistyneeseen ja vuoroin osallistuvaan elämäntyyliin: kulttuuri-ilmapiirissämme vaihtelevat siis Hirschmanin mukaan individualistinen ja kollektivistinen suuntaus. Kuusikymmenlukulainen osallistuva elämäntyyli, poliittinen aktiivisuus ja maailman parannushalu ovat vaimenneet ja antaneet tilaa kulutus- ja perhekeskeisyydelle tai suorastaan itseensä vetäytyvälle, narsistiselle elämäntyyliin. Aikamme tietynlainen yksilöllisyys-painotteisuus tarjoaa pohjaa hyvinvointivaltion vastaisten asenteiden yleistymiselle: miksi siis kantaa huolta kollektiivisesta toimeentuloturvajärjestelmästä, jos jokainen on lopulta itse oman onnensa seppä. Yhteisvastuun sijasta on siis kuulutettu omavastuuta ja " pärjäämisen ideologiaa". Samaan aikaan esillä ovat kuitenkin nousevat luonnolliset, "pehmeät arvot" ja elämänlaadun korostaminen aineellisen elintason sijasta. Tällaisiin näkökantoihin saattaa hyvinkin liittyä myös korostuva kollektiivisen sosiaalisen turvallisuuden ajattelutapa, siis eräänlainen "pidä huolta" -etiikka, joka ei kanavoidu mihinkään poliittiseen toimintaan tai aatesuuntaukseen vaan perheen ja lähiyhteisön puoleen. (Karisto & Takala 1985, 83-85)

Hyvä esimerkki hyvinvointivaltion muistakin kuin taloudellisista taustoista on luterilaisen kirkon piispojen antama vankkumaton kannatus järjestelmälle. Piispat muistuttavat "Kohti yhteistä hyvää" -kannanotossaan, että hyvinvointivaltio on myös moraalinen käsite, ja että sen perimmäisenä ohjenuorana on ollut oikeudenmukaisuus eikä niinkään englantilais-amerikkalaisen taloudellisen liberalismiin avainsanana pitämä vapaus. Kirkon edustajat siis tunnustautuvat mannereurooppalaisen humanistispainotteisen liberalismiin ystäviksi, ja puolustavat sen mukaisesti valtion oikeutta puuttua asioihin yhteisen hyvän ajamiseksi ja oikeudenmukaisuuden toteuttamiseksi. Kannanotosta kuitenkin selviää, ettei sosiaalisten oikeuksien turvaaminen edellytä piispojen mukaan tulevaisuudessa täsmälleen nykyisen kaltaista hyvinvointivaltiota, vaan hekin peräänkuuluttavat eräänlaista etelän ja pohjoisen perusratkaisujen yhdistämistä: selkeä uskonnollinen periaaterajahan kulkee Euroopassa perhettä, yksilöä ja vapaaehtoista lähiverkkoa korostavan roomalaiskatolisen etelän ja yhteiskunnallista vastuuta painottavan luterilaisen pohjoisen välillä. Vallitsevan suuntauksen mukaisesti valtio on siirtämässä yhä uusia velvoitteita kunnille, ja tämän mukaisesti piispat korostavatkin tulevaisuuden linjauksissaan vanhaa yhteisöperiaatetta, jossa kunta kokonaisuutena pitää huolta jäsenistään ja valtio takaa mahdollisuudet tämän toteutumiseen.(HS, 6.3.1999)

Kriittisen asennoitumisen voidaan myös sanoa ilmenevän "taaksepäin", "sivulle" ja "eteenpäin" katsovana. Kriittisyys katsoo "taaksepäin", mikäli siinä halutaan yksinkertaisesti purkaa nykyisiä hyvinvointijärjestelyjä. "Sivulle" katsovana kritiikki ajaa puolestaan hyvinvointivaltiomallin vaihtamista esimerkiksi tehottomuuteen vedoten. Sen sijaan "eteenpäin" suuntautuva kritiikki haluaa suoranaisesti kehittää nykyistä pohjoismaista malliamme. Kritiikin tarkoituksena voi siis olla myös olemassa olevan hyvinvointivaltion vahvistaminen.(Hänninen 1993, 162) Yleisesti tiukimmatkaan hyvinvointivaltion kritiikot eivät ole onnistuneet esittämään mitään vaihtoehtoista visiota, joka menisi hyvinvointivaltion "tuolle puolen", koska ajatuskin järjestelmän häviämisestä mistään kehittyneestä teollisesta yhteiskunnasta tuntuu epätodennäköiseltä. Lähinnä hyvinvointivaltion anti-utopiat ovat ohjelmallisesti koskeneet sen määrällistä supistamista sekä sen taloudellista tehostamista, eli ne katsovat siis ideologisesti taaksepäin.(Rahkonen 1996, 107)

Kriisiulottuvuutena olen siis halunnut keskittyä legitimizeettiin eli yksinkertaisesti sanottuna selvittää hyvinvointivaltion hyväksyttävyyttä kansalaisten ja eturyhmien keskuudessa. Hyväksyttävyyden murenemisen on oletettu olevan seurausta taloudellisten edellytysten ja tehokkuuden kriisiytymisestä: korkeat kustannukset ja vähäisiksi koetut hyödyt vähentävät hyvinvointivaltion hyväksyttävyyttä, varsinkin itsensä maksajiksi kokevien keskuudessa. Hyvinvointivaltio tarvitsee myös yhteisiä arvoja ja uskomuksia toimintansa legitimoimiseksi, ja yleisesti juuri oikeuksien ja velvollisuuksien tasapainon on sanottu pitävän legitimizeettiä yllä. Julkisuuteen päin hyvinvointivaltion toiminta ja lainsäädäntömenettely näyttäytyykin symbolisena ja ekspressiivisenä toimintana, eräänlaisena pysyvien sääntöjen poliittisena näytelmänä, jota esitetään parlamentin muodostamisissa kulisseyksissä yleisön silmien edessä, ja näin ollen katsojille syntyy eräänlainen yleinen systeemiluottamus. Juuri tämä yleinen systeemiluottamus on Luhmannin (1983; Tuorin 1990, 196-197, mukaan) mukaan se, joka takaa hyvinvointivaltion menettelyissä syntyvien päätösten passiivisen ja motivoimattoman hyväksynnän, päätösten legitimizeetin, näin virallisemmin määriteltynä. Tämä legitimizeetti ei myöskään ole päätöskohtaista kannanmuodotusta vaan yleistä joukkolojaliteettia. Vaikka varauksellinen asennoituminen hyvinvointivaltiota kohtaan onkin aika ajoin Suomessakin lisääntynyt, on kuva sen legitimeerisyydestä siltikin säilynyt ilmeisen myönteisenä. (Raunio 1995, 245; Haataja 1998, 9)

Selkeitä merkkejä legitimizeetin murenemisestä ei ainakaan lisääntyneen kansalaistottelemattomuuden muodossa olekaan meillä ilmennyt. On kuitenkin kysyttävä, onko järjestelmä, jonka jäsenistä huomattava osa on siitä tavalla tai toisella vieraantunut, todella legitimeeri, vaikka se olisi vain ulkoisilta piirteiltään legaalinen eli mikä on legitimeerisen sosiaalipolitiikan suhde todelliseen hyvinvointivaltion legitimizeettiin (Riihinen 1993, 262). Tilanne kärjistyy väistämättä, mikäli hyvinvointivaltion "asiakaskunta" ei pidäkään selviönä työkeskeistä elämää: jos ihmiset eivät hyväksy hyvinvointivaltion perimmäistä työyhteiskunnallista logiikkaa, joka joukkotyöttömyyden vuoksi on käynyt yhä katteettommaksi, uhkaa hyvinvointivaltiota kriittisten tahojen mukaan ainakin osittainen legitimeerikriisi

(Rahkonen 1996, 101). Habermasin (1975; Tuorin 1990, 38, mukaan) mukaan valtion puuttuminen ihmisten sosiaalisen elämänpiiriin suhteisiin johtaa juuri legitimaatio- ja motivaatiokriisiin, ja yleisesti hyvinvointivaltiokriittisyys voidaankin tulkita kattavasti eräänlaiseksi byrokratiavastaisuudeksi. Valtio osoittautuu ruotsalaisen valtio-oppineen Bo Rothsteininkin (1994, 172-174; Haatajan 1998, 33, mukaan) esittämien ehtojen mukaan todella legitiimiksi vain, jos sen julkinen politiikka noudattaa sisällöllistä oikeudenmukaisuutta, sen ohjelmia toteutetaan proseduaalisen oikeudenmukaisesti, ja sen ohjelmien toteuttamisesta aiheutuvat taakat eli maksut jakautuvat oikeudenmukaisesti.

Yhteiskunnan hyväksyttävyyys liittyy erityisesti poliittisen järjestelmän toimintaan, mutta hyvinvointivaltion tarjoamalla palveluillakin on siinä tehtävänsä. Tähän hyväksyttävyyteen liittyviä näkökulmia voivat olla esimerkiksi äänestäminen, naisten ja miesten tasa-arvoisuus, ihmisoikeudet sekä verotus. Hyvinvoinnin ja hyvinvointivaltion välinen yhteys ei siltikään ole selviö, vaan koettu hyvinvointi riippuu pitkälti myös maailmanjärjestelmästä, kansantalouden toimivuudesta, poliittisesta järjestelmästä sekä kulttuurista ylipäänsä. Kiistattomia arvioita hyvinvointipolitiikan menestyksestä eri maissa ei voidakaan esittää, sillä eri arvioijat voivat valita eri perusulottuvuudet ja kuvata niitä eri tavoin. Muiden yhteiskuntien arvioiminen meillä keksityillä kriteereillä ei sekään tunnu kovin tärkeältä, ellei sen tarkoituksena sitten ole peiliin katsominen ja oman tilanteen pohtiminen. (Sipilä 1998, 36-38)

Hyvinvointivaltiota ei siis voida sanoa "valmiiksi" järjestelmäksi, koska sen eteen näyttää ilmaantuvan jatkuvasti uusia haasteita, joiden tyydyttävä ratkaiseminen on koko systeemin säilymisen edellytys. Tässä mielessä voitaisiin siis myös sanoa, että koska kritiikissä on ollut paljolti kyse ideologisista suhdanteista, ollaan meilläkin voitu olettaa vahvimmin esille nousseen uusliberalistisen virtauksenkin kourun menevän aikanaan ohi. (Uusitalo 1993, 61) Mutta koska poliittisista päätöksistä vastuuta kantava eliitti tuntuu Suomessa suhtautuvan hyvinvointivaltioon selvästi negatiivisemmin kuin muut kansalaiset, on hyvinkin mahdollista, että tulevaisuudessa järjestelmää leikataan, vaikka taloudelliset mahdollisuudet sen ylläpitämiseen

paranisivatkin oleellisesti. Arvot, asenteet ja mielipiteet eivät yksistään määrää hyvinvointivaltiomme tulevaisuutta, ja korkeasta kannatusperustasta huolimatta hyvinvointivaltion leikkaaminen on todennäköisempää kuin sen säilyttäminen täysin ennallaan: myönteisetkään kansalaisten mielipiteet kun eivät välttämättä kanavoitu suoraan yhteiskuntapolitiikkaan.(Ervasti 1996, 48)

5.3.Hyvinvointivaltion kritiikin vastaväitteitä

Huolimatta voimakkainakin velloneista ja runsaasti julkaistuista arvosteluista hyvinvointivaltiota kohtaan, on järjestelmälle kiistojen aikana esitetty myös laajasti perusteltuja puolustuspuheita: yleisesti varauksellisten tutkijoiden ja päättäjien joukosta löytyy siis hyvinvointivaltiomyönteisiäkin. Monille on ollut vaikea käsittää, että hyvinvointivaltio, joka on totuttu liittämään kaikkeen hyvään ja turvalliseen, olisikin jotenkin ongelma, josta tulisi päästä eroon. Puolustajat ovat ensisijaisesti kokeneet tunteenomaisesti tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden vaarantuvan vakavasti, jos muodostuneeseen järjestelmään vähänkin kosketaan.(Hautamäki 1994, 135) Poliitikotkin ovat yleensä pyrkineet kasvattamaan suosiotaan juuri hyvinvointivaltion palveluihin ja etuuksiin vedoten, sillä vaikka niiden laajentaminen ei aina onnistuisikaan, ei niiden vähentäminen tai jäädyttäminen ainakaan vetoa kansaan - ainakaan juuri vaalien alla. Koska suurin osa suomalaisista saa etuja valtiolta, on heillä luonnollisesti vahvoja omakohtaisia etuja kannattaa järjestelmän ylläpitämistä. Joidenkin heikkojen eturyhmien oikeuksia voidaan heikentää helpommin, mutta järjestäytyneet ja poliittisesti aktiiviset ryhmät pyrkivät pitämään oikeuksistaan tiukasti kiinni.(Kosonen 1998, 335-336) Poliittisesti voimakkaat ryhmät kykenevät jo alun perinkin heikkoja ryhmiä paremmin ajamaan läpi sosiaalisia oikeuksia koskevia vaatimuksiaan (Raunio 1995, 164).

Hyvinvointivaltion julkisissa puolustuskannanotoissa on vedottu ennen kaikkea vahvasti siihen, että järjestelmänä se on kaikesta huolimatta peruuttamaton.(aikalaistulkinnosta esim. Mishra 1990; Julkusen 1993, 131, mukaan; Offen 1984) Offen mukaan (Kososen 1987, 329, mukaan) peruuttamattomuuden takeena on ennen kaikkea se, että hyvinvointivaltio puolustaa julkisen kulutuksen ja

tulojen uudelleenjaon kautta sekä työläisiä että kapitalisteja, ja pulmistaan huolimattakin se on osoittautunut tehokkaaksi uusintamisiongelmiä hoitajaksi ja taloudellisten ja poliittisten ristiriitojen lieventäjäksi. Moderni yhteiskunta yksinkertaisesti tarvitsee hyvinvointivaltiojärjestelmää sekä taloutensa että legitimitettinsä vuoksi ja kriisipuheista huolimattakin perinteen takana on niin vankka kannatus, että järjestelmän purkaminen demokraattisesti hallituissa yhteiskunnissa tuntuu silkalta mahdottomuudelta. Mahdollisista valituksistaan huolimatta ihmiset näyttävät ymmärtävän, että jos valtion tuki yhtäkkiä häviäisi, ei sen tilalle ole tarjota epävarmoja yksityisiä markkinoita kummempaa keinoa kansalaisyhteiskunnan voiman ollessa meillä lähes näkymätön, ja näin ollen tästä suitsutetusta "valtiosta vapautumisesta" seuraisikin todennäköisesti pelkkää suurempaa epätoivoa ja neuvottomuutta (Eräsaari 1995, 168). Hyvinvointivaltion puolustus vetoaa myös siihen, että juuri universalismin ja tulonsiirtopolitiikan ansiosta Suomi on selviämässä lamasta ilman pahempia katastrofeja, ja tuloerot ovat säilyneet meillä edelleenkin maailman pienimpinä (Hautamäki 1997, 37), vaikka kansan eriarvoistumisesta ja jopa kahtiajakautumisesta paljon julkisuudessa puhutaankin.

Mallin peruuttamattomuuteen viittaa sekin, että hyvinvointivaltion nykytilaa on kuvattu sanomalla sen kriisiytymisen sijasta vain "kypsyneen". Tämän oletuksen mukaan riittävästi kasvettuaan hyvinvointivaltioon ja julkiseen sektoriin suunnattujen investointien tuottavuus väistämättä laskee, ja haitalliset vaikutukset korostuvat. (Raunio 1995, 239-240) Elinkaariajattelun mukaisesti hyvinvointivaltiokin on siis aikanaan siirtynyt kasvusta vakaaseen vaiheeseen. Laajenemisen ja reformien lopun ei kuitenkaan tarvitse merkitä väistämättä kriisiä, vaan pikemminkin sitä, että hyvinvointipolitiikka on tavallaan "valmistunut". Mutta koska voimavarat eivät enää voi kasvaa, joutuu järjestelmä tehokkuutta ja uudistumiskykyä koskevaan testiin. Vaikka hyvinvointivaltio rakenteineen onkin uudistumiskykyänsä avulla säilynyt horjumisesta huolimatta, ei sen tukena kuitenkaan ole enää sellaista hyvän elämän lupaus tai utooppisia energioita kuin sen tukena oli sen alkua- ja laajenemisvaiheissa. Korostunut valtiokeskeisyys onkin synnyttänyt turhaa riippuvuutta ja illuusioita valtion kaikkivoipaisuudesta. "Yhteiskunta" ja "valtio" on myös koettu syylliseksi

mitä erilaisempiin asioihin, vaikka todellisuudessa monimutkaistuva järjestelmä onkin yhä heikommin poliittisten päättäjien hallittavissa. Byrokraattiset organisaatiot siis neutralisoivat henkilökohtaista eettistä vastuuta ja synnyttävät Ulrich Beckin ilmaisun mukaisesti "organisoitua vastuuvapautta".(Julkunen 1993, 131;144)

Vaikka järjestelmän uudelleenmuotoilu ja karsiminen ja sosiaalipolitiikan uudelleenarviointi nähdäänkin yhä selvemmin välttämättöminä, ei monellakaan taholla tunnu olevan esittää todellisia, toimiviksi testattuja vaihtoehtoisia malleja sen korvaamiseksi, ja näin ollen puheet "riisutusta hyvinvointivaltiosta" ovatkin tuntuneet lähinnä utopialta. Ja vaikka kriitikot ovatkin väittäneet yleisen halun parantaa nykyisen tasoista sosiaaliturvaa vähentyneen, suurin osa ihmisistä ei kuitenkaan ainakaan mielipidetiedustelujen valossa haluaisi kohdistaa talouden vakauden kannalta väistämättömiä säästöjä hyvinvointipalveluihin (Hellsten 1993, 154). On kuitenkin myönnetty, että vakaaseen vaiheeseen siirtyminen aiheuttaa hyvinvointivaltiolle väistämättä tehokkuus-, sopeutumis-, joustamis- ja uudistumiskykytestin, jotka lopulta ratkaisevat itsestäänselvänä pidetyn järjestelmän suunnan ja voiman tulevaisuudessa. Hyvinvointivaltiollisuuden puolustuspuheiden yhteydessä kannattaa myös miettiä, miten kevyellä julkisella sektorilla edes tultaisiin toimeen. Vaikka valtio olisikin minimaalinen, olisi varmasti enemmistön mielestä julkisesti hoidettava edelleenkin ainakin demokratian ylläpito ja oikeusjärjestys, maanpuolustus sekä suhteet ulkomaille. Myös poliisitoimen, ympäristönsuojelun ja rahapolitiikan hoito nähdään mieluiten valtion tehtävinä (Hautamäki 1994, 201). Valtiota siis tarvitaan yksinkertaisesti sen takia, että on edullista hoitaa tietyt asiat yhdessä.

Hyvinvointivaltion vankkana kannattajana esiintynyt Raija Julkunen puolustaa hyvinvointivaltion luonnetta normaalin elämänkaaren normaaliriskien vakuuttajana, ja hyväksyy myös sen puskuroinnin muuta elämän sattumanvaraisuutta, epäonnea ja vastoinkäymisten kasautumista vastaan. Kannattaessaan vahvaa valtion asemaa hän kuitenkin muistuttaa, ettei valtion kuulu olla kaikenvara- eikä täysarvovakuutus kuten sen laajentunut tehtäväkenttä antaisi ymmärtää, vaan olisi muistettava sosiaalityön perinteinen ohje auttaa ihmiset omille jaloilleen, ja tehdä näin itse systeemi

tarpeettomaksi.(Julkunen B, 1998) Talouslaman myötä esiin nousseissa leikkauskeskusteluissa on usein annettu ymmärtää, että Suomessa olisi saatu aikaan jotenkin erityislaatuinen pohjoismainen hyvinvointivaltio, jossa koulutus, toimeentuloturva, terveydenhuolto ja sosiaalipalvelut toteutetaan maailman hienoimmalla tasolla ja resursseja säästämättä. On kuitenkin syytä korostaa, että todellisuudessa Suomi on pitkään ollut pelkkä halpaversio pohjoismaisesta esikuvamallista: olimme vielä vuonna 1991 BKT:n osuuden suhteen "hyvinvointivaltion laajuudessa" lähempänä Italiaa ja Kanadaa kuin Ruotsia tai Tanskaa.(Sipilä 1998, 35)

Vaikka uudelleen 1990-luvulla laman myötä nousseessa hyvinvointivaltiokeskustelussa esitettiin dramaattiseen tyyliin huudahduksia hyvinvointivaltion murskaamisesta julkisen sektorin karsimisen näyttäessä väistämättömältä, voidaan tänään kokemusperäisen tiedon perusteella kuitenkin sanoa, ettei tällaisia vakavia aikeita suuressa mittakaavassa kuitenkaan ollut hallituksella eikä muillakaan virallisilla tahoilla.(Haikonen 1997, 110) Keskustelussa ollaan meillä kuitenkin viimeisen kymmenen vuoden aikana siirrytty hyvinvointivaltion kehittämisestä ensin sen säilyttämiseen, sitten sen pelastamiseen ja vihdoin hyvinvointivaltiosta tinkimiseen, kun rahat eivät enää riitä. Valtion purkamispuheita ollaan myös kätkeyty puhumalla siirtymisestä hyvinvointivaltiosta hyvinvointiyhteiskuntaan, jonka siis sanotaan tuovan kansalaisnäkökulman ja kunnat Euroopan Unioninkin kuuluttaman subsidiariteettiperiaatteen mukaisena toteuttajana valtiolähtöisen ajattelun tilalle.(Koski 1997, 145) Vaikka 1980-luvulla hyvinvointivaltion "uudelleenarviointirintama" voimistukin "säilyttämisrintamaan" nähden (Kosonen 1987, 137), on ainakin Suomen uudessa, maaliskuussa 1999 valitussa eduskunnassa, hyvinvointivaltion puolustajat vahvasti edustettuina, varsinkin kun jyrkimmin sosiaaliturvan muutoksia ajaneet nuorsuomalaiset putosivat eduskunnasta kokonaan (HS 23.3.1999). Näin ollen voisi luottaa siihen, ettei meillä ainakaan nykyisen hallituksen ja kansanedustuslaitoksen aikana tulla muuttamaan kovin radikaalisti hyvinvointivaltiomme suuntaa. Viime vaaleissakin vuonna 1999 menestystä heltisi nimenomaan perhe- ja muita pehmeitä arvoja sekä kattavia palveluja ajaneille ehdokkaille.

Vaikka puheissa hyvinvointivaltion kritiikin ja puolustuksen välimaastossa ollaan nostettu esiin ihmisten individualisoituminen suoranaisena uhkana järjestelmälle, tulee kuitenkin muistaa, ettei individualismi sellaisenaan ole suinkaan vieras asia hyvinvointivaltiolle. Itse asiassa juuri hyvinvointivaltion on sanottu (Sipilän 1986, mukaan) mahdollistaneen pohjoismaisten ihmisten yksilöllistymisen. Korostettaessa lisääntyvää individualismia haasteena valtiolle tarkoitetaan ilmeisesti tietynlaista, niin kutsutuille uusille keskiluokille ominaista tapaa asennoitua, jossa universaali individuaalisuus on (Sulkusen 1992, mukaan) muuttunut erityiseksi ja yksityiseksi individualismiksi. Uuden keskiluokan ajattelutavassa yksilö on itse vastuussa elämäänsä, toimeentuloaan ja hyvinvointiaan koskevissa valinnoista. Keskiluokkien suhtautuminen julkiseen sektoriin ei meillä ainakaan vielä ole ollut niin dramaattista kuin aluksi pelättiin, ja keskiluokkien onkin sanottu tavallaan olevan hyvinvointivaltion aikaansaannos. (Raunio 1995, 167) Vaikka keskiluokat tuntuvatkin arvostavan yksilöllistä elämänhallintaa ja omavastuuta kollektiivisen elämänhallinnan ja solidaarisuuden sijaan, ja tasa-arvoa keskeisempänä pidetään oman aseman parantamista, ei hyvinvointivaltion kannatuksen takaa olla kuitenkaan suurin joukoin ja täysin vetäydytty.

Lähemmin tarkasteltuna liberalistien tarjoamat vapaan markkinatalouden ja rationaalisen päätöksenteon vaihtoehdot hyvinvointivaltion kriisiin tuntuvatkin kovin kuvitteellisilta. Minimaalisen valtion ihanteeseen uskovat ovat maalailleet ratkaisuksi romanttista kuvaa toimivasta ja osallistuvasta kansalaisyhteiskunnasta, jossa ihmiset jälleen pitävät vapaaehtoisesti huolta itsestään ja toisistaan. Kaikki tuntuvat motivoituneilta yhteistyöhön, koska jokainen tietää saavansa toiminnasta sen, mitä haluaa ja tarvitsee. Jokainen siis rahoittaisi niitä julkisia hyödykkeitä, joita käyttääkin, ja vain perusterveydenhoito, peruskoulutus ja maanpuolustus voisi jäädä valtion harteille. On kuitenkin huomattava, että tällaisten ehdotusten edellyttämä liberaali ja egoistinen ihmiskuva on tyystin erilainen kuin minkä solidaarinen ja moraalinen hyvinvointivaltiollinen ajattelu tuntee. Ja vaikka taloudellisen kasvun uskotaan toki hyödyntävän kaikkia, on historia osoittanut, ettei kaikkein heikoimpien asema sanottavasti parannu markkinavoimien jyrätessä, vaan usein päinvastoin. Negatiivinen

vapautemme markkinoilla kuluttajina kutistaakin samalla positiivista vapauttamme moraalisisina ja poliittisisina päätöksentekijöinä.(Hellsten 1998, 155-157)

Ikuisena ongelmana hyvinvointivaltiollisten toimien suhteen onkin ollut se, miksi ja miten ottaa huomioon yhteiskuntasopimuksessa myös ne, joilla ei ole sopimuspyöydälle mitään strategista tarjottavaa. Mukaanhan huolitaan vain eniten panoksia pelipöydälle tarjoavat osapuolet, ja tämä sama malli korostuu myös esimerkiksi Euroopan yhdentymiskehityksessä. Vaikka liberaaliksi kutsuttu ajattelumalli siis korostaakin sinänsä hyvää yksilöiden vapaaehtoista kanssakäymistä, johtaa se helposti pelkkään oman edun maksimointiin ja tukee vahvempien mahdollisuuksia heikompien kustannuksella. Tällöin oikeudenmukaisuussopimuksen ulkopuolelle jätettyjen huonompiosaisten auttaminen jäisi muiden säälin ja hyväntahtoisuuden varaan, ja voitaisiin helposti luisua hyvinvointivaltion puolustajien pelkäämään tilanteeseen, jossa hyvinvointipalvelujen purkamisen jälkeen yksityisten ihmisten resurssit eivät riitäkään takaamaan apua ja palveluita kaikille niitä tarvitseville.(Hellsten 1998, 156-157)

Vaikka pohjoismaalaisten tutkijoiden valtavirta ja monet aiheesta tehdyt tutkimukset näyttävätkin osoittavan, että meille tyypillisen hyvinvointivaltion kannatuksen säilyminen onnistuu helposti, täytyy mallin sisällä piilevät ristiriidat ja asenteiden vastakohtaisuudet tunnustaa. Tyypillisestihän esimerkiksi kokoomuksen ja vasemmistoliiton kannattajakunnan välillä on ollut huomattava ero suhtautumisessa hyvinvointivaltion järjestelmään, mutta viime aikoina (yleis)puolueiden linjaukset kautta linjan ovat laimentuneet ja lähentyneet toisiaan. Kiinnostavat vastakohtat löytyvätkin nykyään kannatusperustan sisältä. Ristiriitoja ilmentää se, että yhä useampi tuntuu haluavan sekä kehittyneen palvelu- ja turvaverkon että vapauden käyttää rahansa haluamallaan tavalla ja se, että sosiaaliturvan halutaan samaan aikaan olevan universaalia, ja kuitenkin kohdistuvan vain tarvitseviin.(Julkunen 1993, 142-143) Samalla tavoin monet yksittäiset ihmiset tuntuvat kannattavan hyvinvointivaltioiden sekoitusta, jossa olisi yhdistetty parhaat puolet laajaa valtiovastuuta korostavasta pohjoismaisesta mallista ja yksilön omaa vastuuta painottavasta yhdysvaltalaisesta versiosta; valitettavasti vain tällaisesta

"haavemallista" ei ole konkreettisia kokemuksia missään.

Usein esitetty uusliberalistinen vastaus hyvinvointivaltion ja varsinkin sen oikeuden väitettyyn kriisiin on ollut deregulaatio eli oikeudellisten sääntelyjen purkaminen. Tällaisissa vaatimuksissa on oletettu, että ilman hyvinvointivaltion oikeudellista sääntelyä vallitsisi eräänlainen ihannetila esimerkiksi hallinnon tehokkuuden ja itseohjautuvuuden, hallinnollisen päätöksenteon demokraattisuuden ja legitimiisyyden, taloudellisen toiminnan vapauden ja yksilöllisen sekä yhteisöllisyyden sosiaalisen toimintavapauden suhteen. Tämä ei kuitenkaan ole itsestäänselvää, sillä oikeudelliseen sääntelyyn ollaan hyvinvointivaltiossa turvauduttu alun perinkin juuri siksi, ettei tavoiteltu ihannetilaa luonnostaan ole saavutettu. Valtion ja talouden välisissä suhteissa vaikuttavan sääntelyn purkaminen saattaisikin johtaa juuri niihin samoihin epäkohtiin, joiden välttämiseksi sääntely on kehittynyt. Näin ollen deregulaatio merkitsisikin useissa tapauksissa ilmeisesti vain kehityksen pyörän kääntämistä taaksepäin ja niiden epäkohtien palaamista, jota sääntelyllä alun alkaen pyrittiin ehkäisemään. Hyvinvointivaltion kritiikki ilmentää kuitenkin käsitystä, että sääntely ei ole toteuttanut tavoitettaan ja että vanhojen epäkohtien sijaan se on synnyttänyt pikemminkin uusia. Tilanne vaikuttaa siis umpikujalta: oikeudellinen sääntely on epäonnistunut, mutta siitä luopuminen palauttaisi meidät myös epätoivottavaksi koettuun alkupisteeseen siihen liittyvine ongelmineen. (Tuori 1990, 40-42)

Puhuttaessa nimenomaan Suomen hyvinvointivaltiosta on myös muistettava, ettei järjestelmäämme ole rakennettu yhden poliittisen liikkeen voimin, vaan siihen on tarvittu useamman puolueen ja eturyhmän panosta. Tämä on tavallaan tehnyt hyvinvointivaltion uudistustyöstä hitaan ja eri suuntiin pyrkivän prosessin, mutta vastaavasti se asettaa esteitä yrityksille purkaa järjestelmää. Purkaminen onkin luultavasti helpompaa sellaisissa maissa, jossa puoluerakenne on vahvemmin kaksijakoinen: suomalaisessa politiikan teossa kun suurelta osin poliittisten voimasuhteiden muutokset eivät välttämättä saa aikaan isoja politiikan käännöksiä, koska ne edellyttävät aina useamman etupiirin tahdon yhdistämistä. Kuvaavaa on sekin, että varsinaisessa pohjoismaisen hyvinvointivaltion etuvartiosta,

sosiaalidemokraattisessa liikkeessä, on jo 1990-luvun alussa ja viime aikoina yhä enenevässä määrin ilmennyt selkeitä pyrkimyksiä arvioida uudelleen suhtautumista hyvinvointivaltioon: liikkeen yhteistyöelimet ovat yleisesti raporteissaan keskustelleet julkisen sektorin toiminnan tehostamisesta, valinnanmahdollisuuksien lisäämisestä, toimintojen hajauttamisesta ja osittaisesta yksityistämisestä, samalla kun järjestelmän saavutuksista halutaan pitää kiinni. Vaikka siis hyvinvointivaltion reunoilla voikin tapahtua murenemistä, näyttää sen ydin säilyvän.(Uusitalo 1990, 350-351)

Käsiteltyäni tässä laajuudessa hyvinvointivaltion kriisipuheita ja kritiikin vastaväitteitä, kannattaa väliin muistuttaa, että kriisikin voidaan nähdä pikemminkin haasteena, jonka selvittäminen voi onnistuessaan vahvistaa järjestelmän toimintakykyä. Järjestelmä voi siis terveellä tavalla uudistua kriisin kautta. Yhteiskuntaa ilman haasteita onkin kuvattu lamaantuneeksi ja pulassa olevaksi yhteiskunnaksi.(Hänninen 1993, 155)

6. HYVINVOINTIVALTION TALOUDESTA JA TULEVAISUUDESTA

Hyvinvointivaltio on saanut Suomessa gallupeissa eri aikoina ja edelleenkin turvallisen tuntuista puolustusta, vaikka leveiden vuosien jälkeen leikkaukset ja tukien kavennukset ovat olleet tuntuviakin. Nämä järjestelmän "hienosäädöt" eivät ole kuitenkaan sinällään tuhonneet hyvinvointivaltiomallia, mutta kylläkin köyhdyttäneet sitä, ja saaneet sen vaikuttamaan ainakin tutkijoiden mielestä vähemmän puolustamisen arvoiselta (Wildning 1995, 59). Suomessa julkiset menot ovat perinteisesti olleet ylijäämän käyttöä, ja menoja onkin aina lisätty taloudellisten resurssien mukaan ja kasvua tukemaan: sosiaalipolitiikka onkin nähty meillä talouskasvua edistävänä toimenä eikä vain taloudellisena rasitteena.(Kosonen 1989, 220) Valtion tarjoamia etuuksia on meillä heikennetty mm. inflaation myötävaikutuksella, korottamalla käyttäjämaksuja, supistamalla edunsaajajoukkoa, lisäämällä tarveharkintaa ja asettamalla etuudet veronalaisiksi (Raunio 1995, 248; Tuori 1995, 495). Suomessa turvan taso on kuitenkin kansainvälisessä vertailussa säilynyt verrattain hyvänä, sillä meillä valtiontaloudellisen pelivaran kaventuminen ja säästöpakko on merkinnyt lähinnä suunnitelmien karsimista ja lykkäämistä eikä

suoranaista saavutettujen etujen peruuttamista kuten joissakin muissa maissa (Karisto&Takala 1985, 24). Tämä päivän hyvinvointivaltio ei kuitenkaan voi esiintyä välinpitämättömänä taloudellisista kysymyksistä, ja 1990-luku onkin ollut aikaa, jolloin globalisoitumisusko, pankkikriisi, tulosjohtaminen ja sääntelyn purkaminen ovat miltei tyhjentäneet suomalaisen hallinnon ja politiikan muusta kuin lyhyen perspektiivin taloudellisesta ajattelusta (Sipilä 1998, 38).

Kysymys hyvinvointivaltion tulevaisuudesta ei ole askarruttanut vain tutkijoita tai valtakunnan tason poliitikkoja, vaan myös paikallisia päättäjiä unohtamatta tietenkään tavallista kansaa. Matti Heikkilän kuntien hyvinvointipalveluiden talousahdingon aikaisia selvitymisstrategioita selvittänyt tutkimus (1993) näyttäisi osoittavan, että uskomusten tasolla vastaajissa esiintyi niin pessimistejä, optimisteja kuin neutraalejakin. Yleisesti korostettiin, että olisi vaikea uskoa koko hyvinvointivaltion järjestelmän täydelliseen purkautumiseen, mutta toisaalta painotettiin, ettei paluuta entiseen ole, jos ei kyllä tarvettakaan. Tuttu oli myös asenne, että talous määrää loppujen lopuksi kehityksen, eikä siinä jää paljon tilaa arvokeskusteluille, ja ettei romuttuvan hyvinvointivaltion muutosta osata ohjata. Kuntatasollakin näytti elävän vahvana uskomus, että etuuskien ja palvelujen taso tulee tulevaisuudessa alenemaan, ja että tarveharkinta ja hyvinvointivaltion residualisoituminen tulee lisääntymään. Myös maksullisuuden palaamiseen hyvinvointipalveluihin uskottiin, ja eräänlaisen riippuvuuskulttuuri-diskurssin nähtiinkin saavuttaneen jalansijaa varsinkin kunnallisten päättäjien keskuudessa. Monien mielestä yksinomaan kansantaloudelliset seikat tulevat määräämään tulevaisuuden hyvinvointivaltiollisuudenkin kehityksen.(Heikkilä 1993, 80-81; 99)

Myös Suomen hyvinvointivaltiosta tulevaisuudessa käytettävä nimitys on aiheuttanut hankaluuksia: järjestelmän keskeiset rakenteethan ovat kyllä edelleen olemassa, vaikka perustukset ovatkin liikahdelleet. Suurtyöttömyyden oloissa ja vakavista toimeentulo-ongelmista kärsivässä yhteiskunnassa hyvinvointivaltio alkaa jo terminä käydä liian koristeelliseksi, ja näin ollen uskottavuuden kannaltakin olisi eräiden tahojen mukaan kenties parempi puhua pelkästä sosiaalivaltiosta entisaikojen malliin.(Eräsaari 1995, 186) Tämä lähinnä saksalaisessa keskustelussa käytetty termi

tuntuu kuitenkin Suomen oloissa liian kapea-alaiselta, kuuluhan hyvinvointipolitiikkaamme sosiaalipolitiikan lisäksi toisiinsa sovitettua asunto-, koulutus-, perhe, työllisyys- ja veropolitiikka. Hyvinvointivaltion kriitikot taas ovat puhuneet jo kauan huolto- tai holhousvaltiosta. (Sipponen 1998, 10) Eniten jalan sijaa nykyään on saanut ainakin poliitikkojen usein käyttämä hyvinvointiyhteiskunnan käsite, joka kenties kuulostaa ihmisläheisemmältä kuin puhe kaukaisemmaksi koetusta valtiosta.

6.1. Talouskasvu hyvinvointivaltion tukena

Onkin ollut aiheellista kysyä, mihin Suomen talouden huomattava kasvu olisi hyvinä aikoina suuntautunut, ellei meillä olisi toteutettu tuloja tasaavaa hyvinvointivaltiota. Toisaalta voidaan epäillä, olisiko koettu kasvu alun perinkään ollut mahdollinen ilman toimivaa hyvinvointivaltiota. Joka tapauksessa tulonerot yhteiskunnassamme olisivat ainakin aivan toisenlaiset, ja suurin osa kasvusta olisi luultavasti mennyt mahtailevaan pienen yläluokan komeaan elämään, mikä puolestaan ei olisi hyödyttänyt laajoja kansankerroksia. Juuri tällaisen välttämiseksi onkin hyvinvointivaltion historiallinen merkitys, ja näin ollen sen rakentaminen on ollut arvokas yhteiskunnallinen saavutus, jota tulee vaalia. Hyvinvointivaltion luomisprosessia hallitsi kuitenkin teemat, joissa kannattajille luvattiin aina vain lisää etuja, ja edistyksellisimmän puolueen leiman sai se, joka lupasi eniten: kustannukset sysättiin kuitenkin veronmaksajille. Ainaisia uudistuksia vaatineet luottivat talouden jatkuvan kasvun maksavan myöhemmin uudistusten laskut, kun taas epäilevät vastustajat katsoivat aina kulloistakin talouden nykytilaa ja realistisina pitämiään kehitysnäkymiä, eivätkä uskoneet niiden kestävän jatkuvia lisäkustannuksia. Vaikka talouskriisin syyt eivät olleetkaan näin jälkikäteen tulkittuna hyvinvointijärjestelmässä, vaan ennemminkin pankeissa, idän kaupan romahduksessa ja talouselämässä, ei tilanteesta siltikään voinut seurata, ettei hyvinvointivaltion etuja olisi saanut heikentää. (Eskola 1998, 118-119) Matti Wiberg onkin kummastellut sitä, että vaikka 1990-luvun alussa sosiaalietuuksia parannettiin roimasti, vähennettiin näitä menoja laman aikana vain noin 60 miljardilla, ja tästä hienosäädöstäkin nousi hirveä parku, vaikkei järjestelmävirheitä korjattu, koska merkittäviä etuuksia ei lopetettu eikä toimintoja lakkautettu. Kansakunta ampuu Wibergin mukaan itseään jalkaan järjestämällä kansalaisilleen yliviritettyjä

sosiaalietuuksia, ja hän näkisikin maassamme mielummin "working poor" -alakastin kuin "unworking poor" -luokan, jota nykyinen järjestelmämme tuntuu ylläpitävän.

Hyvinvointivaltiojärjestelmä on siis kiistatta voitu pystyttää vain taloudellisen kasvun varassa, ja tämän kasvun ovat saaneet aikaan tuotannon organisoijat ja sen johtajat. Kunnian hyvinvointivaltion saavutuksista ja hyvän jakamisesta ovat kuitenkin ottaneet selkeimmin poliitikot ja päättäjät, ja varsin usein vielä sellaiset, jotka ovat suhtautuneet talouselämän johtajiin varsin kielteisesti. Kunnian ottamiseen on ollut toki siinä mielessä aihetta, että etuudet on saavutettu lait säätämällä, mutta joka tapauksessa ensin on oltava jotain jaettavaa.(Eskola 1998, 121-122) Vielä sotien ajan köyhyden, ankeuden ja pulan muistava niin sanottu "raatajasukupolvi" lieneekin kokenut äkillisen vaurastumisen ja hyvinvointivaltiokehityksen hämmentävänä, mutta toisaalta elämän koheneminen mielletään itse kovalla työllä ansaituksi. Nyt tämä sankaritarina onkin menetetty, ja tilalla on "ylihuolehdittu" nuori sukupolvi. Asenteissa vanhempi väestö suhtautuukin varauksellisemmin useimpiin hyvinvointivaltion tarjoamiin etuuksiin - eläkkeitä ja vanhusten palveluja lukuunottamatta - ja yleisönosastoilla onkin aika ajoin närkästyneesti muistutettu, miten ennen kyllä tultiin toimeen ilman lapsilisiä, kodinhoidon tukia, päivähoitopaikkoja ja koulukuljetuksia. Selviämistarina ja kovan, säästeliään ja säädyllisen elämän arvostus tuntuukin elävän suomalaisessa mentaliteetissa, ja sitä voitaneen pitää myös pohjana, jolta julkisten menojen ja sosiaaliturvan säästöjen ja leikkausten on ollut mahdollista saada vastakaikua.(Julkunen 1993, 147)

Ongelmallista hyvinvointivaltion rahoituksen ja tulevaisuuden suhteen tuntuu olevan, ettei edes maan niin kutsuttu eliitti tunnu perusteellisesti tuntevan valtion talouden faktoja ja nykyistä taloudellista tilaa, joten Matti Wiberg pohtiikin aiheellisesti, mitä voidaan siis odottaa työttömiltä ja syrjäytyneiltä (Wiberg A, 1998). Ensimmäisessä vaiheessa Suomen hyvinvointivaltion kriitikin kärkevimpinä esittäjinä kansan keskuudesta pidettiin maanviljelijöitä sekä selvästi myös toimihenkilöiden ryhmää ja kaiken kaikkiaan suurituloisia (Pöntisen&Uusitalon 1986, mukaan). Tulojen uudelleenjaon edellyttämän veroasteen äkillisen nousun voidaankin nähdä olevan yhteydessä kannatuksen heilahdukseen. Verotukseen kuitenkin tunnutaan tottuvan

vähitellen, ja näin ollen mahdolliset kapinoinnitkin maltillistuvat aikanaan: hyvinvointivaltion kannatus onkin siis voinut ajoittain heilahdella, mutta palannut kuitenkin aina melko suureksi. Mielialojen vaihtelut suuntaan tai toiseen ovat myös koskeneet yhä enemmän yhtä aikaa kaikkia yhteiskuntaryhmiä, eikä vain yhtä ryhmää kerrallaan.(Kosonen 1987, 306-308) Esimerkiksi hyvinvointivaltiota paljon käsitellyt vihreiden Osmo Soininvaara on ihmetellyt, miksei järjestelmän kannatusvaihteluiden pohtimisen yhteydessä olla enemmän pohdittu sitä, miksi hyvinvointivaltiojärjestelmämme toimi oikein hyvin kymmenen vuotta sitten, oli paljon anteliaampi kuin nyt ja maksoi kuitenkin vähemmän (HS, 8.11.1998).

1980-luvun lopulla arveltiin, että hyvinvointivaltio pystytään kyllä rahoittamaan tulevaisuudessakin, mutta tämän uskottiin edellyttävän palkkatyön ja täystyöllisyyden turvaamista. Suurena tehtävänä nähtiin myös hyvinvointivaltion laadullinen kehittäminen ja tehostaminen, joka merkitsee toimien tarkkaa priorisointia ja hajauttamista, ratkaisujen punnitsemista paikallisella tasolla eli politiikan politisointia, eikä teknisten palvelujen osalta yksityistämistäkään kavahdettu tulevaisuuden suunnitelmissa.(Kosonen 1987, 332) Nykyoloissa täystyöllisyystavoitteesta ollaan jouduttu tinkimään, mutta vaikka valtion tulonsiirroista ja palveluista riippuvaisten määrä on kasvanut samalla kun maksajien osuus on kaventunut, ei hyvinvointivaltion sosiaalinen perusta ole kuitenkaan kuihtunut palkkatyöyhteiskunnan supistumisen kautta niin dramaattisesti kuin aiemmin julkaistussa kritiikissä annettiin ymmärtää ja pelättiin. Suomessa onkin vallinnut selkeä kansallinen yhteisymmärrys yhteiskuntamme vahvuuksien säilyttämisestä, jollaisina on pidetty turvallisuutta, sosiaalisten erojen kohtuullisuutta, kunnollista julkista tilaa ja puhdasta luontoa. Laman aikana ihmiset oppivat entisestäänkin arvostamaan hyvinvointivaltion tarjoamia etuja kuten hyvinvarustettuja kirjastoja, roskattomia katuja, ilmaista koulua ja suhteellisen sujuvaa terveydenhoitojärjestelmää, joille ääripään vaihtoehtoinen liberaali yhteiskunta ei taas antanut takeita.(Julkunen 1993, 85)

"Julkispalveluvaltiolla" on kuitenkin periaatteessa ollut vain kaksi tapaa vastata taloudellisten resurssien niukentumiseen: kustannuksia on voitu vähentää palveluja

supistamalla tai tuloja lisätä korottamalla palvelumaksuja. Jälkimmäiselle tavalla löytyy yleensä enemmän yhteisymmärrystä, koska hyvinvointivaltiollista järjestelmää ei siinä tarvitse purkaa jos kansalaiset vain suostuvat maksamaan enemmän. Julkisia palveluja on kaavailtu tulevaisuudessa olevan vähemmän tarjolla, ja tämän taas on uskottu avaavan tilaa yritysten ja järjestöjen palveluille. Vaikka Suomessa ei ehkä enää tulevaisuudessa olekaan mahdollista tehdä yhtä kattavia konsensussopimuksia kuin aiemmin, yhteisymmärryksen edellytykset säilynevät meillä hyvinä verrattuna useimpiin maailman maihin ja erilaisiin hyvinvointivaltiomalleihin. Kansakunta, valtio ja kieli tulevat meillä edelleen olemaan harvinaisessa määrin yhtä.(Anttonen&Sipilä 1993, 454-457)

Mutta vaikka taloudellinen tilanne Suomessa onkin kohentunut, kohtelee talouskasvu eri väestöryhmiä hyvin eri tavoin, ja laman perintöä olevat ongelmat ovat edelleen suuret. Myös uuden taantumien mahdollisuudesta varoitellaan jo. Hyvinvointivaltiossa onkin ainakin Terho Pursiaisen mukaan tunnustettava, ettei rönsykasvun aikaan palaaminen ole mahdollista, vaan pakkoaskeesin aika jäänee pysyväksi kohtaloksemme. Liikkumavaraa valintojen suhteen on nykyisin kuitenkin enemmän kuin pahimman laman aikaan, eikä puolustettu moraalinen kollektiivisuuskaan ole enää itsestään selvää. Kun voimavaroja on niukemmin kuin niihin kohdistuvia vaatimuksia, on vaatimukset laitettava kiireellisyysjärjestykseen. Hyvinvointivaltio on käsissämme sellaisena kuin sen ovat luoneet eturyhmien valtiovaltaan kohdistuvat vaatimukset ja niiden täyttäminen voimasuhteiden mukaisessa järjestyksessä. Järjestelmä onkin sisäisesti ristiriitainen, eikä Pursiainen koe sitä järin tehokkaaksi.(Pursiainen 1995, 55-56)

Edellä mainittuihin kannanottoihin viitaten esimerkiksi Anttonen&Sipilä eivät monien muiden asiantuntijoiden näkemysten vastaisesti halua täysin sulkea hyvinvointivaltiomme kasvun mahdollisuuttakaan tulevaisuuden linjojen ulkopuolelle. Heidän mukaansa talouden paraneminen ja suotuisat kehät voisivat jopa johtaa hyvinvointivaltiollisten projektien elpymiseen, eikä toisaalta ole mahdollista ennakoida, millaiset poliittiset voimat johtavat ensi vuosituhaten yhteiskuntakehitystä. Suomessa on kuitenkin laman takia kiistatta jouduttu tinkimään

hyvinvointivaltiollemme tyypillisesti olennaisista arvoista kuten täystyöllisyystavoitteesta, ja myös universalismin periaate on joutunut uudistusten yhteydessä vaakalaudalle. Universaalisiiin kuten myös ansiosidonnaisiin etuuksiin on tehty tasoleikkauksia, mutta periaatteellisia muutoksia on vähemmän. Sosiaali- ja terveystalveluissa on vähennetty henkilökuntaa, mutta itse palvelujärjestelmiin ei ole samassa määrin koskettu: eri kysymys kuitenkin on, millainen määrän ja laadun suhde nykytilanteessa vallitsee.(Kosonen 1998, 351;355).

Hyvinvointivaltion varauksettomat kannattajat ovat yleensä itsepintaisesti kieltäytyneet hyväksymästä taloudellisia realiteetteja ja näkemästä nykyisen järjestelmän rakenteiden korjaustarpeita Suomessa. Pienetkin leikkaukset sosiaaliturvaan ja valtionapuihin on leimattu suoralta kädeltä "köyhän tappolinjaksi", ja työttömyysturvan kavennusten on väitetty syöksevän kaikki työttömät väistämättä perikatoon. Kaikenlaisten kavennusten on myös väitetty uhkaavan yleistä kansanterveyttä, ja palvelumaksujen on uskottu sysäävän köyhät armottomasti hoidon ulkopuolelle.(Kangas 1997, 65) Meillä tuntuisikin kovin vieraalta kansainväliseen tyyliin liberaali järjestely esimerkiksi Ronald Reaganin kaudelta, jolloin Yhdysvalloissa alennettiin hyvätuloisten veroja ja leikattiin puolestaan huono-osaisten jo sinällään olematonta sosiaaliturvaa, koska rikkaiden sanottiin tarvitsevan entistä suurempien tulojen muodostamaa kannustinta, ja samalla suuremman puutteen katsottiin kannustavan köyhiäkin kamppailemaan kovemmin paremmasta elintasosta (Riihinen 1993, 16). Siinä missä me olemme tyytyneet mukisematta "ennalta määriteltyn hyvinvointiin", Yhdysvalloissa taas mitään ei saada valmiiksi annettuna, vaikkakin hyvinvointimahdollisuudet ovat periaatteessa rajattomat ja henkilökohtainen menestyminen on jokaisen omassa hallinnassa. Näitä ääripäitä tavataan verrata usein, mutta tuntuu mahdottomalta yksiselitteisesti sanoa, kumpi malleista lopulta on oikeudenmukaisempi saati sitten arvoiltaan suotavampi.

Siihen, miksi joissakin kehittyneissä maissa hyvinvointivaltio on jäänyt kattavuudeltaan pienemmäksi kuin Pohjoismaissa, vaikuttanee paljon väestön luottamus vallanpitäjiin. Maissa, joissa ihmiset kokevat julkisia varoja käytettävän kyseenalaisiin tarkoituksiin, ja joissa luottamus viranomaisten oikeudenmukaisuuteen

on vähäistä, ei väestö mukisematta suostu niin korkeaan veroasteeseen kuin laajan ja kattavan hyvinvointijärjestelmän ylläpitäminen vaatisi. Skandinaviassa veronmaksajat tuntuvat luottavan vallanpitäjiin enemmän, ja ovat siitä syystä olleet alttiimpia sietämään korkeampaa veroastetta kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa. Ihmiset eivät siis näytä katsovan pelkästään käteen jäävien tulojensa määrää, vaan ovat kiinnostuneita myös siitä, mitä yhteiskunta heidän bruttotuloistaan nipistämällä varoilla tekee.(Pursiainen 1995, 46) Silti tuntuisi kummalliselta, jos joku suurituloinen mietiskellessään maksamiensa verojen "yhteiskuntaan levittämiä siunauksia" ilmoittaisi varauksettomasti antavansa omastaan ilolla ja suorastaan rakastavansa veroastettaan. Moraaliset seikat eivät olekaan vahvimpia joka tilanteessa, eikä luultavasti ole olemassa kansaa, joka suostuisi pitkällä aikavälillä miten korkeaan veroasteeseen tahansa ja siis suoranaiseen talkootyöhön, vaikka lyhyen ajan äärimmäisessä kriisissä tiukennukset siedettäisiinkin ja niitä kohtaan oltaisiin myönteisempiä (Pursiainen 1995, 47). Vaikka taloudellisessa ahdingossa panostamishalujen yhteiseen hyvinvointiin ja itselle ylimääräisestä luopumisen mainitaankin usein lisääntyvän, tapaavat toisaalta olojen tiukentuessa ihmisten egoistiset piirteet ja oman hyvinvoinnin priorisointi muihin nähden korostua.

Suomessa ollaan perinteisesti hyväksytty moraalisesti ja poliittisesti korkeat verot, mutta on mahdollista, että meillä ollaan jo ylitetty optimaalisen verotuksen taso. Kansakunta voi nimittäin moraalisesti riistää itseään virittämällä ihanteensa niin vaativalle tasolle, ettei enää jaksa uurastaa niiden taakan alla. Hyvinvointijärjestelmän tulevat kohtalot eivät siis ole kiinni pelkästään poliittisten ja moraalisten asenteiden kehityksestä, vaikka hyvinvointivaltion puolustajat näyttävätkin yleensä näin olettavan. Jos voimavaroja yritetään ottaa käyttöön enemmän kuin niitä tosiasiallisesti on, vahingoitetaan koko kansantaloutta. Ihanteiden kyllästävässä ajassa yksityisiä talouksia kurjistetaan, mutta samalla murennetaan hyvinvointijärjestelmän taloudellisia edellytyksiä.(Pursiainen 1995, 52) Hyvinvointivaltion ideahan on olla keskinäisen osakkuuden talous, jossa verojärjestelyin ja tulonsiirroilla liitetään kaikkien kohtalot yhteen siten, että jokainen menestyy myös toisten hyväksi. Hyvinvointivaltiossa pitäisi siis ainakin periaatteessa vallita kaikkien suopeus kaikkien tuntemattomien ihmisten menestystä kohtaan, koska sitä pidetään samalla

omanakin menestyksenä.(Pursiainen 1998, 141)

Selkeästi nykyistä järjestelmäämme tarveharkintaisempi malli matalalle tasolle asetettuna tuntuu monesta moraalisesti perustelluimmalta, koska se on tavallaan tasa-arvoisin ohjattaessaan edut kaikkein huono-osaisimmille. Rikkailta köyhemmille tasaava malli tulisi myös taloudellisesti edullisemmaksi: kun edut kohdennetaan juuri tarvitseville, ei tapahdu "turhia" tulonsiirtoja sellaisille, jotka selviävät omillaankin, ja näin ollen laaja-alaiseen malliin kuuluvalla "hävikiltä" säästyttäisiin. Mallia kuvataan myös tehokkaimmaksi, koska se nostaa köyhiä köyhyydestä täsmällisimmin ja vähäisimmillä kustannuksilla, ja varsinkin laman aikaan, kun varoja on ollut entistä vähemmän käytössä, ollaan ne haluttu suunnata juuri apua tarvitseville. Mallin heikkoudet piilevät kuitenkin juuri samoissa tekijöissä, joista sitä on kiitelty: tarveharkintaiset järjestelmät voivat nimittäin joutua uskottavuus- tai legitimititeettikriisiin sen takia, että sen rahoittajat eivät itse pääse osallisiksi sen tarjoamista eduista, ja alkavat näin ollen suhtautua kielteisesti moniin tukimuotoihin. Jos tämä johtaa tarveharkintaisten etujen rapautumiseen, voidaan lopulta päätyä tilanteeseen, jossa entistä harvemmat saavat entistä vähemmän. Malliin liittyy myös paljon murehdittu kannustinloukku-ongelma: jokainen ansaittu markka pienentää etuuksia, ja työhön menemisen hyöty voikin helposti mitätöityä täysin.(Jäntti ym. 1996, 39-40)

Yhtenä ratkaisuna sekä legitimitetti- että kannustinvaikutusongelmiin on esitetty tasaetumallia, jossa kaikille kansalaisille maksettaisiin yhtä suuret edut. Tasaetujen ja tasa-arvon kannattajat suhtautuvat kriittisesti ansiosidonnaisiin etuuksiin, koska niiden katsotaan ylläpitävän työmarkkinoilla syntyneitä tuloeroja, sekä siihen, että toiset saisivat enemmän kuin toiset. Kun tarveharkintainen malli perustuu tavallaan "Robin Hood" -periaatteelle (eli otetaan rikkailta ja annetaan köyhille), niin puhdas työperusteinen tai korporatistinen malli pohjautuu "Matteus"-periaatteelle (eli niille joilla on, niille myös annetaan). Ansainta-ajattelun mukaan jokaisen täytyy työpanoksensa kautta vähitellen "tienata" omat sosiaaliset oikeutensa ja etunsa. Lähtökohdiltaan tällaisen ajattelun voidaan sanoa pohjautuvan länsimaiseen arvomaailmaan ja vapauskäsitteeseen: niiden, jotka kouluttavat itseään ja yrittävät elämässä eteenpäin, tulee saadakin enemmän kuin yrittämättömien, ja näin ollen

hyvinvointivaltion politiikankin olisi oltava kannustavaa ja palkittava viitseliäisyydestä. Ongelmana pelkälle työperusteisuudelle nojaavassa mallissa tuntuu kuitenkin olevan se, että osa väestöstä jää aina välttämättä etuuksien ulkopuolelle.(Jäntti ym. 1996, 40)

Suomen hyvinvointivaltion kriisiytymisen johdosta tehdyissä leikkauksissa on käytetty vaihtoehtoina niin kutsuttuja juustohöylä- ja kakkulapiomalleja. Ensimmäisellä tavalla kaikki etuuksien saajat menettävät suhteellisesti yhtä paljon, kun taas jälkimmäisessä mallissa "vähemmän tärkeitä" palveluja karsitaan kovemmalla kädellä. Ongelmana jälkimmäisessä on etuuksien priorisointi: mikä voidaan nimetä tärkeäksi ja mikä taas vähemmän tärkeäksi, kun tarpeita ja makuja on lukuisia.(Raunio 1995, 249) Mutta koska markan ottamisen köyhältä sanotaan vähentävän hyvinvointia enemmän kuin saman ottamisen rikkaalta, täytyy leikkausten kohdistamisen huono-osaisiin supistaa lopulta enemmän yhteiskunnan kokonaisuhyvää (Raunio 1995, 252). Myös hyvinvoinnin paranemisen puhtaasti taloudellisessa mielessä uskotaan lähtevän vaurastuneesta keskiluokasta, josta tämä vauraus "valuu" vähitellen köyhimpienkin osaksi (Hautamäki 1994, 153). Hyvinvointivaltion kriitikot siis uskovat, että kun rikkaille annetaan, niin köyhätkin lopulta hyötyvät (Hautamäki 1997, 38). Ongelmalliseksi nykytilanteessa on kuitenkin muodostunut se, että sen sijaan, että yhteinen kasvava kulutus palvelisi yhteisiä asioita kuten maanteitä, kouluja ja sairaaloita, joudutaan tuloja käyttämään kasvavasti työmarkkinoilta ulosjoutuneiden ryhmien toimeentuloon (Julkunen A, 1998).

Vaikka laman kohtaaminen ja valtiontalouden pohjan pettäminen ei meillä johtanutkaan täydelliseen vaihtoehdottomuusasteeseen, laittoi se järjestelmän kohtaamaan taloudelliset äärirajansa. Hyvinvointivaltiossa siirryttiin siis ainakin kritikoijien retoriikassa kypsään kehitysvaiheeseen eli "pakkoaskeesin aikaan". Tällä he tarkoittivat sitä, että kun hyvinvointivaltiota oli kehitetty ja kasvatettu vailla tietoista moraalista ohjausta tyydyttämällä yhtä aikaa eri kansalaisryhmien keskenään ristiriitaisiakin vaateita, mikä oli mahdollista verotusta kiristämällä, jouduttiinkin nyt väistämättömien arvovalintojen tekoon. Arvovalintojen välttämättömyyttä ei kuitenkaan kuvattu pelkästään moraalisella kriisillä, sillä hyvinvointivaltion on

sanottu siirtyneen pysyvästi tähän pakkoaskeesin aikaan, jossa ihmiselämän normaali olosuhde on oleva niukkuus ja joka pakottaa valintoihin.(Pursiainen 1995, 54-55)

Tilannetta on mutkistanut entisestään se, että arvovalintoihin jouduttiin supistuvien mahdollisuuksien oloissa. Hyvinvointivaltion normaalissa tilassa supistuksia on tehty ja entisistä tehtävistä luovuttu lähinnä siksi, että halutaan lisätä vielä tärkeämmän asian voimavaroja. Yhden ihanteen kokemasta takapakista saadaan siis korvausta sillä, että toinen ihanne saa enemmän ilmaa siipiensä alle. Talouslaman aikaisessa hyvinvointivaltiossa tavoitteista jouduttiin kuitenkin luopumaan kykenemättä samalla asettamaan uusia tavoitteita, joten puhumista moraalisesta kriisistä pidettiin tavallaan oikeutettuna. Lama-ajan päättäjät joutuivatkin peruuttamaan etuuksia väestöryhmiltä, eivätkä kaikki alistuneet tähän kriisiajan etiikan edellyttämällä tavalla, vaan ne tinkimättöminä edunvalvojina ja ihmisille luonnollisellakin asenteella linnoittautuivat puolustamaan kukin omia saavutettuja etujaan. Eturyhmien poliittiset voimasuhteet ovat kuitenkin hyvin epätasaisia, eikä kaikilla tahoilla ole kunnon edustusta lainkaan.(Pursiainen 1995, 54-55)

Budjettikriisin varjolla suomalaisille on tarjoiltu erilaisia leikkaus-, yksityistämisen- ja markkinaistamissuunnitelmia, ja vaikka säästämistarpeet ovatkin välttämättömiä eikä ainakaan hyvinvointivaltion laajentamiseen ole nähty mahdollisuuksia, jos halutaan, on argumenttien taustalla ollut myös varmasti elinkeinoelämän edustajien halu käyttää tilaisuutta hyväkseen ja muovata yhteiskuntaa uuteen uskoon omien tavoitteenasettelujensa mukaisesti. Tosiasia kuitenkin on, että jos tuotantoa ei ole riittävästi, ei ole jaettavaakaan, ja tällä hetkellä "kakun jakajia tuntuu olevan enemmän kuin kakun leipojia", kuten Matti Wiberg osuvasti (A, 1998) toteaa. Poliitikotkin jakavat kyllä mielellään, mutta harvaa kiinnostaa loppujen lopuksi tämän jaettavan luominen. Timo Piiraisen artikkelissa (1993, 317) asiaa kuvainnollistetaan junavertauksella: kun veturin perään kiinnitetään liikaa vaunuja, ei juna jaksa lähteä enää liikkeelle. Tähän voi olla kuitenkin parempina ratkaisuna huonopuhtisen veturin vaihtaminen uuteen ja tehokkaampaan kuin harkitsematon vaunujen irtikytkeminen, eli hyvinvointimallin ja harjoitetun politiikan uudistusten ja muutosten tulisi hoitaa ilmennyttä epäsuhtaa.

Yleiset pohjoismaiset talousvaikeudet huomioonottaen hyvinvointivaltio on kuitenkin toiminut kohtuullisen hyvin 1990-luvulla. Tanskassa ja Norjassa talous- ja sosiaalipolitiikkaa muutettiin pikkuhiljaa jo 1980-luvun mittaan, kun taas Suomessa ja Ruotsissa vasta 1990-luvulla "yllättänyt" lama ajoi päättäjät äkkinäisiin poliittikkamuutoksiin; osittain rakenteellisiin muutoksiin, osin selviin säästöihin. Suomessa kuitenkin "leikattukin" hyvinvointivaltio on toiminut pohjoismaiset perinteet ja toimintamuodot täyttäen, ja tasasuuruisen turvan, ansiosidonnaisen turvan ja näitä täydentävän tarveharkintaisen turvan yhdistelmä näyttää meillä säilyneen. Hyvinvointipolitiikan ansioksi on myös laskettu se, että se on onnistunut pehmentämään laman aiheuttamia toimeentulovaikeuksia. (Kosonen 1998, 379)

Ei ole yksinkertaista sanoa, ovatko modernien hyvinvointivaltioiden väliset erot tulonjaon tasaisuudessa systemaattisesti yhteydessä taloudellisen kasvun eroihin. Niin ikään voidaan kysyä, ovatko hyvinvointivaltion laajuus tai julkisen sektorin koko voineet haitata taloudellista kehitystä: ovatko tasaisten tuloerojen maat menestyneet taloudellisesti paremmin vai huonommin kuin maat, joissa eriarvoisuus on suurempi? Kysymyksiin on vaikea tyhjentävästi vastata, mutta yleisesti myönnettäneen, että täydellinen tasajako ja tehokkuus ovat ainakin väistämättä yhteensovittamattomia (esim. Okun 1975: "Mikä tahansa yritys leikata piirakka yhtä suuriin palasiin pienentää kakun kokoa"); toistaalta taas ristiriitaisesti muistutetaan, että hyvin suuret eriarvoisuudet johtavat nekin tehottomuuteen. Tehokkuutta sanotaan saavan aikaan vain sallimalla tulojen, omaisuuden, sosiaalisen aseman ja vallan eriarvoisuus. Vertailevista tutkimuksista ei löydy kiistatonta näyttöä hyvinvointivaltion myönteisyydestä tai haitallisuudesta taloudelle. Yhteisenä tuloksena tuntuu kuitenkin olevan, ettei hyvinvointivaltio sinällään ole ratkaisevan tärkeä taloudelliselle kasvulle vaikka sen roolia kovin usein jopa liiotellaan. Hyvinvointivaltion vaikutus voi myös vaihdella eri ajankohtina. Näiden lisäksi erilaiset hyvinvointivaltion elementit vaikuttavat talouskasvuun eri tavoin: esimerkiksi progressiivisen verotuksen työn tarjontaa vähentävä vaikutus voi tietyissä olosuhteissa heikentää kasvua, kun taas tehokkaasti toteutetut koulutus-, sosiaali- ja terveyspalvelut voivat edistää sitä. (Uusitalo 1993, 80-82)

Suomalaisen hyvinvointivaltion tarjoaman turvaverkon voidaan siis sanoa kestäneen perustuksiltaan lamankin ajan, koska sosiaalikulunnuksia karsimisen ohella maksettiin velalla. Velkojen korot kuitenkin tuntuvat nousun alkamisen jälkeen syöväen uusien reformien mahdollisuudet, ja näin ollen etuuksien lisäämisen aika lieneekin meillä ohi. Velalla aikanaan ostettu hyvinvointi saattaa muodostaa ongelman, koska sen moraalista oikeudellisuutta voidaan epäillä varsinkin, kun velka näyttää jäävän yhä pienenevän aktiiviväestön maksettavaksi. Aikansa päättäjiä on toisaalta turha moittia, koska politiikassa tähdätään lähinnä seuraaviin vaaleihin eikä tulevaisuudenkuviin vuosikymmenien päähän. Aina vain uusien hyvinvointipalvelujen keksiminen ja niiden osoittaminen ihmisille kuuluvina oikeuksina oli osaltaan tärkeää torjumaan hyvinvointipalvelujen leimaavaa armopalaluonnetta, mutta oikeudesta vaatia tuli yleisenä sääntönä ongelma varsinkin tiedostetuille taloudellisille rajoille: omatoimisuuden sijaan ihmiset oppivat nopeasti vaatimaan yhä enemmän ja pitämään jo saavutettuja etuja selviöinä. Useinhan sellaiset reformit, jotka niiden rakentajille ovat olleet kiitoksen arvoisia suuria saavutuksia, näyttäytyvätkin seuraavalle polvelle itsestänselvyysinä, joille ei heru kiitosta. (Eskola 1998, 120;122)

6.2. Huomisen hyvinvointivaltiosta

1990-luvulla hyvinvointivaltion kehittymisen tasaantumisvaihe on kirvoittanut väitteitä "hyvinvointivaltion rakennustyön harjakorkeuden saavuttamisesta" (Uusitalo 1990, 350), ja että "kirves on pantu hyvinvointivaltion puun juurelle" (Hiilamo; Haatasen 1993, 64, mukaan). Mutta kaikille asian kommentoijillekin tuntuu olevan ainakin jossain määrin selvää, että vaikka hyvinvointivaltio projektina väistyisikin, ei itse järjestelmää noin vain sivuuteta tai korvata. Ihmisten on yksinkertaisesti vaikea kuvitella, mitä meillä oli ennen sitä tai mitä tulisi sen jälkeen (Rahkonen 1992, 157). Nykyiset sukupolvet ovat perineet hyvinvoinnin, ja vanhemmatkin ikäpolvet ovat helposti tottuneet pitämään laajoja palveluja itsestänselvyysinä: tilannetta ilman valtion tukea ei meillä oikein osata edes kuvitella. Päällimmäisenä tehtävänäme ei kuitenkaan ole koko ajan lisätä tätä hyvinvointia tai edes säilyttää sen tasoa sellaisenaan tuleville sukupolville, vaan ennen kaikkea uudistaa sen sisältöä aikaa ja

tulevia edellytyksiä vastaavaksi (Haikonen 1997, 157).

Hyvinvointivaltioajattelussa ollaankin "ylipöhöttymisen" jälkeen tavallaan palattu Rawlsin ja Nozikin kaltaisten teoreetikkojen lupauksiin: he eivät koskaan luvanneet yltäkyläisyyden yhteiskuntaa kaikille eivätkä lähteneet takaamaan sosiaalista tasa-arvoa. Niin ikään hyvinvointivaltion ei odotettu jakavan etuuksia kaikille yli perustarpeiden, vaan klassisissa luonnosteluissa hyvinvointivaltiossa turvattiin vain ihmisten minimoitointulo ja huolehdittiin perustarpeista.(Urponen 1993, 217) Vaikka hyvinvointivaltiolla yleisesti tarkoitetaankin valtiota, jolla on laaja vastuu kansalaisten hyvinvoinnista ja sosiaalisesta turvallisuudesta, ei puhe hyvinvointivaltiosta vaadi, että sen oloissa kaikki olisivat hyvinvoivia tai että valtio toimisi aina yhteiskunnan kokonaisyhteistyön kannalta parhaalla mahdollisella tavalla (Uusitalo 1990, 337). Hyvinvointivaltion keskeisen sosiaaliturvajärjestelmän luojana pidetyn William Beveridgen Toisen Maailmansodan jälkeen julkaisema raporttिकाan ei vastaa lähellekään nykyistä suuruudenhullua vihjausta, että kaikki hyvä tulisi valtiolta, vaan beverigdeläinen malli lupasi pelkän niukan minimiperusturvan ja -palvelut erilaisten sosiaalisten riskien varalta vastuuntuntoisille ihmisille; välttämätön lisäturva oli jokaisen omaehtoisesti hankittava.(Julkunen 1995, 55; Raunio 1995,19)

Toimivan hyvinvointivaltion etuuksien tasoksi onkin uskottu riittävän, että yhteiskunnallinen epätasa-arvoisuus olisi legitiimillä, hyväksyttävällä tasolla. Sosiaalipoliittisten tulonsiirtojen ollessa kuitenkin enemmän tuloluokkien välillä kuin sisällä, siis kohdennettaessa varoja lähinnä hyväosaisilta heikompiosaisille, on maksajaksi joutuvaa keskiluokkaa tietyllä tavalla koko ajan lepyteltävä mikäli halutaan säilyttää hyvinvointivaltion legitimitetti, ja välttää mahdollinen koveneva hyvinvointivaltion arvostelu ja verokapina (Raunio 1995, 65;247). Valtion peruslupausten ylenmääräinen ylittäminen tuntuukin ajaneen koko järjestelmän sen nykyiseen, uudelleenmuotoilun ja epävarmana näyttäytyvän tulevaisuuden tilaan. Ainakin hyvinvointivaltion nopean laajenemisen kauden voidaan sanoa selvästi päättyneen (Kosonen 1987, 330).

Monet asiantuntijat ovat määritelleet tulevaisuuden kuvia Suomen hyvinvointivaltiolle (esim. Heikkilä 1994, 305). Heikkilän esittämässä "kilpailuvaltiomallissa" valtion sääntelyä alettaisiin järjestelmällisesti purkaa ja korostaa kilpailua ja tehokkuutta. Tällaisessa ratkaisussa kuluttajan valintoja halutaan painottaa, vaikka kilpailutavoitteista voikin seurata myös huono-osaisten elintason heikkenemistä ja kasvavaa rikollisuutta. "Hallitun kurjistumisen malliksi" kutsutussa vaihtoehdossa taas pyritään skandinaavisen hyvinvointivaltiomallin perusrakenteiden ja kuoren säilyttämiseen parempien taloudellisten aikojen toivossa, vaikka etuuksien sisältö, määrä ja laatu heikkenisivätkin. Tässäkään mallissa eriarvoisuutta ei haluta kasvattaa kohtuuttomasti, ja valtion vastuu säilyisi universaalina vaikka edut väistämättä vähenisivätkin. On jouduttu tunnustamaan, ettei hyvinvointivaltiossa enää uusiin ongelmiin voida vastata uusien voimavarojen kuten aiemmin, vaan nyt on turvauduttava entisiin tai karsittuihin voimiin, kuten Raija Julkunen (1995, 143) toteaa.

Jo varojenkin rajallisuuden vuoksi yletön valtion takaaman hyvinvoinnin suitsutus tasapäästävine palveluineen on hyvinvointivaltiokriittisten mukaan vaimentunut, ja etuuksien runsauden sijasta monet ovatkin alkaneet vaatia enemmän panostusta niiden yksilöllisyyteen ja laatuun. Hyvinvointivaltion "hyvyyden" arviointiperusteeksi ei kaikille tahoille ole enää riittänytkaan julkisten menojen määrä, vaan vastustuksen noustua arviointitapaa on alettu muuttaa: mallin onnistumisesta kertovatkin lopulta vasta julkisen sektorin tehtävien sisältö ja palvelujärjestelmien kattavuus. Yhdestä järjestelmästä tuotettujen tyyppipalvelujen ei ole uskottu voivan tyydyttää erilaisia kansalaisia, ja kaikkia tarvitsevia samalla tavalla, vaan valtion edustama yhteinen hyvä voi hyvinkin olla ristiriidassa yksittäisten kansalaisten hyvän kanssa. Kuntien roolia tulevaisuudessa enemmän painottavassa Suomen "hyvinvointiyhteiskunnassa" mallina voisikin toimia "jokaiselle yhtä paljon, mutta kyvykkäille ja ahkerille hieman enemmän"-periaate. Keskeisimmäksi hyvinvoinnin kriteeriksi Haikosen määrittelemässä hyvinvointiyhteiskunnassa nousee turvallisuus niin taloudellisena, henkisenä, terveydellisenä, kansallisena kuin henkilökohtaisenaakin: hänen mukaansa hyvinvointia on tulevaisuudessakin, jos on turvallisuutta.(Haikonen 1997, 122-123)

Vaikka yleisesti ollaankin painotettu hyvinvointivaltion kaikille hyvää tuottavaa ominaisuutta, on nykyään selventynyt riskin yksityistämisen ja perhekohtaistumisen näkökulma. Hyvinvointivaltio ei siis enää tarjoaisikaan vakuutusta kaikille perustuen yleiseen solidaarisuuteen, vaan jokaisen tulisi kesyttää kohtalon vaarat henkilökohtaisen valinnan kautta. Jokainen siis päättäisi itse tarpeelliseksi katsomastaan ja tarvitsemastaan vakuutuksesta kuluttajana markkinoilla, ja olisi jokaisen yksityisasiä, käyttääkö rahansa yksityiseen sairausvakuutukseen vai etelänmatkaan, tai ostaako vanhuusvakuutuksen sijasta uuden auton. Turvan ja turvattomuuden mielikuvat muotoiltaisiiin siis markkinointi- ja mainostamistekniikoiden avulla.(Rose 1995, 41-46) Anthony Giddensin mukaan hyvinvointivaltion kriisissä onkin pohjimmiltaan ollut kyse juuri riskien hallinnan kriisistä, eikä vain järjestelmän rahoittamisen ongelmista.(Rahkosen 1995, 13, mukaan)

Niin yhteiskuntatieteilijät kuin poliitikotkin tuntuvat Tuovi Allenin (1993) mukaan rakastavan "Suuria Kertomuksia". Hyvinvointivaltio on ollut useammallekin tutkija- ja poliitikkosukupolvelle tällainen "Suuri Kertomus". Keskustelussa ollaan kuitenkin 1990-luvun myötä kohdistuttu tämän kertomuksen mitätöimiseen ja uuden, liberalistisemmän kertomuksen luomiseen. Allen muistuttaa, että vaikka suomalaisessa yhteiskuntakeskustelussa ja -politiikassa onkin havaittavissa paradigman muutos, hän silti epäilee, onko uusi "Suuri Kertomus" jo kerrottu tai edes kunnolla kehitteillä. Hyvinvointivaltion historian valossa ja talouspolitiikan kansallista strategiaa vasten näyttää nimittäin siltä, että kertojalla ainakin on tiettyjä vaikeuksia: juoni on hukassa, päähenkilöt unohtavat vuorosanansa, ja tarinan loppu näyttää hyvin onnettomalta. Hän esittääkin toivovansa, että tuleva sukupolvi osaisi "täpärästi pelastaa hyvinvointivaltion myös itselleen meidän ymmärtämättömien käsistä, ja tajuta sen syvimmän olemuksen kaltaisiani paremmin".(Allen 1993, 220)

Kansainvälistymisen ja muista maista riippuvaisuuden kasvaessa myös hyvinvointivaltioiden korjaustarpeet on yleisesti tunnustettu yli valtioiden rajojen, ja Suomi kuten monet muutkin kansalliset hyvinvointivaltiot ovat monien kysymysten edessä: mihin suuntaan ja kenen mallin mukaan omaa tulevaisuutta ja

hyvinvointipolitiikkaa aletaan kehittää, aletaanko kallista järjestelmää systemaattisesti purkaa vai etsiä uusia rahoituslähteitä aiempien etuuksien säilyttämiseksi sellaisinaan? Jos päättäjät eivät aina tunnu olevan varmoja kannoistaan tulevaisuuden suhteen, ei kansan kanta tunnu yhtään selvemältä vaan pikemminkin ailahtelevaiselta: vaikka moni periaatteessa kannattaisikin yksilöllisempää palvelua ja omien valintojen mahdollisuuksien lisääntymistä, ei totutuista itsestäänselvyyksistä olla helpolla valmiita luopumaan. Valtion joka asiaan puuttumista purnaavatkaan tuskin kieltäytyvät ilmaisista hoidoista, koulutuksesta, opinto-, asumis- ja työttömyystuista ja muista hyvinvointivaltion tarjoamista peruspalveluista. Kotitaloustiedustelun 1985 mukaan (Haatasen 1993, 61, mukaan) jopa 96% Suomen talouksista käytti hyväkseen jotakin yhteiskunnallista palvelun muotoa, joten hyvinvointivaltion kannatuksen vakaus on täysin ymmärrettävääkin. Tilanne "pahan valtion" ja "hyvän valtion" välimaastossa tuntuu siis ristiriitaiselta, eivätkä mitkään yksittäiset "-ismit" riitä nykypäivänä perustelemaan tai rajaamaan taustoiltaan vaihtelevia kannanottoja.

Puheissa hyvinvointivaltion kriisistä tai "hiipumisesta" täytyykin huomata, ettei järjestelmän aatteellinen kannatus ole suinkaan virrannut tyhjiin, vaan vanha regiimi ei vain ainakaan tutkijoiden mukaan enää sellaisenaan kykene tuottamaan tarpeeksi hyviä ratkaisuja uusiin ongelmiin ja tilanteisiin. Timo Piirainen (1993, 315-316) onkin verrannut hyvinvointivaltion tilannetta samankaltaiseksi esimerkiksi potkukelkkailun kanssa: kun kevät tulee ja lumi sulaa, merkitsee tämä "potkukelkkailun kriisiä" ja "potkukelkkailuprojektin hiipumista", mutta perusongelma ei kuitenkaan muutu miksiäkään; ihmisten täytyy edelleenkin liikkua paikasta toiseen, kesällä he vain käyttävät potkukelkan asemesta esimerkiksi polkupyörää. Eivätkä syyt potkukelkan hylkäämiseen ole aatteellisia vaan käytännöllisiä, ja samaan tapaan hyvinvointivaltiossakin "mallia" voidaan siis muuttaa tarpeen mukaan. Esimerkin on tarkoitus myös korostaa, ettei hyvinvointivaltio ole ensi sijassa ideologinen vaan pragmaattinen projekti, ja että keskiluokkakin voi toimia tämän projektin jatkajana ja uudistajana. Kriittisesti asennoituneetkin ovat tavallaan myöntäneet, etteivät sosiaalipolitiikan tarve ja merkitys tule varmasti vähenemään tulevaisuudessakaan, sillä mitä monimutkaisemmaksi yhteiskunta muuttuu, sitä enemmän tarvitaan myös kittiä sen koossa pitämiseen.(Piirainen 1993, 315-316)

Toisaalta voidaan kyllä epäilläkin, lieneekö Suomen hyvinvointivaltion kehitys mahdollista yhtenäisenä jatkumona alkuaikojen marginalistisesta mallista enemmän korporatistiseen ja siitä edelleen pluralistiseen regiimiin tai voidaanko tapahtumia edes kuvata näin: nykytilannehan voidaan nähdä myös lähinnä taloudellisten säästöjen pakottamana asteittaisena paluuna hyvinvointivaltoimme alkuaikojen marginaalisempaan malliin. Toisaalta Suomessa kommentit vaikuttavat hyvin usein suhdannepuheilta, eivätkä varsinkaan kriittiset kommentoijat tunnu näkevän suhdannesyklin kestoa pidemmälle: 1980-luvun lopun suhdannehuipulla hyvinvointivaltion julkiset suitsutukset olivat täysin eri sävyisiä kuin laman iskiessä. Valtiontaloudessa meillä onkin ollut tapana rillutella estottomasti runsailla verovaroilla noususuhdanteen aikana ja laajentaa julkista sektoria vailla huolta huomisesta, kun taas laskusuhdanteessa ollaan sitten alettu paniikinomaisesti säästää. Meillä kaivattaisiinkin päätöksenteossa selvästi nykyistä enemmän kontrasyklisiä, suhdanteita tasoittamaan pyrkivää ajattelua. (Piirainen 1993, 315-316)

Vaikka Suomessakin ollaan tavallaan oltu antamassa periksi yksilöllisyyden vaatimuksille, toimitaan tässäkin edelleen valtiollisista tarkoituseristä katsottuna. Huvittavalta tuntuu, että meillä ollaan peräänkuulutettu "yhteistä yksilöllisyyttä" ja yksimielistä yksilöllisyyttä, ja lupailtu "rääätälöityjä palveluja massayhteiskunnalle" eli yksilölle mitoitettuja palveluja kaikille. Sosiaalipolitiikka on meillä ristiriitaisesti tavallaan tukenut ja suosinut erityisvaihtoehtoja esimerkiksi terveyssektorilla, mutta kuitenkin samalla heikentänyt niiden mahdollisuuksia verouudistuksilla kuten kavennuksilla ja poistamalla sosiaalipoliittisia verovähennyksiä (Roos 1993, 323). Pärjäävää enemmistöä ollaan meillä kuitenkin ohjattu yhä selvemmin kollektiivisista vakuutuksista yksilöllisiin vakuutuksiin ja henkilökohtaisille tileille säästämiseen. Maksumotivaatio tuntuukin olevan parempi itseä varten kuin yhteiseen kassaan maksettaessa, eikä maksuja itseä varten mielletä edes samalla tavalla veroiksi. (Julkunen D, 1998)

Puhuttaessa hyvinvointivaltiosta varsinkin sen kustannusten yhteydessä puolueet ovat meillä rinta rinnan pyrkineet vetoamaan keskiluokkaisiin äänestäjiin, lapsiperheisiin

ja eläkeläisiin. Kaikki ovat ilmoittautuneet hyvinvointivaltiopolitiikan kannattajiksi, ja samalla puolueet ovat pyrkineet irrottautumaan entisistä luokka- ja ryhmäperustoistaan, yrittäen miellyttää myös perinteisen kannattajaryhmän ulkopuolisia tyypillisiä äänestäjiä. Mediapolitiikan merkityksen kasvu lisää myös politiikan henkilöitymistä ja irtoamista ryhmäpäätöksistä ja -sidonnaisuuksista. Puolueiden intresseissä, ainakin äänestäjäjoukkoja silmällä pitäen, näyttää tälläkin hetkellä säilyvän vallitsevan hyvinvointijärjestelmän ylläpitäminen ainakin pääpiirteissään. Mikäli muutoksia tehdään, ne suosivat ansiosidonnaisia etuuksia, kun taas supistukset tuntuvat kohdistuvan ensimmäisenä työmarkkina-asemaltaan epävarmojen ryhmien etuuksiin. Puolueiden linjanvetoja ei kuitenkaan voida suoraan palauttaa tavoitellun äänestäjäkunnan etuihin. (Kosonen 1998, 312-314)

Nykytilanne politiikan alalla on hankala siinäkin mielessä, että poliittisen prosessin on vaikea realisoida kaikkien hyväksymiä tavoitteita, koska hyvinvointivaltion ja sosiaaliturvajärjestelmämme rakentamista ei voida aloittaa puhtaalta pöydältä, vaan vastassa on pieninä palasina ja pikkuhiljaa poliittisina kompromisseina rakentunut nykyjärjestelmä. Onkin vaikea kuvitella, että jokin mieli tai tahto yhdistäisi monia poliitikkoja ja instituutioita yhdeksi hyvinvointivaltioksi. (Julkunen B;C, 1998) Vaikka hyvinvointivaltion historia ei olekaan yhtenäinen, johdonmukainen eikä suoraviivainen kehityskertomus, on Suomessakin ollut houkutus pitää hyvinvointivaltiomme kehitystä jatkuvien parannusten portaikkona ja varsinaisen "projektin" toteutumana, jota olisi ajanut tietty toimija tai yhteiskunnallinen liike. Tarkemmin katsottuna hyvinvointivaltion "suuri linja" on kuitenkin sarja pieniä kertomuksia ja lukemattomien eri tahojen, etujen, liikkeiden kamppailujen ja kompromissien tulosta, eikä hyvinvointivaltion kyljessä lue sen tekijän nimeä: se on vain monisäikeisen sosiaalisen uudistustyön yhteenveto, joka näyttäytyy johdonmukaisena kehityskulkuna vain jälkeenpäin katsottuna. (Hänninen 1993, 136)

Kaiken kaikkiaan puheet sosiaalivaltion tai hyvinvointivaltion kriisistä voidaankin Richard Titmussin käsittein ilmaistuina tulkita kehitykseksi sosiaalipolitiikan institutionaalisesta mallista jälleen takaisin kohti residuaalista mallia. Totta onkin, että yleisesti julkisuudessa ollaan kuulutettu kaikille yhtäläisten etujen sijasta

tarveharkintaa ja enemmän toimintatilaa markkinoille ja lähiyhteisöille, mutta ehkä realistisinta olisi puhua suoritusperusteisen mallin vahvistumisesta, joka siis sitoo etuuksia yhä enemmän työsuorituksiin. Tämä suuntaus on ollut vahvistumassa selvästi Suomessakin, vaikka nykyisessä laajan työttömyyden tilassa tällainen etuuksien sitominen tiukemmin työsuorituksiin tuntuukin nurinkuriselta. (Karisto & Takala 1985, 95-96) Raija Julkunen kuitenkin muistuttaa, että vaikka tarveharkinnan vahvistaminen eli etujen kohdistaminen "todella tarvitseville" kuulostaakin oikeudenmukaiselta, on se pohjimmiltaan paluuta huoltoajatteluun, ja tarjoaa huono-osaisille vähemmän kuin universaali malli, ja hänen mukaansa se niinkään lisää tuloloukkuja ja hallintokustannuksia. Tarveharkinnassa yhteisö halkeaa myös yhä selvemmin hyväosaisiin maksajiin ja huono-osaisiin saajiin, ja maksajat tulevat napisemaan oli verotus miten alhaista tahansa. (Julkunen D, 1998)

Kaikista edellä esitetyistä epäilyistä huolimattakaan meillä ei kuitenkaan ole vaadittu täydellistä painopisteen muutosta hyvinvointivaltion suhteen. Vaikka rahoitusongelmien ja liialliseksi koetun byrokratian myötä katset ovatkin suuntautuneet epävirallisiin sosiaalisiin verkostoihin, oma-apuun ja vapaaehtoistyöhön ja tätä kautta jopa "valtion pukamiseen", ei meillä ole kuitenkaan nähty valtion antamaa tukea ja epävirallista sosiaaliturvaa jyrkästi toisiaan poissulkevinä, vaan ne on ymmärretty pikemminkin toisiaan täydentäviksi. (Karisto & Takala 1985, 98-99) Eri palvelumuotojen keskinäisen kilpailun onkin uskottu voivan luoda joustavan palvelukokonaisuuden, jonka tehokkuus takaisi edulliset kokonaiskustannukset. Yksinkertaistaen voisi sanoa, että yhteistyössä markkinoilta tulisi tehokkuutta, kansalaisyhteiskunnasta luovuutta ja elämänläheisyyttä, ja palveluvaltiolta kattavuutta, ammattitaitoa ja sosiaalisten oikeuksien turvaamista. (Heinonen 1993, 179) Suomessa hyvinvointityötä tekevät ihmiset nauttivat suurta arvostusta ja tämä on melkoinen luottamuspääoma koko yhteiskunnalle: esimerkiksi Suomen Kuvalehden vuoden 1996 ammattien arvostustutkimuksessa kättilö löi varatuomarin ja apulaisprofessorin, sairaanhoitaja lakimiehen ja nimismiehen, lastenhoitaja everstin, mielisairanhoitaja suurlähettilään ja insinöörin ja diakoni kansanedustajan (Julkunen 1997, 63, mukaan).

Tulevaisuuden kaavaillun kansalaiskeskeisemmän hyvinvointiyhteiskunnan vastuurakenne on siis asetettu uuteen järjestykseen. Vastuun olisi perustuttava aina ensi sijassa jokaisen henkilökohtaiseen vastuuseen itsestään, ja tämän jälkeen vastuuseen perheestään, sukulaisistaan ja lähiyhteisöstään, kun taas julkisen vastuun tulisi olla vasta viimekätinen ratkaisu. Vasta omavastuun, sukuvastuun ja kansalaisvastuun jälkeen tulisi siis julkinen vastuu, jossa kunta ja valtio huolehtisivat kansalaisten perusturvasta ja sellaisten palvelujen järjestämisestä, jotka parantavat kansalaisten toimintavalmiuksia ja sitä, että ihmisten kyky hallita omaa elämää voimistuu. Ihmisten kokema hyvinvointi muodostuu siis siitä, miten hän kykenee toteuttamaan omat arvonsa ja tavoitteensa arvostamallaan toiminta-areenoilla.(Hautamäki 1997, 47-48)

Aiemmin tuttuja hyvinvointivaltion tavoitteita oli eräiden universaalien tarpeiden kohtuullinen tyydytys kuten hyvinvoinnin kokemus ravittuna, rakastettuna ja arvostettuna sekä Erik Allardtin erittelemät Having (elintaso), Loving (ihmissuhteet), Being (itsensä toteuttaminen). Hyvinvoinnin kokemus muodostuu siis sekä materiaalisesta että sosiaalisesta puolesta, ja näiden osatekijöiden onnistuneesta yhteisvaikutuksesta. Kollektivistisessä hengessä valtion vastuu kansalaisistaan on suurimmillaan materiaalistien tarpeiden tyydyttämistä. Sen sijaan ystävyysuhteet kuuluvat selvästikin liberalistisen lähestymistavan mukaisesti ihmisten yksityiseen elämänalueeseen. Vaikka meillä kaikilla onkin tietyt olemassaolon kannalta välttämättömät biologiset minimivaatimukset esimerkiksi ravinnon, asumisen ja vaatetuksen suhteen, on tosiasia, että mitä vauraammasta yhteiskunnasta on kyse, sitä kauempana biologisten minimitarpeiden ja yhteiskunnassa normaalin toimimisen edellyttävä minimitaso ovat toisistaan. Tarpeet sinällään ovat kuitenkin näyttäneet kriitikoille vaarallisina, koska niiden nimissä voitiin ylhäältä päin määritellä se, mitä yksilöt tarvitsevat.(Julkunen 1997, 53; Kangas 1997, 80-81) Pulmana on myös ollut se, etteivät hyvinvointivaltion sosiaalipoliittiset tulonsiirrot muutu väistämättä muilla osa-alueilla - siis itsensä toteuttamisen ja ihmissuhteiden suhteen - koetuksi hyvinvoinniksi (Kangas 1997, 81).

Vaikka yhdenmukaisen palveluvaltion aikakausi onkin tuntunut useiden julkisten

puheenvuorojen mukaan olevan ohitse, ei aito palvelujen moninaisuus saisi pyrkiä istuttamaan Suomeen vieraalta tuntuvaan puhtaan markkinatalouden ajattelutapaa, jossa ihmisten väliset suhteet pyrittäisiin muuttamaan vain ostamisen, myymisen ja henkilökohtaisen kilpailun ja laskelmoinnin suhteiksi. Rahanhimo voi olla markkinatalouden keskeinen liikevoima, mutta hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikkaan se ei istu samalla tavalla: onhan sen eräs keskeinen tunnusmerkki päinvastoin siinä, että sen kautta valtio puuttuu markkinatalouden toimintaan pehmentääkseen sen pelisääntöjä.(Heinonen 1993, 154) Markkinoilla on tapana kapea-alaisen tehokkuuden nimissä saneerata tylästi koko yhteiskunnan ulkopuolelle suuret ihmisjoukot, jotka markkinoiden näkökulmasta ovat tarpeettomia, ylimääräisiä. Markkinoita ei kiinnosta näiden "ylimääräihmisten" kohtalo ja heidän toimeentulonsa jääkin julkisvallan harteille, mikä tuntuu olevan tavallaan Suomenkin nykytilanne.(Kangas 1997, 77)

Ihmisen tulisi kuitenkin tulevaisuudessakin voida luottaa siihen, että yhteiskunta ja sen muut jäsenet kohtelevat häntä oikeudenmukaisesti ja turvaavat kaikille kohtuullisen elämän, vaikka ihminen sairauden tai muun syyn vuoksi menettäisikin kykynsä hankkia hyvinvointinsa vapaan markkinatalouden ehdoin (Linturi 1997, 31). Taloudellisilta realiteeteilta ei kuitenkaan hyvinvointivaltion oloissakaan päästä eroon eikä sosiaalipolitiikkaa voida pyhittää omaksi "oikeudenmukaisuuden maailmakseen", vaikka siihen olisi halujakin. Kuten Claus Offe (1984) on sanonut, ei hyvinvointivaltio voi toimia autonomisena hyvinvoinnin lähteenä, vaan se on mitä suuremmissa määrin riippuvainen taloudesta ja voitoista (Heinosen 1993, 178, mukaan). Kollektivistien taholta sosiaalipolitiikkaa on kuitenkin pidetty yleistä hyvää jauhavana sampona, jonka ei tarvitse välittää taloudesta (Kangas 1997, 77).

Siitä huolimatta, ettei hyvinvointivaltio voikaan jaella kansalaisille onnellisuutta ja elämyksiä, elävät oikeudenmukaisuuden, kollektiivisen vakuutuksen ja minimin ideat varsin hyvin nykyäänkin, eikä valtiota ole tuomittu pelkästään ylikuormitetuksi, ylivoimaisilla odotuksilla ladatuksi tragediaksi. Jotkin tahot ovat puhuneet tulevaisuuden hahmottamista "hyvinvointivaltion raunioille", mutta hyvinvointivaltion ideakin tuntuu olevan vielä elossa. Ei ole yksiselitteistä tapaa määrittää, kuinka paljon karsintaa, rakenteellisia ja ideologisia käännöksiä,

kansalaisten pettymyksiä ja köyhyiden kasvua pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli sietää säilyäkseen, ja tullakseen vielä kutsutuksi hyvinvointivaltioksi.(Julkunen 1997, 57) Meillä ei kuitenkaan hyvinvointivaltiollisuutta arvostelleen Matti Wibergin mukaan voida enää vahvistaa valtiota, vaan hajanaista sosiaaliturvajärjestelmäämme olisi uudistettava jo senkin takia, ettei jaettavaa rahaa enää samassa määrin ole: rahaa ei voida jakaa, vaikka laissa sanottaisiinkin niin, jos jaettavaa rahaa ei ensin luoda. Meillä tuntuukin olevan päätöksentekijöissä enemmän kakunjakajia kuin sen leipojia, ja harvaa jakavaa poliitikkoa näyttää kiinnostavan lopulta jaettavan luominen.(Wiberg D, 1998)

Hyvinvointivaltion toiminnasta ja tulevaisuudesta on esitetty monenlaisia visioita, ja niistä esimerkiksi lähtökohdiltaan amerikkalaistyyppisessä "liberalistisessa" tulevaisuuden minimivaltiossa ja ihmiskuvassa korostuu pelkästään yhtäläisiä lähtökohdista painottava tasa-arvo- ja oikeudenmukaisuuskäsitys. Valtion toiminnalle tämä asettaa reunaehdot. Valtion olisi vain huolehdittava siitä, että kaikilla on minimitasolla yhtäläiset lähtökohdat rakentaa omaa elämäänsä. Hyvinvointivaltion kautta tapahtuva uudelleenjakokin kielletään, koska lopputulosten eriarvoisuus olisi hyväksyttävä sellaisenaan edellyttäen, että se on laillisen toiminnan tulos. Se, joka tai mikä määrittelee lopputulostavoitteen, asettuu paternalistiseksi auktoriteetiksi kertomaan, mikä on oikein ja mikä väärin, toisin sanoen siis rajoittamaan ihmisten vapautta. Jos esimerkiksi suuret tuloerot ovat syntyneet vallalla olevan laillisen järjestyksen mukaan, ei sosiaalipolitiikan kautta ole oikeutettua käydä varallisuutta tasaamaan: niin kutsutun proseduaalisen oikeudenmukaisuuskäsityksen mukaan kaikilla on täysi ja loukkaamaton oikeus laillisesti hankittuihin omistuksiinsa.(Kangas 1997, 71-72) Tällaisia ajatuksia voidaan pitää ideologisena taustana myös 1980-luvun itsekkäälle juppiaatteelle ja kasinotaloudelle, ja vaikka nämä aatteet romahtivatkin aikanaan, ei muutos ihme kyllä ole paljoa murentanut nykyisinkin vallitsevaa kilpailuhenkisen markkinatalouden arvoperustaa (Niiniluoto 1993, 126).

"Kollektivistisessä" tulevaisuuden lähestymistavassa taas on korostettu lopputulosten tasa-arvoa, ja niiden epätasa-arvo hyväksytään vain, jos se on seurausta tilanteesta, jossa tietoiset yksilöt valitsevat yhtäläisistä valintamahdollisuuksista. Jos eriarvoisuus

perustuu tekijöihin, jotka ovat yksilöiden vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella, sitä ei voida hyväksyä. Tällaisina piirteinä pidetään esimerkiksi ihonväriä ja sukupuolta. Erilaiset makutottumukset ja arvostukset, preferenssit, puolestaan luetaan kuuluvaksi jokaisen oman vaikutusvallan piiriin; tahtovathan erilaiset ihmiset eri asioita. Tämän näkemyksen mukaan on pelkästään oikein ja luonnollista, että ihmiset päätyvät erilaisiin asemiin, rikkauteen tai köyhyyteen, onneen tai epätoivoon. Ongelmallista onkin, missä määrin yksilöt ovat lopulta vastuussa valintoihinsa vaikuttavista preferensseistä; toisethan tarvitsevat jo kotioloistaan tai huonoista valintatapumuksistaan johtuen mahdollisuuksia enemmän kuin toiset, ja näin ollen yhtäläiset mahdollisuudetkin voivatkin olla epätasa-arvoisia. Onkin vaikea määritellä, missä määrin hyvinvointivaltiossa tulee käyttää "positiivista syrjintää", eli antaa heikko-osaisemmille enemmän yhteistä hyvää kuin hyväosaisille. (Kangas 1997, 72-73)

Koska ihmiset tulevat maailmaan erilaisin kyvyin ja mahdollisuuksin varustettuina, on yhdeksi hyvinvointivaltion velvollisuudeksi nimetty korjata sellaisten ihmisten epäkohtia, jotka ovat saaneet perintönä vain vähän resursseja elämässä selviämistä varten. Ihmisiä ei siis ole tämän näkökannan mukaan kohdeltava tasa-arvoisesti, vaan heidät on tehtävä tasa-arvoisiksi. Hyvinvointivaltiossa voidaan myös käyttää kansalaisten tarpeita hyvinvoinnin jaon motiivina, jolloin oikeudenmukaista olisi jakaa kaikille tarpeiden mukaan. Ihmisethän elävät erilaisissa oloissa, heillä on erilaisia sosiaalisia vastuita, ja he tarvitsevat eri määrin toisten tukea ja apua, ja näistä koituvista kustannuksista johtuen heidän hyvinvointinsa vaihtelee. Tällaisen periaatteen mukaisesti yhteiskunnan tulee siis kompensoida kansalaisille sosiaalisesti tärkeiden toimintojen aiheuttamat kustannukset, ja jakaa hyvinvointia kullekin tarpeen mukaan. (Heiskanen & Auvinen 1979, 221-222)

Lähtökohtien tasa-arvoa on myös usein käytetty pontimena poliittisille vaatimuksille siirtymisessä sosiaalisissa tulonsiirroissa, esimerkiksi eläkkeissä, sairausvakuutuksessa ja työttömyysturvassa, tasaetuihin ansiosidonnaisuuden sijaan. Ajatus onkin houkutteleva: taataan kaikille tietty minimiturva, minkä jälkeen ihmiset olisivat vapaita valitsemaan oman lisäturvansa oman tahtonsa mukaan. Käytäntö

kuitenkin osoittaa, että tilanne ei ole näin selkeä ja yksinkertainen, sillä lisäturvan hankinta ei useinkaan ole kiinni tahdosta vaan lompakosta. Lisäturvalla on kaiken lisäksi tapana kasaantua jo ennestäänkin hyväosaisille. Näin ollen valtion laaja-alainen sosiaaliturva, joka menee pitkälti yli minimin turvaamisen, voidaan nähdä sittenkin parhaana tasa-arvostrategiana.(Kangas 1997, 73-74) Vastaväitteenä edelliselle mainittakoon kuitenkin Mouffenin (1985) tasa-arvopyrkimystä epäilevä "hyvinvointiyhtälö", jonka mukaan tasa-arvosta seuraa identtisyttä ja lopulta totalitarismia, kun vastaavasti eroista seuraa epätasa-arvoisuutta ja lopulta vapautta (Kososen 1987, 125, mukaan).

Hyvinvointivaltion tukien laajuutta ja kattavuutta kritikoineetkaan tahot eivät ole voineet väittää, että toimeentulokiriippuvuus häviäisi tukia korottamalla, tai että varsinkin rahoitukselliset ongelmat ratkaistaisiin yksinkertaisesti poistamalla tuet (Kangas 1997, 83). Tästä huolimatta hyvinvointivaltiota kärkevästi ainakin kommenttiansa tasolla ajasajanut Matti Wiberg uskoo, että jos meillä olennaisesti supistettaisiin tulonsiirtoja, vähennettäisiin ansiosidonnaista työttömyysturvaa ja pienennettäisiin toimeentulotukiperheiden avustuksia, ihmiset havahtuisivat alun hämmennyksen jälkeen ja ymmärtäisivät jälleen, että jokaisen pitää tehdä jotain hyödyttääkseen itseään. Jos siis ihmisiltä vaadittaisiin edemmän, he myös kasvaisivat edellytettyyn mittaan ja voittaisivat näin ollen vaikeuksiaan itse. Kaiken kaikkiaan Wiberg paheksuu voimakkaasti valtion ja viranomaisten puuttumista joka asiaan, sillä hänen mukaansa monet selviäisivät kyllä omin avuinkin ja sukulaisten tai ystävien avulla.(Wiberg A, 1998).

Vastakkaisena näkökantana voitaisiin kuitenkin kysyä, että kun meillä näin kovasti puhutaan oman vastuun korostamisesta, halutaanko meillä samalla myös takaisin puhtaaseen sukulaisvastuuseen, jonka purkaminen alun perin edesauttoi talouskasvua, rakennemuutosta, liikkuvuutta ja naisten palkkatyöläistymistä. Meillä sosiaaliturvajärjestelmä on myös rakennettu pohjimmiltaan itsensä elättävän naisen eikä elätettävän vaimon ajatuksesta, eikä meillä ainakaan yleisesti tunnuta edes haluavan takaisin niin kutsuttuun "luonnolliseen naiskuvaan".(Julkunen D, 1998; 1993, 44) Julkaisuissa ja puheiden tasolla voidaan siis helposti haikailla oman vastuun

ja valinnanvapauden lisäämistä valtiollisen ennalta ohjauksen kustannuksella, mutta varsinaisten toimien tasolla omasta itsestä ja henkilökohtaisista valinnoista ei ollakaan niin valmiita kantamaan vastuuta, koska järjestelmän mukana meneminen on ehkä kuitenkin koettu niin vaivattomaksi ja pohjimmiltaan sujuvaksikin.

Vaikka säästösyistäkin tulevaisuuden ratkaisuna painotettujen epävirallisten palveluiden etuina onkin mainittu inhimillisyys, kiintymys, yksilöllisyyden huomioiminen, aito kiinnostus huolehdittavasta ja henkilökohtainen tunneside, ei lähivastuuseen liittyviä varjopuolia kuten todellisen ammattitaidon puutetta, epävarmuutta ja pelkoa, että kaikki työ kaatuu lopulta naisten harteille, sovi unohtaa. Valtiosta vapaan epävirallisen hyvinvoinnin toteutuksen kasvanut viehätys aikanaan kertoi keskiluokkien kasvaneesta halusta siirtyä kovien arvojen maailmasta pehmeämpiin arvoihin, yhteisöllisyyteen ja itsensä toteutukseen. (Ervasti 1996, 97) On kuitenkin muistettava, ettei yksityinen ja epävirallinen hyvinvointipolitiikka voi tarjota hyvinvointipalveluja sosiaalisina oikeuksina kuten julkinen järjestelmä, eikä niillä ole tarpeentyydytyseroja tasaavia vaikutuksiakaan, joita julkisilla palveluilla on. Jos vaihtoehtoihin palveluihin ajauduttaisiin lompakon diktatuurin tai pakon sanelemana, olisi yhteiskunnan polarisoitumisen vaara ilmeinen: ne joilla olisi varaa, voisivat hankkia palveluja ja muista saisi huolehtia kuihtunut julkinen sektori tai sattumanvarainen ympäröivä yhteisö. Jos taas vaihtoehtoihin hyvinvointivaltion vastuukenttää korvaaviin palveluihin siirryttäisiin harkitusti, voisi muutos ainakin joidenkin keskustelijoiden mukaan olla myönteinen ja tarjota aiempaa enemmän vaihtoehtoja kaikille yhteiskuntaluokille. (Ervasti 1996, 114) Niin sanotun toisen hyvinvointivaltion projektissa onkin aiemman mallin rapautuneiden tai hiipuneiden teollisuusyhteiskunnan kollektiivisten merkityslähteiden sijalle asetettu sosiaalieettisten perinteiden vahvistaminen ja moraalisesti uskottavan turvaverkon aikaansaaminen. Edistysuskon tilalle on näyttänyt tulleen luottamusta herättävien odotusten voimistaminen, ja yleisen hyvinvoinnin sijasta ollaan painotettu taloudellisesti ja ekologisesti "kestävää" hyvinvointivaltiota. (Eräsaari 1998, 91-92)

Hyvinvointivaltion arvot tuntuvatkin kaiken kaikkiaan hankalalta aiheelta tulevaisuuteen suuntautuvissa keskusteluissa. Jokainen tuntuu pitävän vapautta,

tehokkuutta ja tasa-arvoa merkittävinä arvoina, mutta erimielisyys alkaa heti, kun niiden sisältöä nimenomaan hyvinvointivaltiossa pyritään täsmentämään: tarkoittaako esimerkiksi tasa-arvo mahdollisuuksien tasa-arvoisuutta eli sitä, että kaikille taataan yhtäläiset mahdollisuudet edistää hyvinvointiaan yhteiskunnassa sukupuolesta, asuinpaikasta, vanhempien varallisuudesta, rodusta tai etnisestä taustasta riippumatta vai lopputuloksen tasa-arvoisuutta. Eettisen harkinnanhan tulisi pohtia tällaisia asioita puolueettomasti ja objektiivisesti, mutta yleisesti arkielämässä jokaisen kannanottoihin vaikuttaa omat kokemukset ja edut.(Uusitalo 1993, 64-65) Onkin vaikeaa osoittaa sellaista tahoja, joka pystyisi tekemään tällaiset arvomääritelmät kaikkien osapuolten kannalta neutraalisti.

Suomen hyvinvointivaltiossa on kaivattu - ja toteutettukin säästöjenkin takia - julkisen sektorin kevennystä. Hyvinvointipolitiikkamme on ollut Hautamäen (1993) mukaan vahvan valtion politiikkaa, mutta tulevaisuudessa hyvinvointi on hänen ja monien muiden asiaan perehtyneiden mukaan turvattava vahvistamalla yksilöllisyyttä, yhteisöllisyyttä ja yrittäjyyttä: Hautamäki puhuikin "kolmen y:n hyvinvointipolitiikasta" ja spontaanista yhteiskunnasta hyvinvoinnin parhaana kasvualustana. Hallinnon kehitys kulkee vanhoista virastoista liikelaitoksiin, valtion omistamia yrityksiä yksityistetään ja kunnille myönnetään enemmän omaa päätösvaltaa. Kunnat voivat järjestää, rahoittaa ja tilata palveluja ihmisille hallintokunniltaan, järjestöiltä, osuuskunnilta tai yrityksiltä, ja käyttää siis näin ollen yhä enemmän ostopalveluja oman palvelutuotannon sijasta. Kaikkea julkista palvelutuotantoa ei ole kuitenkaan tarkoituskaan muuttaa ostopalveluiksi, vaan tavoitteena on löytää sopiva yhdistelmä julkista ja yksityistä kilpailun edistämiseksi ja parhaan hinta-laatusuhteen takaamiseksi. Mutta jos ja kun valtion ohjaus vähitellen vähenee ja kuntien autonomia kasvaa, kasvavat samalla alueelliset erot: palveluja karsitaan ja kohdennetaan uudestaan, eivätkä kriisialueet pysty tarjoamaan asukkailleen välttämättä edes turvapalveluja. Näin ollen kansalaisten on pakkokin ottaa harteilleen monia tehtäviä, jotka julkinen sektori on viime vuosikymmenet hoitanut.(Hautamäki 1993, 238-242) Eräänlainen "vastuunpakoilun etiikka" on siis voimistunut Suomessakin, kun vahvat instituutiot voivat poimia tehtävänsä ja ulkoistaa hankalimmat toimet ja pulmat muille tahoille kuten kunnille ja järjestöille.

Keskustelijat ovat siis julkisuudessa käyttäneet hyvinvointivaltion tilasta dramaattisempiakin termejä kuin kriisi kuten "tragedia" tai "väistämätön purkuvaihe". Vaihtoehtoisia malleja hyvinvointivaltion tulevaisuuden suhteen ollaan haettu, ja yleisenä päättäjien linjana on näyttänyt ainakin taloudellisesti hankalissa tilanteissa olevan järjestelmän tietoinen purkaminen pikkuhiljaa toteutettujen uudistusten ja muutosten avulla. Näiden uudistusten suhteen ollaan oltu tavallaan salamyhkäisiä eikä niistä tiedottaminen ole ollut kovin avointa. Päättäjillä on Suomessakin lamaolosuhteissa supistettujen hyvinvointivaltion palvelujen ja leikkausten suhteen näyttänyt olevan tapana kätkeä toteutettujen uudistusten vaikutuksia esimerkiksi siten, että ne näkyvät vasta pitkällä aikavälillä, tai sitten vastuita on siirretty hallituspolitiikan tasolta alemmille tasoille kuten esimerkiksi kunnille. Muutosten vaikutuksia ollaan myös voitu kätkeä vaikeaselkoiseen tai puutteelliseen informaatioon siten, että tavallisen kansan on mahdoton hahmottaa yhden muutoksen yhteyttä toiseen. Tällaisia keinoja on yleensä käytetty hyvinvointivaltion järjestelmällisessä purkamisessa uusoikeistolaisissa hallituksissa maailmalla, mutta myös etenkin Suomen 1990-luvun politiikassa on ollut tunnistettavissa samoja piirteitä. (Pierson 1994; 1996; Haatajan 1998, 3-4, mukaan) Myös viime vaalien alla keväällä 1999 oli havaittavissa, että toiselle kaudelle mielinyt hallitus mainosti toteuttaneensa tiettyjen hyvinvointipalvelujen lisäyksiä, mutta samalla jätti tietoisesti mainitsematta karsineensa toisia etuuksia ja nipistäneensä verovaroja jostain muualta rahoittaakseen uudet lisäykset.

Keskusteluissa vaihtoehtoisista hyvinvointivaltion harjoittamista sosiaalipolitiikan malleista on tavoitteena tavallisesti ollut joko halu pienentää järjestelmää ja yksinkertaistaa sitä, tai järjestää kansalaisille suurempia sosiaalis-taloudellisia vapauksia. Yleisesti huolena määritelmien takana on ollut se visio, ettei työtä tule enää riittämään kaikille. Vakavana epäkohtana vaihtoehtoisten sosiaalipoliittisten linjausten suhteen on kuitenkin ollut empiirisen tiedon ja esimerkkien puute, eikä toisaalta kaikkia kenties toteuttamiskelpoisia ehdotuksia uskalleta edes ottaa vakavampaan harkintaan jos niitä joltain tahoilta julkisuuteen esitettäisiinkin. (Haataja 1998, 33; 4)

Ongelmana hyvinvointivaltion suhteen tehtyjen muutosten kanssa on ollut etenkin se, etteivät asiasta keskustelevalle ole olleet samanarvoisia esimerkiksi käytössä olevan tiedon suhteen. Kun päättäjien ja kansan tietopohjat ovat eronneet merkittävästikin, ei keskustelua ole voitu saada aikaan samalta tasolta itse asiasta. Onkin ollut tavallaan epäoikeutettua, että päättäjät ja virkamiehet ovat kehottaneet kansaa käymään vaihtoehtoisista arvokeskustelua hyvinvointivaltion suhteen, kun keskustelun tärkein apuväline eli tieto on puuttunut. Kaikenlaisten uudistusten suhteen hallitus onkin vain yleensä antanut jälkeenpäin tiedotteensa muutoksista, ja samanlaisia omia tai asiantuntijoilla teetettyjä tiedotteita muutosten vaikutuksista ovat julkisuuteen saattaneet esimerkiksi tiedotusvälineet, oppositio, etujärjestöjen edustajat ja kansalaisjärjestöt, joiden arviot ovat puolestaan tehty edustettujen väestöryhmien näkökulmasta. Näin ollen joka taholla on omat perustelunsa, tietolähteensä ja esimerkkinsä, ja tästä syystä toisten esitykset voidaan myös torjua arvostelemalla esimerkiksi muiden käyttämiä laskentamenetelmiä. (Haataja 1998, 62) Päättävän tahon on myös kaiken kaikkiaan vaikea saada tietoonsa kansalaisten omilla foorumeillaan käymiä keskusteluja esimerkiksi juuri suhtautumisesta hyvinvointivaltioon ja sen tulevaisuuteen. Mielipidesivuilla julkaistut kommentit tai mielipidekyselythän ovat vain raapaisu ihmisten näkemyksistä.

Tällaisessa julkisesti käydyssä ja kansan keskuuteen jäävän keskustelun tilanteessa hallitusten ja päättäjien tulisivatkin voida osaltaan edesauttaa julkisen keskustelun vilkkautta ja avoimuutta esimerkiksi tuottamalla jo suunnitteillakin olevista uudistuksista tiedotteita ja arvioita kansalaisten saataville ja julkisuuteen siten, että myös käytetyt tietolähteet olisivat kaikkien käytettävissä: kansalle olisi siis luotava nykyistä paremmat, yhdenmukaiset mahdollisuudet tärkeän tiedon hyväksikäyttöön. Ainakin Haataja uskoo, että kun päätöksenteon perustelut ovat avoimempia ja perustellumpia, nauttivat myös lopulliset päätökset ja päättäjät suurempaa legitimitettä ja yleistä luottamusta. (Haataja 1998, 63)

Keskustelua hyvinvointivaltiosta ja sosiaalipolitiikan tavoitteista on perinteisesti käyty pelkästään periaatteellisella ja filosofisella tasolla. Käytännössä tällaisissa

keskusteluissa ovat olleet vahvoilla ne, jotka ovat pystyneet kommenttiensa sisällön lisäksi osoittamaan empiiristä näyttöä argumentointinsa tueksi. Erilaiset kansalaisten arviointimenetelmät ovatkin toimineet apuvälineinä päätöksenteolle ja usein peräänkuulutetulle arvokeskustelulle, ja asiantuntemusta tarvitaan niin hallinnossa kuin sen ulkopuolellakin. Demokraattisen keskustelun aikaansaamiseksi niin kansanedustajilla, tutkijoilla, intressiryhmillä, julkisen sanan edustajilla kuin kansalaisillakin tulisi olla yhtenevät mahdollisuudet tutkia ja tutkituttaa omia vaihtoehtojaan usein päivänpolitiikassa esille nousevien ehdotusten rinnalla ja samoilla pohjatiedoilla kuin hallitusten. Se, kenen esittämiä vaihtoehtoja ylipäänsä tutkitaan ja kenellä on pääsy tietoon, on pitkälti poliittinen kysymys ja täten myös tärkeä osa arvokeskustelua.(Haataja 1998, 155)

Nyt perinteisen varovaiset konservatiivit tuntuvat olevan oikeassa varoittaessaan hyvinvointivaltion etujen lisäämisestä. Talouden odotetaan kohentuvan, mutta hyvinvointirakennelma on jo tullut niin suureksi, että sen kunnossapito, sen ylläpitämisestä laman aikana aiheutuneet korot ja sille väestön ikärakenteesta aiheutuvat lisävelvoitteet tulevat viemään lisääntyvät tulot. Koska vaalitaisteluja ei voida enää käydä lupailamalla jatkuvasti uusia etuja, nyt niitä käydään puolustamalla saavutettujen etujen säilyttämistä. Säilyttäjien ja uudistajien roolit ja samalla koko poliittisten taistelujen luonne ovat siis muuttuneet. Tämä vaikuttaa myös paljon puhuttuun politiikan muuttumiseen aatteettomaksi. Maamme poliitikot eivät myöskään tunnu kunnolla kypsyneen tähän uuteen hyvinvointivaltion tilanteeseen, ja realististen tulevaisuuden analyysien teko onkin jäänyt paljolti virkamiehille, joiden asema ei ole seuraavissa vaaleissa vaakalaudalla. Selkeimmin esillä on ollut valtiosihteeri Raimo Sailas.(Eskola 1998, 121)

6.2.1. Yksilöllisyyttä vai yhteisöllisyyttä?

Kokonaiskuvan muodostaminen nimenomaan suomalaisesta (julkaisujen perusteella usein uusliberalistisemmaksi toivotun) hyvinvointivaltion tulevaisuudesta on hankalaa, koska meillä ei alun perinkään ole esitetty yhtä radikaaleja vaihtoehtoja kuin anglosaksisissa libertarismissa. Meillä on pohjimmiltaan korostettu aina

yhteisöllisyyttä, vaikka yksityistä vapautta ja vastuuta onkin joissakin kirjoituksissa haviteltu. Ideologinen painopiste on kuitenkin 1990-luvulla siirtynyt yhä selvemmin "makrosolidaarisuudesta mikrosolidaarisuuteen" (Evers 1990; Raunion 1995, 225, mukaan). Yksityistä sektoria ja epävirallista yhteisöllisyyttä arvostetaan kyllä periaatteellisella tasolla, mutta konkreettisemmalla tasolla julkista sektoria pidetään kuitenkin parhaana ja varminpana palvelujen tuottajana (Ervasti 1994; Raunion 1995, 225, mukaan).

Tämä viittaakin keskiluokkaistuneiden suomalaisten yhteisöllisyyden kaipuuseen, mutta samalla vaikeuteen visioda toimivaa yhteisöllisyyttä ilman riippuvuutta valtiollisesta kollektiivista. Hyvinvointivaltiokansalaiset ovat siis ilmeisesti tottuneet mieltämään epävirallisemmän yhteisöllisyyden kuitenkin julkisen sektorin kautta kanavoituna huolenpitona, solidaarisuutena ja sosiaalisena vastuuntuntona. Tästä ei olekaan niin helppoa siirtyä uuteen, ihmisten omaehtoiseen toiminnallisuuteen perustuvaan yhteisöllisyyteen, vaikka julkiset keskustelijat tätä kuinka painottaisivatkin. (Raunio 1995, 225-226) Suomalaiset ovat tottuneet ja oppineet elämään juuri meille ominaisessa hyvinvointivaltiossa eikä vaihtoehtoisia malleja edes kunnolla tunneta, joten toisaalta kannatuksen vakaus on ymmärrettävääkin: tuttua ja turvallista mallia ei ainakaan turhaan ja ilman todella näkyvää syytä haluta tai uskalletakaan lähteä vaatia vaihtamaan.

Irtautuminen valtiollisesta yhteisöllisyydestä ja kollektiivisesta samuudesta tuntuukin olevan suomalaisille erityisen ongelmallista, ainakin mikäli suomalaisuutta henkisenä rakenteena historiallisesta perspektiivistä luotaaviin tulkintoihin on uskominen. Kulttuurisista lähtökohdista arvioituna yksilöiden omaehtoisesta yhteisöllisyydestä ei siis muodostukaan hyvinvointivaltiolle vakavasti otettavaa haastajaa. Tällaista päätelmää vahvistaa Suomen muuhun Eurooppaan verrattuna heikko kansalaisyhteiskunta ja se, että meillä ollaan vasta siirtymässä alamaisajattelusta kansalaisajatteluun (Rahkonen 1992; Raunion 1995, 226, mukaan). Kollektiiviseen samuuteen viehättyneillä suomalaisilla sanotaan myös tuskin olevan edellytyksiä heittäytyä täysin vapaiden markkinoiden vietäväksi. Vaikka ajatus "olla oman onnensa seppä" toisaalta houkuttaakin, varjostaa markkinoilla oman itsensä varaan

jätettyjä ihmisiä vääjäämättä vääristä valinnoista johtuvan sosiaalisen putoamisen uhka, ja tämä estää ihmisiä käyttämästä omaa potentiaaliaan täysipainoisesti. Näin ajatellen hyvinvointivaltion tarjoama turvaverkko esiintyy siis mahdollistavana ja yksilöllistymistä edesauttavana vapauttamalla putoamisen pelon sitomia voimavaroja.(Raunio 1995, 226-227)

Sekä yksityisyyttä että yhteisöllisyyttä korostavaan tulevaisuuden linjaan on siis kytketty myös varjopuolia. Markkinoilla palvelun saamista ei määrääkään tarve vaan ostovoima, ja mitä tehokkuudessa kenties voitetaan, se hävitään tasa-arvoisuudessa ja oikeudenmukaisuudessa. Toimiva yhteisöllisyys myös edellyttäisi, että ammatillis-byrokraattisen koneiston kautta kierrätetyn vastuun sijaan ihmiset perustaisivat vastuunsa kanssaihmisistä välittömässä vuorovaikutuksessa syntyviin sympatian, empatian, ihmisrakkauden, kiintymyksen ja velvollisuuden tunteisiin (Hautamäki 1993). Tällaisten informaalisten auttamissuhteiden syntyminen perustuu kuitenkin pitkäaikaisiin ja vastavuoroisiin ihmissuhteisiin, eikä niitä voida perustaa kuten yrityksiä (Anttonen&Sipilä 1992, 440-442). Vaihtoehtoisten palvelutuottajien merkityksen lisääminen ei myöskään onnistu ilman, että julkinen sektori tukee taloudellisesti palvelujen tuottamista järjestöissä ja perheissä tai niiden ostamista markkinoilta.(Raunio 1995, 270-271) Pohjoismaissa puhtaasti yksityiset tai yhteisölliset hyvinvointipalvelut ovatkin olleet harvinaisia, ja yleisempää on ollut julkisen sektorin tukema ja ohjailema epävirallinen ei-ammattilaisten suorittama hoiva, joka palvelutuotantona on kuitenkin ollut erotettavissa täysin epävirallisesta toiminnasta.(Ervasti 1996, 94)

Hyvinvointivaltion tulevaisuuden suhteen on myös ruotsalaisessa keskustelussa (esim. Bo Rothstein) nostettu esiin solidaarisen individualismin teema. Tällä tarkoitetaan laajan hyvinvointivaltion ylläpitämistä samalla kun järjestelmää kehitetään niin, että ajalle ominainen yksilöllinen maku saa sijaa, ja asiakkaan oikeutta tehdä valintoja kunnioitetaan. Keskeinen kiistoissa ilmennyt ajatus on siis näin puettu termin muotoon. Ajatus korostaa yksilöllisyyttä, mutta tunnustaen samalla, ettei täysin ilman yhteisöllisyyttäkään tulla toimeen. Se on siis liberalismia, joka hyväksyy perusrakenteeseen ja moraaliseksi infrastruktuurikseen kommunitaarisen

solidaarisuuden sitoutuen pitämään huolta myös niistä, joilla ei ole edustajia eikä kykyä huolehtia perustarpeistaan.(Pursiainen 1995, 39, mukaan)

Se, että entiset poliittiset vastakohdat kuten oikeistolaisuus - vasemmistolaisuus tai porvarillisuus - sosialistisuus ovat käyneet nykyaikana vanhanaikaisiksi, vaikuttaa hyvinvointivaltiossakin. Juuri näiden huomioarvon vähenemisen takia poliittisen nykykeskustelun tärkeimmäksi jännitteeksi onkin noussut enemmän hyvinvointivaltioon kantaaottava yhteisöllisyys - yksilöllisyys -teema. Vanhan aatteellisen perusvastakohdan jäänteitä on toki edelleen olemassa, mutta kommunitarismien ja liberalismien vastakohta lävistäneen ajan kuluessa yhä selvemmin jokaisen tärkeän poliittisen suuntauksen ja puolueen. Jos keskustelua halutaan käydä yksinkertaistusten tasolla, ääripäiden kannat tuntuvat yhteensovittamattomilta. Suomessa näiden välinen moraalinen konsensus tuntuu kuitenkin onnistuneen, eikä suuntausten edustajat kärjistyksilläänkään täysin kykene häivyttämään saavutettua yhteistä pohjaa: kommunitaristit ovat saaneet liberaalia leimaa hyväksyessään yksilön vapautumisen tavoitteet, ja toisaalta liberaalit ovat tunnustaneet sitoutumisensa kommunitariseen solidaariseen individualismin periaatteeseen. Tulevaisuuden periaatteita pohdittaessa ei ehkä kannattaisikaan tehdä jyrkkiä valintoja näiden ajatussuuntien välillä, vaan sitoutuminen yhteiseen periaatteeseen saattaisi luoda poliittisille pääsuuntauksille yhteisen moraaliperustan. Yhteinen sitoutuminen kriittiseen yksilöllisyyteen pakottaisi yhdessä kysymään, miten yksilön valinnanvapaus turvataan välttämättömien yhteisrakenteiden keskellä.(Pursiainen 1995, 39-40)

Hyvinvointivaltion on sanottu lepäävän Suomessa oikeuden ja lakien varassa, kun taas esimerkiksi alun perin hyvinvointivaltioiden esimerkkinä pidetyssä Ruotsissa toimet tuntuvat ihmisluontoon iskostuneemmilta tavoilta ja käytännöiltä: ihmisten solidaarinen mielenlaatu tukee siis perustavalla tavalla hyvinvointivaltiota. Suomessa tällaista luontevaa huolenpidon asennetta ei ole samassa määrin ilmennyt, ja siksi valtion toimien onkin haettava turvaa ja oikeutusta lakien kielestä. Toisaalta kuitenkin oikeus toimii myös eettisellä tasolla, koska lakiinhan kirjataan ja sillä vahvistetaan yhteiskunnan perusarvoja: näin ollen hyvinvointivaltion oikeus ei pysty katkaisemaan

siteitään myöskään moraaliin (Tuori 1993, 126). Julkinen valta onkin pohjimmiltaan olemassa muuntaakseen yhteisössä elävät arvot yhteiskunnalliseksi todellisuudeksi, ja sillä pitääkin siis olla moraalisia arvoja: julkinen valta on oikeutettu toimimaan yhteisön arvomaailman mukaisen hyvän elämän toteuttamiseksi. Toisaalta sen on varmistettava, ettei kukaan jää siitä osattomaksi, toisaalta taas ohjattava poikkeavia yksilöitä "oikeaan ja hyvään elämään".(Pursiainen 1995, 32)

Mutta jos hyvinvointivaltio todellakin meillä ammentaisi voimansa pelkästään laista ja oikeudesta, senhän voisi siinä tapauksessa ymmärtää olevan myöskin purettavissa välineellisellä lainsäädännöllä kulloisenkin tilanteen ja eturyhmien intressikompromissien halun mukaan. Hyvinvointivaltio ei kuitenkaan ole pelkkä ekonomistien ja etujärjestöjen arvioinnin, vaan myös yleisen eettisen keskustelun ja päätöksenteon asia.(Tuori 1993, 125;127) Suomessa käydyssä liberalismikeskustelussa on ilmennyt silmiinpistäväänä piirteenä se, että niilläkin tahoilla, joilla on esitetty yksilöllisyyden nimissä pitkälle meneviä vaatimuksia yhteisöllisyyden kustannuksella, on kuitenkin kunnioitettu tiettyjä moraalisia pidäkkeitä. Kautta linjan on tähdennetty, ettei avuttomia saa hylätä, vaan heidänkin tarpeistaan on pidettävä huolta kaikissa oloissa. Niin sanottu "vähäosaisimman erityisaseman periaate" on siis nauttinut Suomessa konsensus-kannatusta. Yllättävää onkin, että liberalismin perinteisestä ihmiskuvasta, jossa toisiin ihmisiin kohdistuvat intressit tyypillisesti torjutaan, kumpuaa kuitenkin solidaarista yhteistunnon mieltä. Solidaarisuushan voidaan käsittää yhteisiin etuihin keskittymisenä ryhmän keskuudessa (esimerkiksi naiset ajaessaan etujaan tai työläiset ryhmittäessään ammattiyhdistysliikkeisiin ovat solidaarisia keskenään), mutta myös yleisemmin, jolloin se viittaa tilanteeseen, jossa hyväosainen enemmistön jäsen on solidaarinen harrastaessaan kokonaisuuden kustannuksella vähäosaisen vähemmistön etuja itse tähän vähemmistöön kuulumatta. Tässä mielessä solidaarisuus on siis hyväosaisempien sitoutumista kantaa vastuuta kaikkein vähäosaisimmista yhteiskunnan jäsenistä.(Pursiainen 1995, 38)

Hyväosaisten minimaalisemman valtion tavoittelun voi kylläkin ymmärtää sikäli luonnollisena, että he hyötyvät laajasta hyvinvointivaltiosta varsin vähän: voivathan

he hankkia yksityisillä vakuutuksilla saman turvan yllättävien tapahtumien varalle minkä valtio voi antaa. "Porvaristo" myös tarvitsee hyvinvointivaltiota lähinnä yövärtijaksi pitämään huolta heidän omaisuutensa koskemattomuudesta, ja luomaan liiketoiminnalle riittävän oikeudellisen ja aineellisen infrastruktuurin.(Korpinen 1989, 60) Alun perinhän hyvinvointivaltion peruseräpäätettä ja sen sosiaalista, muista huolehtivaa mielenlaatua pidettiin jopa jyrkän vastakkaisena ja esteellisenä kovien arvojen markkinataloudelle, mutta nykyään aatesuuntausten välillä ei ole enää niin huomattavaa kuilua: yhteisvastuullisuus ei ole enää täysin vieras arvo talouselämän puolellakaan eikä aatemaailmaltaan oikeistolaisten keskuudessa, vaan sitä pyritään pikemminkin korostamaan.

Kun palveluja joka tapauksessa yhä enemmän yksityistetään ja niin sanotun kolmannen sektorin asema ja tehtävät ovat vahvistuneet, onkin katsottu asialliseksi puhua pikemminkin hyvinvointiyhteiskunnasta kuin hyvinvointivaltiosta. Samalla on mietitty, uusiiko uusliberalismin vauhtipyörä yhteiskunta vieläkin pidemmälle: eteenpäin mutta samalla taaksepäin, aatteellisesti jopa 1700- ja 1800-luvuille.(Sipponen 1998, 19) Muissa maissa käytännössä kokeiltujen hyvinvointipolitiikkojen lainaaminen meidän oloihimme ei kuitenkaan ole mutkatonta, sillä hyvinvointivaltiomallit ovat paljolti kulttuurisia kokonaisuuksia. Maassa harjoitettuun hyvinvointipolitiikkaan vaikuttaa nimittäin esimerkiksi se, millaisena valtio, yksilö, uskonto, perhe, naisen asema, velvollisuus ja oikeus nähdään. Yleisenä useimpia tahoja tyydyttävänä tulevaisuuden ihanteena lienee yksityisesti johdettu, mutta julkisesti rahoitettu hyvinvointijärjestely.(Sipilä 1998, 23;25)

Suomessa voidaan siis ideologisen puheen tasolla kannattaa radikaalimpia hyvinvointivaltion linjauksia kuin mihin käytännössä ollaan valmiita. Järjestelmää ei kuitenkaan voida uudistaa pelkästään ideologisiin uskomuksiin tukeutuen, sillä ihmiset eivät koe ideologisia julistuksia suoraan konkreettisella tasolla, eikä ihmisten reaalaisia valmiuksia uusien käytäntöjen omaksumiseen voida ennustaa. Julkisuudessa kuulutetut yksilöllisen vapauden ja vastuun lupaukset saattavat näyttää suomalaisten mielissä yhtä aikaa uhkakuvilta ja lupauksilta paremmasta. Vaikka markkinaradikaalit

voivatkin nauttia nuorallatanssista ilman turvaverkkoa, enemmistö kansalaisista kuitenkin pelaa mielummin varman päälle.(Raunio 1995, 227) Näin ollen oli asiantuntijoiden kannanotot tai vaikka tiettyjen kansanosienkin voimistuneet mielipiteet miten kovia tahansa, on Suomen hyvinvointivaltion hautajaisista liian aikaista puhua. Järjestelmän muutokset ovat kuitenkin väistämättömiä, ja tulevaisuuden hyvinvointivaltio tulee muovautumaan omanlaisekseen aikojen ja tilanteiden muuttuessa.

7. HYVINVOINTIVALTION LEGITIMITEETTI MIELIPIDEKYSELYJEN VALOSSA

Hyvinvointivaltion kansalaisten keskuudessa nauttimaan kannatusta on varsinkin julkisten kriisipuheiden ilmaannuttua haluttu mitata ja selvittää innokkaasti. Aiheesta on tehty niin virallisesti järjestettyjä, valtakunnallisia ja laajamittaisia asennetutkimuksia kuin yksinkertaisia muutaman kysymyksen ja pienen otoksen katuhaastattelujakin. Näillä lähinnä sosiaalietuuksien määrää ja julkisen sektorin toimintaa koskettavien kysymysten muodostamilla tutkimuksilla on uskottu saatavan selville eri väestö- ja ikäryhmien muodostaman kokonaisuuden, "Suomen kansan", tahtoja ja asennoitumista hyvinvointivaltiota ja sen toimintaa kohtaan, ja samalla ollaan tietenkin haettu tunnustusta valtaapitäville puolueille, näiden linjauksille ja yksittäisille päättäjillekin.

Samalla tavoin kun olen käyttänyt tämän työn edetessä hajanaisesta hyvinvointivaltion julkisesta arvostelijajoukosta yhteistä nimitystä "asiantuntijat", "tutkijat", "päättäjät", "kriitikot" ja niin edelleen, tulen myös käyttämään kyselyissä ilmenevien mielipiteiden esittäjäjoukosta ja kyselyihin vastanneista yhteistä nimitystä "yksittäiset kansalaiset", "suomalaiset" tai vain lyhyesti "kansa", vaikka tiedänkin tällaisen ryhmittelyn olevan aika yleistävää. Käytänkin tällaista yksinkertaista jaottelua pelkästään selkeyttäakseni väittelykenttää ja asenteiden välisiä eroja, ottamatta siis millään lailla kantaa yleisiin kansalaisuus- ja kansakunta-teemoihin tai siihen, onko julkisuudessa keskustelevat tahot sen enemmän "asiantuntijoita" hyvinvointivaltion suhteen kuin "tavalliset kansalaisetkaan". Myöskään mielipidemittausten ja

kyselyraporttien käyttäminen "kansalaisten tahdon" mittarina ei liene täysin aukoton ja kiistaton tapa lähestyä aihetta, mutta olen luottanut käyttämieni valtakunnallisten ja ammattilaisten tulkitsemien tutkimusten laatuun: mielipidemittausten ja gallupien nimikkeiden alle mahtuu toki jos jonkinlaisia selvityksiä, mutta käyttämissäni tutkimuksissa uskottavuutta luovat mielestäni valikoidut, rekisteripohjaiset otokset, jotta myös pienet mutta tärkeät erikoisryhmät tulevat mukaan tarkasteluun, sekä tosiaan se, että vastausten tulkitijat ovat olleet todellisia valtakunnan tason ainakin periaatteessa puolueettomia ammattilaisia.

7.1. Kansalaismielipiteestä ja sen vaikutuksista

Haluja hyvinvointivaltion tämänhetken legitimitettiin tutkimiseen löytyy siis runsaasti, ja kansalaisten äänen on uskottu kuuluvan ja välittyvän erilaisten mielipidemittausten ja tutkimusten kautta. Kansalaisten mielipiteitä on haluttu kartoittaa yhä enemmän myös puhtaasti poliittis-hallinnollisiin tarpeisiin. Tällaisten aiheiden kiistaton mittaaminen on kuitenkin vaikeaa, kun kysymyksenasetteluilla, tarkasteltavilla näkökulmilla ja jopa sanavalinnoilla on merkitystä saatavien vastausten kannalta. Pulmallista on sekin, että tutkimuksin selvitetyn "kansan tahdon" merkitys jää lopulta epäselväksi: vaikka kansalaisten ääni tulisikin kuuluville gallupien kautta, on kokonaan toinen kysymys, vaikuttaako se mihinkään, eli onko esille tulleen tahdon ja poliittisen päätöksenteon välillä minkäänlaista yhteyttä. Yleisesti mielipiteiden mittajat ovat olleet hyvin optimistisia hyvinvointivaltion tulevaisuuden suhteen todettuaan kyselyjen perusteella, että kansalaismielipide tuntuu olevan sen takana. Käytäntö näyttää kuitenkin osoittavan, että kansalaismielipide ja poliittinen päätöksenteko ovat kaksi erillistä asiaa, eivätkä ne suinkaan kulje saumattomasti käsi kädessä. Monet 1990-luvun tapahtumat ovatkin paljastaneet, ettei voimakaskaan tuki hyvinvointivaltiolle estä päätöksentekijöitä uudistamasta rakenteita ja leikkaamasta etuuksia. (Forma 1996, 126-128) Päättäjien hyvinvointivaltiomyönteisyys saattaa myös ilmetä tavoilla, joita kansalaiset eivät aina ymmärrä: hehän huomaavat vain konkreettisesti lapsilisien tai työttömyyspäivärahan karsimisen mutteivät ehkä noteeraa jotain korotettua etuutta tai hyvälaatuisena säilyvää palvelua.

Joidenkin tutkijoiden (esim. Taylor-Gooby 1995; Whitley 1981) mielestä kansalaismielipide on joka tapauksessa tärkeä ja voimakas päätöksenteon määrittäjä, ja tämän vuoksi poliitikkojenkin olisi seurattava kansalaismielipidettä ja tehtävä sen mukaisia päätöksiä. Yleisen mielipiteen voidaan siis uskoa vaikuttavan politiikan agendan muotoiluun, rajoittavan harkittavia vaihtoehtoja ja legitimoivan poliittisia päätöksiä. Toiset tutkijat taas (esim. Wilensky 1981; 1982) ovat olleet pessimistisempiä ja kriittisempiä: heidän mukaansa poliittiset puolueet ja etujärjestöt ovat paljon keskeisimpiä poliittisten päätösten muotoilussa, ja poliitikot voivat tavallaan valita omalta kannaltaan sopivimmat esille nousseet mielipiteet tekemiensä päätöksien tueksi, eikä heidän suinkaan tarvitse tehdä yleisen mielipiteen mukaisia päätöksiä. Poliitikot voivat siis tehdä mieleisiään päätöksiä, ja käyttää sitten halutessaan yleistä mielipidettä tai jotakin sen osaa tukemaan jo päätettyä asiaa.(Forman 1998, 29-30; 1996, 128-129, mukaan) Mutta jo Mill totesi aikanaan (1859), etteivät johtajat nykyaikaisissa valtioissa pysty vastustamaan kansan tahtoa (Rusin 1985, 42, mukaan). Aidosti toimivaan demokratiaan voidaan siis tavallaan liittää ajatus yleisen mielipiteen vallasta, ja yksittäisten kansalaisten vaikutusmahdollisuuksista yksittäisiinkin asioihin tätäkin kautta.

Yksiselitteinen kansalaismielipide on kuitenkin epäselvä asia, ja samoin sen kiistaton mittaaminen yksittäisiä mielipiteitä aggregoimalla erilaisten äänestysmenetelmien avulla on vaikeaa. Se voi olla jakautunut useisiin näkökulmiin ja ulottuvuuksiin, ja eri menetelmillä muodostettuna tulos voi olla hyvinkin erilainen. Edelleen, se on altis muutoksille ja vaikutteille: poliitikoilla ja muilla julkisuuden henkilöillä onkin tapana "vaatia laajaa kansalaiskeskustelua" (joka käytännössä tarkoittaa kolumnistien, virkamiesten ja poliitikkojen keskustelua tiedotusvälineissä) ennen tärkeistä kansallisista päätöksistä päättämistä vaikuttaakseen kansalaismielipiteeseen, ja näin ollen kehystääkseen oman näkökantansa itselle edullisella tavalla. Kiinnostus kansalaisten mielipiteiden paljastamiseen päättäjätaholle on joka tapauksessa hyvinvointivaltiossa ilmeinen, koska näin uskotaan voivan nostaa esiin yhteiskunnallisia ja sosiaalisia kysymyksiä ja ongelmia.(Forma 1996, 129; 1998, 29)

Kaikenlaisten mielipiteitä kartoittavien kyselyjen tarjoamaa tietoa halutaankin

korostaa monissa yhteyksissä, ja kiistatta kyselyt tarjoavatkin tietoa. Mutta tämä saatu tieto ei ole kiistatonta: tulisi muistaa, että mielipidemittaus tarjoaa tilaajalleen vain samantyyppistä diagnostista aineistoa kuin laboratoriotestit fyysikolle, ja testejä on aina seurattava tulkinta. Mittaukset sellaisenaan kertovat harvoin mitään yksiselitteistä vastausta, mutta ne ovat kuitenkin tavallaan hyvä osoitus kansan ja päättävän tahon kommunikointiväylästä. (Rusi 1985, 48-49) Tiedon tai tässä yhteydessä kansalaisten näkemysten välittymistä ylemmille tasoille yhteiskunnassa on tavannut vääristää se, mitä useamman portaan kautta ne etenevät. Näin ollen joukkotiedotuksen heijastamat julkiset keskustelut voidaankin käsittää jäykkää organisaatioviestintää tehokkaampina kansalaistenkin konsultaatiokäytäntöinä, ja nyt kun perinteinen edustuksellinen demokratia yhä yleisemmin käsitetään vielä liian hidaslukiseksi, voidaan mielipidetiedustelut kokea mahdollisuutena "ohittaa palatsien vartijat" ja jäykät puoluekoneistot sanan perille saamisessa. Tässä yhteydessä voi kuitenkin miettiä sitä, onko tällaisilla joukkotiedotuksen kautta julki tulleilla "irralisilla joukkomielipiteillä" samanlainen painoarvo kuin esimerkiksi puolueen kautta välittyneillä mielipiteillä, eli otetaanko kansalaisten kannanotot eri tavalla ja eri arvoisina huomioon sen mukaan, mitä kanavaa pitkin ne päätöksen tekijöille välittyvät. (Rusi 1985, 7;13;37;51) Sillä vaikka julkaistut asennekartoitukset saisivatkin julkisuutta, ei tämä julkisuus velvoita päättävää tahoa huomioimaan ilmenneitä tuloksia, eikä "parhaan politiikan uhraaminen yleisen mielipiteen alttarille" (Rusi 1985, 64) varmasti kaikissa kysymyksissä olisi viisastakaan. Kyselyjen kautta välittyneet kansalaisnäkemykset voidaan ehkä ottaa huomioon tulevaisuuden linjauksia tehtäessä tai niistä voidaan ottaa tukea jo tehdyille päätöksille, mutta todellista "sanan valtaa" mielipiteensä julki saaneilla kansalaisilla ei kuitenkaan ole. Onkin mielenkiintoista koko kyselyjen tekemisen mielekkyyden suhteen, jos edelleen on todellakin vallalla sellainen ajatus kuin minkä Alpo Rusi vuonna 1985 esittää, että kansalaisten mielipiteet voivat suodattua ylemmille portaille arvokkaina vain oligarkisen puoluekoneiston läpi, ja ettei tiedotusvälineiden suurempi tiedon välittäjärooli tähän kelpaisi (Rusi 1985, 81). Vaikka median painoarvo noista päivistä on meillä Suomessakin huimasti kasvanut, leimaa poliittisia aiheita ja keskusteluja esimerkiksi iltapäivälehdissä selvä viihteellisyys ja jopa epä-älyllisyys: kansalaisten palautteen viestimisen sijasta monista tärkeistä aiheista on vain muokattu myyviä

uutisia.

Kansalaismielipiteissä voidaan myös erottaa intressien objektiivisuus ja subjektiivisuus. Ensimmäisen ajattelutavan mukaan päätöksentekijät voivat tietää kansalaisia paremmin, mikä on heidän etujensa mukaista pelkästään heidän yhteiskunnalliseen rakenteeseen sijoittumisensa perusteella: eläkeläisellä uskotaan siis olevan luonnostaan eläkeläisen, opiskelijalla taas opiskelijan tyypilliset intressit. Jälkimmäisen tavan mukaan taas jokainen on itse omien asioidensa paras asiantuntija, eikä kukaan muu voi päättää toisen asioista itseä paremmin. Objektiivisen intressikäsitteen mukaan päätöksentekijät voivat siis tietää kansalaisia paremmin, mikä on näiden etujen mukaista, ja näin mielipide-erotkin kansan ja päättäjien välillä olisivat siis ymmärrettäviä. Subjektiivisen käsityksen mukaan taas päätöksentekijöiden "tahdon" tulisi olla sama kuin kansan.(Forma 1996, 129-130) Mutta koska päättäjät eivät voi ainakaan jatkuvasti tehdä vastakkaisia päätöksiä kansalaisten asenteena julkaistuja tuloksien kanssa, on loogista, että yleisenä mielipiteenä julkituotavaa tulosta pyritään muokkaamaan ylhäältä käsin ja tiedon välittävän median kautta etukäteenkin (Rusi 1985, 70). Julkisuuteen nostettavia kohtia esimerkiksi juuri hyvinvointivaltion hyväksyttävyyden suhteen voidaan siis manipuloida: tällöin ihmisille julkistetaan enemmistön myönteisyyttä järjestelmää kohtaan, jolloin yksittäinen kansalainen ei ryhdy kovin herkästi tarkastamaan omia kantojaankaan. Mutta toisaalta juuri näiden ennen julkaisemista muovailtujen tulosten takia mielipidekyselyt eivät sitten tarjoakaan päättäjille sellaista "aitoa" palautetta kansan parista alkuperäisen tavoitteensa mukaisesti. Suoraan ja sellaisenaan esiin nousseen palautteen luulisi tietenkin olevan arvokkaampaa vaikka vähän kielteisenäkin.

Mielenkiintoisen lisänsä keskusteluun tuo myös Martti Puohiniemen (1993; Forman 1996, 130, mukaan) havainto, että päätöksentekijöiden käsitykset kansalaisten ongelmista voivat olla varsin erilaisia kuin kansalaisten itsensä: päättäjien käsityksiä hallitsivat työhön ja taloudelliseen tilanteeseen liittyvät ongelmat, kun taas kansalaiset korostivat turvattomuuteen ja terveyteen liittyviä seikkoja. Vaikka kansalaisten mielipiteet ja poliittinen päätöksenteko näyttävätkin seurailevan toisiaan, vaikuttaa

kuitenkin edelleen epäselvältä, muovaako kansalaismielipide poliittista päätöksentekoa vai myötäileekö se jo tehtyjä poliittisia ratkaisuja. Vastaus lieneekin näiden ääripäiden välissä: päättäjät joutuvat ainakin periaatteessa ottamaan toiminnassaan huomioon edustamiensa kansalaisten tahdon, koska kansalaiset voivat vaaleissa vaihtaa päättäjät, joihin he eivät ole tyytyväisiä. Toisaalta taas päätöksentekijöillä on liikkumavaraa suhteessa kansalaismielipiteeseen, koska he pystyvät toimimaan kansan tahdosta riippumatta vetoamalla esimerkiksi hallussaan olevaan laajempaan informaatioon.(Forma 1996, 130; 1998, 29)

Eri kysymys kuitenkin on, onko päättäjien muodostamat näkemykset ja tiedot jotenkin "parempia" tai todellisempia kuin yksittäisten kansalaisten, jotka muovaavat ajattelutapaansa esimerkiksi juuri hyvinvointivaltion suhteen omakohtaisten kokemuksiensa pohjalta. Samoin median jatkuvasti lisääntynyt merkitys yhteiskunnassa on mielenkiintoinen osa näitä kansalaismielipiteen kartoittamishaluja: reaktioketjut vaikuttavat yhä sekavammita niin että voisi jopa kysyä, mikä taho reagoi milloinkin mihinkin, eli ovatko tulokset sittenkään osoitus kansalaisten ajattelutavoista vai muovaako kansa asenteitaan pikemminkin julkisuudessa esitettyjen mielipidemittausten mukaan; ovatko gallupit siis ennemminkin mielipidevaikutusta kuin mielipidemittausta. Perimmäinen tarkoitushan kuitenkin lienee, ettei lehdistö ohjaile vallanpitäjiä, vaan että vallanpitäjät voisivat tarpeidensa mukaan ohjailla yleistä mielipidettä lehdistön kautta. Jatkuvan median painoarvon kasvaessa tämä yhteys tuntuu hämärtyneen.

7.2. Mielipiteistä ja niiden muodostumisesta

Lukuisten epävirallisempien katugallupien mukaan ihmiset ovat puolustaneet hyvinvointivaltion toimia, mutta samalla ymmärtäneet järjestelmän ylläpitämisen kalleuden, ja näin ollen vaatineetkin välttämättömien säästöjen kohdistamista esimerkiksi "herrojen palkkoihin" ja rikkaiden lapsilisiin, ja vastustaneet puolestaan opetuksen tai terveydenhuollon leikkauksia. Myös maataloustuesta, telakkatuesta, puoluetuesta, kulttuurista, vapaa-aikapalveluista ja maanpuolustuksesta ollaan oltu valmiita karsimaan.(esim. Julkunen 1995, 144; Julkunen 1993, 142; Wiberg A, 1998)

Yleisesti ottaen etenkin tutkijat uskovat, ettei omaa arkea koskevista asioista oltaisi valmiita säästämään edes taloudellisesti vaikeina aikoina, ja ihmiset tuntuvatkin kannattavan sellaista politiikkaa, josta itse hyötyvät. Julkisuudessa keskustelevien olettamuksena näyttääkin olevan, että niukkoina aikoina kansalaisten itsekkyyks kasvaa ja halu rahoittaa hyvinvointivaltion toimintaa vähenee, kun taas taloudellisesti vahvempina aikoina altruismin uskotaan lisääntyvän ja samalla hyvinvointivaltion kannatuksenkin uskotaan kääntyvän nousuun (Forma 1998, 34). Tästä voidaan kuitenkin löytää täysin päinvastaisiakin näkemyksiä, mikäli tulkitaan tuoreita, kansalaisten omia hyvinvointivaltion rahoitusta koskevia vastauksia; aiheesta lisää tuonnempana.

Hyvinvointivaltion kannatuksesta on tehty lukuisia erilaisia kansainvälisiä tutkimuksia eri ryhmiä tarkastelemalla, ja karkeasti sanottuna näyttää siltä, että "eliitit" ja vakiintuneet, taloudellisesti itsenäisessä asemassa olevat ihmiset kannattavat suoritusyhteiskuntaa; nuoret, koulutetut ja virkamiehet taas tukevat käytännön hyvinvointipolitiikkaa vaikkakin vähäisimmässä määrin tasa-arvoideaaleja ja valtion sääntelyä; ja vähänkoulutetut, perinteiset työläiset ja hyvinvointivaltiosta riippuvaiset puolestaan muodostavat hyvinvointivaltion tukipilarin (Martinussen 1988; Hellstenin 1993, 151-152, mukaan). Lisäksi vasemmistopuolueiden kannattajia pidetään yleisesti myönteisempinä hyvinvointivaltiolle, sen kehittämiseksi ja sosiaaliturvaan panostamiselle sekä tulontasauksille (onhan laajaa pohjoismaista hyvinvointivaltiota kutsuttukin "sosiaalidemokraattiseksi malliksi"), kun taas oikeiston kannattajat ja etenkin yrittäjät suhtautuvat yleisesti nihkeämmin kattavaan hyvinvointivaltioon, koska pitävät järjestelmää yhä selvemmin passivoivana (Forma 1998, 22; 127). Tällaiset yleistyksen tuntuvat kuitenkin melko ohjeellisilta, kun meillä esimerkiksi viime eduskuntavaaleissa vuonna 1999 puolueet kautta linjan halusivat korostaa "ajan hengen" mukaisesti pehmeää puoltaan ja hyvinvointivaltion säilyttämisen tärkeyttä miellyttääkseen ennakkotietojen mukaan selkeämmin pehmeitä arvoja haikailleita äänestäjiä.

Keskustelua hyvinvointivaltion ongelmista ja niiden ratkaisusta ovat meillä käyneet pääasiassa erilaiset liittiryhmät kuten poliitikot, virkamiehet, eri etujärjestöjen

edustajat, journalistit, elinkeinoelämän johtajat ja tutkijat, ja vaikka hyvinvointivaltion palvelut ja etuudet ovatkin nimenomaan kansalaisten asia, on kansalaisnäkökulma julkiseen keskusteluun asti kanavoituneena ollut melko vähäinen. Se on rajoittunut lähinnä yksittäisiin kirjoituksiin yleisönosastoilla unohtamatta kuitenkin erilaisista lähtökohdista toteutettuja gallupeja, joiden tuloksia ei tosin aina ole yksinkertaista verrata keskenään. Yleisesti onkin tunnut epäilevän, onko kansalla edes kykyä muodostaa kantaansa hyvinvointivaltiota koskevista, yhteiskunnallisista ja monimutkaisista poliittis-taloudellisista kysymyksistä, vaikka tällaiset sosiaaliturvaa ja palveluja koskevat asiat ovat nimenomaan sellaisia asiakysymyksiä, joista kansalaisten on mahdollista muodostaa perusteltuja mielipiteitä: ovathan kansalaiset tavallaan "erikoisasiantuntijoita" etuuskien riittävyden ja niiden laadun suhteen, koska asenteet niitä kohtaan perustuvat omiin tai lähipiiriin kokemuksiin. Toisaalta asiantuntijuuden korostaminen on ymmärrettävää, sillä hyvinvointivaltio kokonaisuudessaan ja siihen liittyvät asiat ovat kiistatta hyvin monisäikeisiä ja mutkikkaitakin.(Forma 1998, 3; 137; 36)

Suomalaisissa mielipiteiden kartoituksissa näkemykseen hyvinvointivaltion julkisesta palvelusektorista on näyttänyt vaikuttavan muun muassa sukupuoli, työskentelysektori, ikä, koulutus, tulotaso, perhetyyppi ja puoluekanta (Allardt,Sihvo&Uusitalo 1992, 59-61; Ervastin 1996, mukaan; Forma 1998,142-143). Kyselytuloksiin on kuitenkin syytä suhtautua varovasti, koska ne eivät varmuudella kerro siitä, kuinka ihmiset suhtautuisivat asioihin todellisissa valintatilanteissa (Kosonen 1998, 315). Nykyisenlaiseen demokratiaan ei kuitenkaan kuulu varsinaisista yksittäisistä asiakysymyksistä päättäminen, vaan yksittäiset kansalaiset joutuvat toimimaan lähinnä päätösten yleisönä ja niiden kohteena pystymättä itse vaikuttamaan muuten kuin valtuuttamalla itselle mieluisan henkilön vaaleissa edustamaan ajatusmaailmaansa päätöksentekoeleimiin. Kaikkein tyytymättömimpien ja huono-osaisimpien asenteet eivät myöskään vähäisten poliittisten resurssien vuoksi helposti kanavoidu julkiseksi (Kosonen 1987, 303). Poliitikoilla ja päättäjillä näyttää kuitenkin olevan alati kasvava halu tietää "mitä kansalaiset haluavat" ja millaisella politiikalla ja hallinnollisilla ratkaisuilla on kansalaisten tuki takanaan, ja "kansalaispalautetta" seurataankin ahkerasti esimerkiksi Euroopan Unionin julkaiseman Eurobarometrin,

Stakesin mielipideraporttien ja kansaneläkelaitoksen tutkimusten avulla (Forma 1998, 28). Silti välimatka päättäjien "norsunluutorneista" tavallisen kansan arkeen voi muodostua melkoiseksi.

Valtion tarjoamien etuuksien arvioinneista voidaan sanoa, että ilmaistuihin mielipiteisiin tuntuvat edellä mainittujen määrittäjien ohella vaikuttavan vahvimmin ideologia ja intressit (esim. Pöntinen&Uusitalo 1986, tutkimusten mukaan). Ensinnäkin hyvinvointivaltioon ja sen yksittäisiin ohjelmiin voidaan suhtautua osana yleisempää, laajempaa maailmankatsomusta, jolloin ihmisten suuntautumista mitataan lähinnä puoluekannalla. Useissa tutkimuksissa (esim. Svallfors 1989; Forman 1996, 127, mukaan) on havaittu, että hyvinvointivaltion kannatus näyttäisi pääpiirteissään laskevan siirryttäessä puoluekartalla vasemmalta oikealle. Kun asenteiden lähtökohdaksi otetaan puolestaan intressit, kansalaisten katsotaan kannattavan ja tukevan sellaisia ohjelmia, joista he itse hyötyvät. Eri palvelut ja etuudet ovat eri tavoin tärkeitä eri ihmisille: opiskelijat tarvitsevat opintotukea ja eläkeläiset eläkkeitä, kun taas perheellisille tärkeimpiä ovat perhe-etuudet. Luonnolliselta tuntuva ajatus pitääkin sisällään oletuksen eräänlaisesta itsekkyydestä, kun omista eduista halutaan pitää kiinni ja leikata muista, itselle vähemmän tärkeistä kohteista: onkin aivan ymmärrettävää, että eläkeläiset saattavat kritikoida kodinhoidontukia ja äitiysrahaa, koska nämä etuudet eivät heille itselleen tunnu enää tärkeiltä. Yleisesti kattavat hyvinvointivaltiojärjestelmät vaikuttavatkin suosituimmilta: ihmiset tuntuvat siis kannattavan ja tukevan sellaisia etuuksia, joiden piirissä itse ovat. Tällaista selitystä ei kuitenkaan voida pitää tyhjentävänä, sillä mielipiteisiin vaikuttavat myös esimerkiksi käsitykset etuuksien tason ja kannustinvaikutusten yhteydestä sekä käsitys yhteisestä hyvästä ja oikeudenmukaisuudesta.(Forma 1996, 127-128; 101)

Suomalaisten mielipidemuutoksiin hyvinvointivaltion suhteen 1990-luvulla on Forman tulosten mukaan vaikuttanut ennen kaikkea vilkas julkinen keskustelu järjestelmän ongelmista: kriitikot ja media ovat siis ainakin tässä mielessä onnistuneet herättämään kansalaisten huomion kirjoituksillaan. Julkisuudessa ollaankin esimerkiksi kuulutettu hyvinvointivaltion tehottomuutta ja epäkohtia vetoamalla massatyöttömyyteen ja sen ratkaisemattomuuteen, ja totta kai tällainen lietsominen

panee ihmiset miettimään järjestelmän toimivuutta, vaikka kyseiset ongelmat eivät sinällään olisikaan hyvinvointivaltion rakenteen aiheuttamia. Mielipiteitä laittaa tarkastamaan myös se, että yleinen riski syrjäytyä on meillä kasvanut. Hyvinvointivaltiomyönteisyyttä näyttää kasvattavan se, että itsellekin halutaan varmistaa turvaverkko, jos elämänehdot ja itsenäinen toimeentulo jostain syystä olennaisesti heikkenevät. Edelleen kansalaisten mielipiteitä on todettu muuttavan hyvinvointivaltion institutionaalisen rakenteen muutokset: meilläkin on alennettu etuuksien tasoa, supistettu niiden kattavuutta ja vähennetty hyvinvointivaltion parissa työskentelevien määrää, ja tämä on kasvattanut ainakin kansalaisten huolta palvelujen ja etuuksien riittävydestä ja laadusta jatkossa, vaikka ei varsinaisesti olisikaan innostanut suoranaisiin vastalauseisiin hyvinvointivaltiota kohtaan.(Forma 1998, 36-37) Jos siis hyvinvointivaltion epäkohtien julkinen esiin nostaminen ei olekaan aiheuttanut varsinaista kriittistä kansalaisliikehdintää, on se ja toistuvat mielipidemittaukset ainakin herättäneet keskustelua ja laittaneet ihmiset puhumaan ainakin omakohtaisesti ja arkisella tasolla valtion tarjoamista etuuksista ja palvelujen onnistuneisuudesta.

Mielipiteissä jo luonteeltaan pysyvämpien arvojen ja ideologioiden tasolla muutokset vaikuttavat tapahtuvan hitaasti, kun taas intressien ja riskien suhteen heilahdukset voivat olla nopeitakin. Esimerkiksi odottamaton työmarkkinoilta syrjäytyminen tai uusi perhetilanne johtavat nopeasti uuteen intressiasemaan hyvinvointivaltiossa: työttömäksi jäänyt toimihenkilö alkaa mitä luultavammin kokea hyvinvointivaltion tuen tärkeämpänä kuin aiemmin. Samoin valmistuttaessa yliopistosta aiemmin tukien nauttijan roolin omaksunut opiskelija voikin muuttua yhdessä yössä statukseltaan ylemmäksi toimihenkilöksi ja "hyväosaiseksi kansalaiseksi", jolla ei enää ole sosiaalisia etuuksia, vaan jolle lankeaa pikemminkin koko rakenteen rahoittajan rooli. Entinen hyvinvointivaltion varaukseton tukija voi siis myös yhtäläillä muuttua sen purnaajaksi intressiasemansa muutosten mukaan. Yleisesti kansalaisten mielipiteet ja niiden muutokset kiinnittyvät siis arkisiin kokemuksiin ja reaali maailman tapahtumiin.(Forma 1998, 35; 147)

Mainittakoon myös, että hyvinvointivaltion sosiaalinen perusta on osoittautunut sen

kokoa tärkeämmäksi tekijäksi arvioitaessa hyvinvointivaltion linjoja. Sosiaalisen perustan lujuutta voidaan arvioida esimerkiksi sillä, onko hyvinvointivaltion luonne "julkis palveluvaltiollinen" vai "jakovaltiollinen". Koska valtio ja kunnat työllistävät suuren osan työvoimasta "julkis palveluvaltioissa", ovat valtion työläiset ja toimihenkilöt säästöpyrkimysten oloissa perinteisesti jo oman etunsa nimissä asettuneet selkeästi hyvinvointivaltion säilyttämisen kannalle. Esimerkiksi Hollannin ja Belgian kaltaisissa "jakovaltioissa" hyvinvointivaltion tuki on kapeampi, ja näissä oloissa mahdolliset julkisten menojen supistamisetkin onnistuvat helpommin. Myös palkkatyöperustan vahvuus eli työvoimaosuuden korkeus ja työttömyyden vähäisyys ovat olleet omiaan lujittamaan hyvinvointivaltiota estämällä yhteiskunnallisten jakojen suurenemisen ja vahvistamalla hyvinvointipalvelujen rahoituksellista ja poliittista perustaa. Vastaavasti joukkotyöttömyys ja palkkatyöhön osallistumisen kapeus ovat asettaneet suuria haasteita järjestelmälle. Vahvaan etuuksien ansiosidonnaisuuteen nojaavissa malleissa valikoivuuden ja tarveharkinnan voimistaminen palkkatyön ulkopuolelle jäävien suhteen on syventänyt yhteiskunnallisia jakoja, ja heikentänyt edelleen hyvinvointivaltion sosiaalista perustaa. (Kosonen 1987, 329-330) Kapean alan hyvinvointivaltioissa, joissa tuet kohdistetaan vain kaikkein huono-osaisimmille, jää hyväosaiselle väestönosalle vain järjestelmän rahoittajan rooli, ja näin ollen koko hyvinvointivaltion nauttima kannatus tapaa jäädä alhaisemmaksi kuin kattavimmissa hyvinvointivaltiomalleissa (Forma 1998, 14).

7.3. Hyvinvointivaltion legitimitetti koetuksella?

Vaikka kyselyjen vastauksissa ihmiset paheksuvatkin yleisesti liian suurten verojen maksamista, niin ne hyväksytään kyllä välttämättömänä pahana mikäli niiden rinnalle asetetaan valtiolta saatavat etuudet (Kosonen 1998, 40). Vastausten tulkinnassa onkin huomioitava, että yleisellä tasolla verotusta voidaan purnata, jos kysymyksenasettelu on tyyliä "Onko verotus Suomessa mielestäsi liian korkea?" tai "Pitäisikö verotusta mielestäsi keventää?", mutta jos vastaajia kysyttäessä muistutetaan verotuksen ja sosiaaliturvan yhteydestä huomauttamalla, että verotuksen keventäminen heikentäisi oleellisesti myös hyvinvointipalveluita ja etuuksia, valitus vähenee tuntuvasti. Kun tutkijat ovat yleisesti murehtineet hyvinvointivaltion legitimitetin murenemista,

täytyy kuitenkin muistuttaa, että hyvinvointivaltion kannatuksen vähenemisestä kertoisi selkeästi vasta se, jos kansalaiset oleellisesti haluaisivat vähentää verovarojen käyttöä hyvinvointivaltion tarjoaman sosiaaliturvan ja palvelujen rahoitukseen. (Forma 1998, 86)

Tätä nykyä tällaista uhkaa ei ainakaan kyselyjen paljastamien mielipiteiden tai "yleisen kansalaistottelemattomuuden" lisääntymisen perusteella ole nähtävissä, vaan ihmisillä tuntuu päinvastoin olevan haluja panostaa enemmän tiettyjen etuuksien ylläpitoon ja parantamiseen. Esimerkiksi opintotukiin, kansaneläkkeisiin, terveydenhoitoon ja sosiaalipalveluihin ollaan kyselyjen mukaan haluttu satsata enemmän taloudellisia varoja, kun taas nihkeämmin ja varauksellisemmin ollaan suhtauduttu toimeentulotuen, asumistuen ja työttömyystuen korottamiseen: tällaista asennoitumista voitaneen selittää sillä, että nuorille ja vanhuksille osoitettujen etuuksien nauttiminen koetaan legitimiimpänä ja ansaitumpana kuin aktiiviväestölle riskin sattuessa kohdistettavista etuuksista hyötyminen, varsinkin, kun näiden lisääntyneistä vilpillisistä väärinkäytöistä on keskusteltu vilkkaasti viime aikoina. (Forma 1998, 86-87). Liian kattavan hyvinvointivaltion turvan onkin katsottu hämärtävän ihmisten oman vastuullisuuden toimeentulostaan ja monenlaisten eri laskelmien mukaan taitavasti kaikkien valtion tarjoamien etuuksien nostaja ansaitseekin jopa paremmin toimeentomanakin kuin monen "keskivertoalan" todelliset ahkerot. Tällaista pelkillä tuilla elämisen normalisoimista ei saisi päästää leviämään yhteiskunnassa eikä varsinkaan nuorille saisi muodostua kuvaa näin helpposta elämästä.

Sosiaalimenojen ja -ohjelmien supistamista ei voida kuitenkaan perustella pelkästään hyvinvointikritiikin vahvistumisella kansalaisten keskuudessa, eikä "keskiluokkien kapinaa" nähdä meillä kovinkaan vahvana uhkana. Muutokset asenteissa voisikin tulkita eräänlaisen kriisitietoisuuden yleistymiseksi, kun tiukan säästöpolitiikan ja taloudellisen vyönkiristyksen oloissa ihmiset katsovat, ettei sosiaaliturvan parantamiseen yksinkertaisesti löydy rahaa. Kyse on siis pikemminkin lama-ajan poikkeavan tilanteen tunnustamisesta kuin aktiivisesta hyvinvointivaltion vastustamisesta tai uusien keskiluokkien omien ratkaisujen vaatimisesta, sillä

esimerkiksi tuloerojen tasaamista pidetään edelleen tärkeänä.(Kosonen 1998, 316-318) Suomalaisten mielipiteille tyypillistä onkin muihin hyvinvointivaltioihin verrattuna ollut se, että meillä tuloerojen tasaamiseen on suhtauduttu myönteisesti, ja että tuloeroja on yleisesti pidetty liian suurina (Forma 1998, 123;147). Suomalaista hyvinvointivaltiota on virallisilla tahoilla tavattu moittia liian anteliaaksi huolimatta siitä, että vaikka Suomessa etuuskien kattavuus on laajaa, on niiden taso verrattuna muihin Pohjoismaihin ollut matalampi, eikä kansalaisetkaan tunnu pitävän minkään yksittäisen etuuden tasoja liian korkeana, pikemminkin riittävänä tai liian pienenä (Forma 1998, 99).

Vaikka eri vaihtoehtoja kuin laajapohjainen hyvinvointivaltio hyvinvoinnin järjestämisen suhteen hyväksytäänkin nykyään yleisesti aiempaa enemmän, ei tämän hyväksymisen lisääntymisen voida suoraan katsoa heijastavan hyvinvointivaltion kannatuksen heikentymistä. Vaihtoehtoja halutaan nimittäin sillä ehdolla, että julkisen vallan vastuu säilyy; siis tavallaan valtion takauksen rinnalle. Useiden mallien rinnakkaisuutta on kaivattu erityisesti lastenhoidossa, mutta puhtaaseen epäviralliseen hoivaan suhtaudutaan vastausten perusteella edelleen epäilevästi: selvän enemmistön mielestä paras taho tuottamaan palveluita on julkinen valta.(Kosonen 1998, 320; Ervasti 1996, 45) Osoittaahan jo suomalaisen palvelujärjestelmän historiakin, että julkiset palvelut ovat alkujaankin syntyneet reaktiona siihen, että muut palvelut on koettu riittämättömiksi. Spontaaniiin sosiaalipolitiikkaan ei siis haluta yksistään nojata, ja vaikka naapuriston ja lähiyhteisöjen yhteistyötä muuten arvostetaan, ei epäviralliselle sektorille kuitenkaan olla valmiita säilyttämään päävastuuta hyvinvoinnista.(Ervasti 1996, 46) Yleisten 1990-luvun hyvinvointipolitiikan leikkausten rinnalla meillä toteutettiinkin yllättäen myös yksi laajennustoimi: kaikille alle kouluikäisille lapsille on taattu oikeus päivähoitoon (Kosonen 1998, 350). Tällainen toimi on varsin kuvaava laajalle hyvinvointivaltiolle, jota ainakin Raija Julkunen on useissa yhteyksissä kutsunut "naisten hoivaliittolaiseksi"; vapauttaahan se yleensä lastenhoidosta vastaavat naiset kodin piiristä sen ulkopuoliseenkin työelämään näiden niin halutessa.

Hyvinvointivaltion arvostelu ja purnaaminen tulisivatkin voida mieltää järjestelmän

kannatuksen hiipumisen tai siitä luopumishalujen sijasta pikemminkin merkiksi kansalaisten halusta kehittää ja parantaa hyvinvointivaltion toimintaa ja sen palveluja (Forma 1998, 15;148). Tiivistettynä Pauli Forman laaja kansalaisten hyvinvointivaltio-mielipiteitä ja niiden muutoksia vuosina 1992 ja 1996 hyvinvoinnin tuottamisvastuun, hyvinvointivaltion rahoituksen, hyvinvointivaltion etuuksien käytön, hyvinvointivaltion tuotoksien ja hyvinvointivaltion vaikutusten suhteen kartoittaneen tutkimuksen tulokset näyttävät nimittäin näyttävä osoittavan, että "kansaa edelleen huolestuneen tukensa hyvinvointivaltiolle". Tutkimuksen tuoreimpien vastausten mukaan kansalaiset eivät enää tunnu luottavan yksityisten ratkaisujen tehokkuuteen kuten vuosikymmenen alussa oli nähtävissä, eikä kansalaisjärjestöjen rooliakaan haluta nykyisestä kasvattaa. Huoli hyvinvointivaltion toiminnasta ja sen tarjoamien etuuksien ja palvelujen riittävydestä ja laadusta näyttäisi kanavoituvan haluna panostaa lisää verovaroja hyvinvointivaltion rahoitukseen, jotta järjestelmä toimisi paremmin. Julkisen sektorin kannatus näyttää siis lisääntyneen, mutta samalla huoli etuuksien riittävydestä ja laadusta on kasvanut. Huomioimisen arvoista onkin, että poliittiset vaikuttajat ja eliitit osoittavat kyllä huolestuneisuutensa talouteen ja työttömyyteen liittyviin seikkoihin, mutteivät ole kunnolla tietoisia kansalaisten kasvaneesta huolesta terveyteen liittyvissä asioissa.(Forma 1998, 4; 138-139; 148; 31)

Vaikka ainakin Pauli Forman tulosten mukaan suomalaiset ovat yllättäen menettäneet uskoaan yksityisen sektorin ja kansalaisjärjestöjen tarjoamia ratkaisuja ja niiden tehokkuutta kohtaan, ja yhä useampi tuntuu edelleen kannattavan julkisen sektorin ylläpitoa, on laajemman omavastuun lisäämisen kannatus silti pysynyt vakaana. Vaikka julkinen sektori hoitaisikin tehtävänsä laajasti, olisi omasta hyvinvoinnista osattava ottaa enemmän vastuuta. Yleisesti suomalaiset näyttävät tukevan perusturvamallia ja nykyisenkaltaista pohjoismaistyyppistä mallia, kun taas tarveharkintamallille ollaan osoitettu vähiten kannatusta. Korkeakoulututkimuksen suorittaneet suhtautuvat vastausten perusteella tarveharkintamalliin melko nihkeästi, kun taas alemmilla koulutustasoilla mallin kannatus näyttää tyypilliseltä. Tämän voisi tulkita siten, että alempiin ryhmiin kuuluvat kokevat pysyvänsä "saajapuolena", vaikka etuuksia kohdennettaisiin tarkemmin, ja tällaista strategiaa käytettäessä jaettavaakin voisi jäädä heille enemmän. Yleisesti tarveharkintaa näyttävät

kannattavan vasemmistopuolueiden kannattajat ja vanhemmat ikäpolvet, joille liian jakava järjestelmä voi tuntua oudolta, perusturvamallin takana näyttäisivät puolestaan olevan tyypillisesti oikeiston kannattajat.(Forma 1998, 138; 80-81)

Keskeisenä edellytyksenä yhteiskuntasopimuksen rauhanomaiselle tarkistamiselle onkin ollut jatkuva taloudellinen kasvu ja tämän mahdollistama uusien etuuksien jakaminen kaikille osapuolille. 1990-luvun lama vei kuitenkin pohjaa tällaiselta konsensuspolitiikalta, ja uusien etuuksien sijaan on alettu leikata saavutettuja etuja. Päätöksentekijöiden ei meillä ole silti tarvinnut pitää yhteiskunnan legitimiisyyttä uhkaavaa kapinaa todennäköisenä, sillä etuuksien leikkaukset ovat näyttäneet kansalle julkisen talouden realiteettien valossa välttämättömiltä. Supistuvan talouden oloissa vaatimus uusista etuuksista merkitsee samalla vaatimusta joidenkin muiden etuuksien supistamisesta, ja koska kaikki näyttävät menettävän, ei mikään ryhmä ole perustellusti voinut vaatia etujensa erityistä suosimista.(Raunio 1995, 171) Positiivisesta summapelistä on siis kapenevan talouden oloissa jouduttu siirtymään nollasummapeliin, jossa kasvavasta kakusta ei voida enää jakaa kaikille, vaan yhden ryhmän etujen lisääminen merkitsee toisen ryhmän etujen vähenemistä. Tästä voi luonnollisesti seurata kyteviä erimielisyyksiä, ja vastakkain voivat asettua eri yhteiskuntaluokat, tuotannolliset ryhmät, rikkaat ja köyhät, nuoret ja vanhat, naiset ja miehet, oikeisto ja vasemmisto ja niin edelleen.(Ervasti 1996, 16) Eturyhmät ovat kuitenkin tuntuneet linnoittautuneen saavutettujen etujensa puolustamiseen eikä tällaisen "asemasotatilanteen" (Turunen 1998, 48) pohjalta ole näyttänyt nousevan vakavasti yhteiskunnallisen järjestyksen legitimitettiin uhkaavaa liikehdintää (Raunio 1995, 171).

Vaikka esimerkiksi äänestysinnostuksen lopahtamisesta päätellyn kansan lisääntyneen epäluottamuksen vallanpitäjiä kohtaan on peloteltu meilläkin purkautuvan aikanaan yhteiskunnassa kasvavina levottomuuksina, ei esimerkkeinä pidettyjä Anglosaksisten maiden kuten Britannian ja Yhdysvaltojen kaupunkimellakoita voida sellaisenaan siirtää suomalaisen yhteiskunnan oloihin. Vahvan valtion perinteen on sanottu kouluneen suomalaiset hallintoalamaisiksi, jotka saattavat kyllä hiukan nurista, mutta jotka lopulta hyväksyvät sen, minkä sanotaan harkitun heidän hyväkseen. Lisäksi

protestoissaankin suomalaiset noudattavat järjestäytyneitä muotoja: hakevat viranomaisilta mielenosoitusluvan, valitsevat järjestysmiehet ja käyttäytyvät muutenkin kurinalaisesti. Pahimmin syrjäytyneiden keskuudessakin kapinaa todennäköisempi reaktio onkin sisällepäin kääntynyt pahan olon tunne.(Helne&Karisto 1992; Raunio 1995, 172, mukaan) Suomalaisen mentaliteetin ytimessä näyttää lisäksi elävän kovan, säästeliään ja säädyllisen elämän arvostukseen perustuva selviytymistarina: olemmehan tottuneet kärsimään kovina aikoina, ja hyvinvointivaltion kaventuminenkin talouden ahdingossa tunnutaan otettavan vastaan "on Suomi selvinnyt pahemmistakin paikoista" -ajattelulla.(Julkunen 1993, 147) Näin ollen meillä ei tulevaisuudessa liene suurta pelkoa radikaalisti yhteiskunnallisen järjestyksen kyseenalaistavien levottomuuksien ilmaantumisesta.

Mahdollisina seurauksina kansalaisten kasvaneesta huolesta hyvinvointivaltion ongelmien ja tulevaisuuden suhteen voi ilmetä kuten sanottua, halua panostaa yhä enemmän taloudellisia resursseja järjestelmän kehittämiseen ja siinä huomattujen puutteiden korjaamiseen, mutta toisaalta hyvinvointivaltion lisääntyneen arvostelun voisi yhtä hyvin kuvitella herättävän vaateita yksityisen sektorin tai kansalaisjärjestöjen roolin korostamisesta ja toiveita, että nämä ottaisivat hoitaakseen tehtäviä, joita julkinen sektori ei ole pystynyt kunnialla hoitamaan (Forma 1998, 133). Vuosikymmenen alussa tällaisia toiveita esitettiin enemmän, mutta nyt näiden vaihtoehtoisten tapojen vetovoima näyttää jälleen laantuneen, kuten aiemmissa kappaleissa jo todettiin.

Kansan hyvinvointivaltiota kohtaan suhtautumisen huomioimista ei voida kuitenkaan väheksyä, sillä demokraattisissa yhteiskunnissa poliitikot ja päättäjät ovat aina joutuneet legitimoimaan verojen keräämistä. Laajan julkisen sektorin ylläpitäminen edellyttää laajaa verotusta ja kansaa, joka suostuu ne maksamaan, ja 1990-luvun laman myötä julkisen sektorin rahoittamisen perusteleminen on ollut aina vain vaikeampaa.(Ervasti 1996, 152) Työväenluokkaa perinteisesti edustanut poliittinen vasemmisto on pyrkinyt rakentamaan ja säilyttämään julkista sektoria suojaamaan työmarkkinoilla ja yhteiskunnassa heikoimmassa asemassa olevia markkinavoimien kielteisiksi katsotuilta vaikutuksilta kuten epätasa-arvolta ja

epäoikeudenmukaisuudelta. Keskiluokkia ja yhteiskunnan ylempiä ryhmiä edustava oikeisto puolestaan on nojannut enemmän markkinavoimiin, yksityiseen omistukseen ja taloudelliseen kilpailuun, jotta tätä kautta saavutettaisiin sekä oikeudenmukainen resurssien jako että tehokas kansantalous. Hyvinvointivaltion perustelemisen kysymyksellä on siis pohjimmiltaan luokkapohjainen luonne.(Ervasti 1996, 154-155)

Nykyään huoli hyvinvointivaltion säilymisestä ja kehittämisestä näyttää kuitenkin hieman yllättäen läpäisevän kaikki yhteiskuntaluokat ja jopa aatteellisen puoluekentän, vaikka aiemmin pelättiin nimenomaan tärkeän keskiluokan ja pärjäävän markkinahenkisen oikeiston vetäytyvän sen rahoituksen takaa. Pientä hyväosaisten osoittaman solidaarisuuden murenemistä on kuitenkin havaittavissa, mikäli mielipiteitä tulkitaan siten, etteivät varakkaammat osoita samanlaista innokkuutta hyvinvointivaltiota kohtaan kuin huonompiosaiset, jotka kautta linjan toivovat lisää rahoitusta etuuksille, jotka ovat heille elintärkeitä päivittäisen toimeentulemisen kannalta. Myös nuoret ja yleensä naiset tuntuvat haluavan painottaa julkista vastuuta ja panostaa hyvinvointivaltion rahoitukseen: lyhyesti sanottuna iän ja varallisuuden karttuessa huoli hyvinvointivaltion toimivuudesta ja etuuksien riittävydestä näyttäisi vähenevän, vaikka toisaalta koulutuksen myötä vastuuntunto kanssaihmisistä vaikuttaa vahvistuvan.(Forma 1998, 149; 135) Aiemmin kovempiin arvoihin ja markkinoihin selvästi nojannut oikeisto on sekin pehmentänyt linjaansa eikä kanssaihmisien ja vähempiossaisten huomioiminen ole enää yksistään perinteisten sosiaalidemokraattien tavaramerkki ja "yksinoikeus".

Hyvinvointivaltion ylläpitäminen vaatiikin tavallaan voimakasta isänmaallisuutta, ja ihmisten olisikin kunnioitettava ja rakennettava omaa yhteiskuntaa eikä vain riistää sitä vaatimalla jatkuvasti uusia etuja. Järjestelmää ei esimerkiksi Seikko Eskolan mukaan alunperinkään ole tarkoitettu sellaiseksi "mukavaksi rahoitusautomaatiksi", millaiseksi se on meillä näyttänyt muodostuneen. Etujen väärinkäyttämisen entistä selkeämpi tuomitseminen ja estäminen olisikin nykytilanteessa hyvinvointivaltion puolustuksen kannalta ensiarvoisen tärkeää. Jos väärinkäytökset yhä vain lisääntyvät ja systeemin moraalinen pohja pettää, ei kysymys enää ehkä olekaan, onko hyvinvointivaltio hyvä, vaan kenties ovatko suomalaiset enää

hyvinvointiyhteiskuntansa arvoisia. Hyvinvointivaltiohan on luonteeltaan moraalinen projekti, mutta ihmiset eivät enää tutkijoiden uhkakuvissa tunnu olevan luonteeltaan riittävän moraalisia, kun hyvinvointivaltion valitettavana sivutuotteena näyttää kehittyvän omista eduistaan kiinni pitäviä ja niitä laajentamaan pyrkiviä itsekkäitä ihmisiä.(Eskola 1998, 123-124; 126) Moraali näyttelee kuitenkin merkittävää osaa hyvinvointivaltion kannatuksessa, sillä yleinen hyväksyntä ei voi pohjimmiltaan perustua pelkästään oman edun laskelmointiin, vaan siinä on oltava taustalla ainakin ripaus moraalista, välittämistä ja luottamusta. Ilman näitä moraalinen paniikki väärinkäytöksistä, toisten hyötyemisestä, itsen jäämisestä maksumieheksi ja sosiaalipummauksesta voi helposti ottaa ajattelussa yliotteen.(Julkunen 1993, 144)

Kriittissävyisten kirjoitusten mukaan nykytilanteessa on kuitenkin ilmaantunut merkkejä siltä, että sen sijaan että kansalaiset kokisivat olevansa valtion moraalinen perusta ja sitä ylläpitävä voimavara, valtio ja kansalaiset ovatkin asettuneet yhä selvemmin toisiaan vastaan. Kansalaiset eivät enää tunne olevansa osa valtiota ja sen toimintapolitiikkaa, vaan sen sijaan on esitetty uskomuksia, että markkinatalouden mekanismit auttavat yksittäisiä kansalaisia vapautumaan valtion byrokratian verkoista. Valtio, jonka tavoite on ollut tuottaa moraalisesti vastuullisia kansalaisia, onkin siis näyttänyt tuottaneen pelkästään omaa etuaan saalistavia epäsosiaalisia ja epäpoliittisia yksilöitä, joille tärkein elämän päämäärä tuntuu olevan oman onnen tavoittelu. Kriittiset tahot ovatkin yleisesti pelotelleet moraalin kadonneen hyvinvointivaltiosta, ja tästä seuraavalla arvotyhjöllä ihmisten elämässä.(Hellsten 1998, 149) Kansalaiset ja valtio ovat siis uhkakuvissa ajautuneet vastakkain sen sijaan että kansalaiset kokisivat muodostavansa valtion: hyvinvointiliberalismin mukaan tämä tapahtuu yksilötasolla, kun yksittäiset kansalaiset ajavat omia etujaan valtion paternalismia vastaan, kommunitarismissa taas valtion sisäiset yhteisöt luovat eturyhmiä, jotka ajavat vain omia etujaan eivätkä niinkään tue poliittisen järjestelmän kehittämistä kokonaisuutena.(Hellsten 1998, 160) Kriitikkojen viestinä onkin näyttänyt olevan, että hyvinvointivaltion rakentamisessa kyllä onnistuttiin, mutta sen ylläpitämistä uhkaakin epäonnistuminen. Tuttu onkin sanonta, että on helpompaa tulla parhaaksi kuin pysyä sellaisena.

Hyvinvointivaltion kannatuksen säilymisen kannalta valtion kasvatuksellista rooliakaan ei tule unohtaa. Samaisen Hellstenin mukaan valtion moraalinen ydin on sen kansalaisissa, ja sen legitimitetin säilyminen riippuu ennen kaikkea poliittisen järjestelmän kyvystä tuottaa ja uusintaa sellaisia kansalaisia, jotka sitoutuvat yhä uudelleen sen ajamiin arvoihin, ja jotka ovat moraalisesti ja poliittisesti aktiivisia. Nykyään valtion on siis kyettävä uusintamaan itsensä hyvinvointidemokratiana ja takaamaan samalla kannatusperustansa nimenomaan uusintamalla sosiaalisesti vastuullisia kansalaisia, jotka välittävät toistensa hyvinvoinnista. Mutta Hellsten näkee, että moderni hyvinvointivaltio onkin ajautunut taloudellisen ajattelun kierteeseen, ja samalla sen tehtäväksi on näyttänyt jääneen vain materiaalisten resurssien ja yhä uusien etujen jakaminen kansalaisille. Tämä on hänen mielestään entisestään paisuttanut järjestelmän kasvotonta byrokraattisuutta, ja ihmiset voivat kokea vaikutusmahdollisuuksiensa vähenevän ja vieraantuvansa yhteisistä asioista. Jos hyvinvoinnin turvaaminen voidaan nähdä entistä selvemmin valtion tehtävänä, voi ihmisille syntyä illuusio siitä, että valtio on vapauttanut yksittäiset ihmiset henkilökohtaisesta moraalista, sosiaalisesta vastuusta ja poliittisesta osallistumisesta. Tässä tullaankin hyvinvointivaltion legitimitetin säilyttämisen kannalta hankalaan tilanteeseen, sillä ilman vastuullisia, aktiivisia, solidaarisia ja kriittisiä kansalaisia hyvinvointivaltio ja sen demokratia menettävät moraalisen oikeutuksensa: niiden säilyminen puolestaan edellyttää, että jokainen kansalainen omalta kohdaltaan valitsee itsenäisesti uudelleen ne humanismin arvot, jotka aikanaan olivat hyvinvointivaltiota rakentamassa. Omia henkilökohtaisia päämääriä ei siis tulisi hyvinvointivaltiossa nähdä irrallisina tavoitteina, vaan osina laajemmasta sosiaalisesta ja poliittisesta kokonaisuudesta. (Hellsten 1998, 152-154)

Syynä siihen, että päättävällä eliitillä ja tavallisella kansalla tuntuu olevan erilainen käsitys hyvinvointivaltion nykyisestä kannatuksesta ja tulevaisuudesta, lienee se, että ihmiset katsovat asioita omasta mikromaailmansa ja omien välittömien etujensa sammakkoperspektiivistä, kun taas päättäjät joutuvat katsomaan asioita koko yhteiskunnan toiminnallisten vaatimusten näkökulmasta. Ihmiset eivät aina tunnu ajattelevan sosiaaliturvan merkitystä koko yhteisölle, vaan ennen kaikkea kiinnostaa se, mitä itse saadaan. Samaistuminen hyvinvointivaltioon näyttää siis kansalaisten

keskuudessa olevan entistä vähemmän poliittis-ideologista ja entistä enemmän käytännöllistä, henkilökohtaiseen hyötyyn ja etuun perustuvaa. Päättäjät taas joutuvat arvioimaan hyvinvointivaltiota kokonaisuuden toimivuuden kannalta, ja koska heillä ainakin tietyllä tavalla on yksittäisiä kansalaisia paremmat näköalat hyvinvointivaltion taloudellisiin edellytyksiin ja tehokkuuteen, on päättäjien käsitykset asetettu hyvinvointivaltion kriisin todellisuutta arvioitaessa kansalaisten näkemysten edelle. Yksilöllinen rationaalisuus ei siis yhdisty kollektiiviseen rationaalisuuteen, mutta joka tapauksessa molempien tahojen käsitykset olisi otettava yhtä lailla huomioon. (Raunio 1995, 245-246;179) Tuntuukin kummalliselta, ettei kansan päättäjistä eroavat kannat ja priorisointinäkemykset lopulta näytä johtavan mihinkään, vaikka osapuolilla olisikin selkeästi eri näkemykset esimerkiksi tiettyjen yksittäisten hyvinvointipalvelujen säilyttämisen tai vastaavasti leikkaamisen suhteen.

Ja kuten sanottua, ei voida myöskään yksiselitteisesti sanoa, voidaanko pelkkiä mielipidekyselyjä suomalaisten asennoitumisesta sosiaaliturvan rahoitukseen pitää hyvinvointivaltion todellisen legitimitetin osoituksena. Jos legitimitetti tulkitaan pelkästään hyväksyttävyyden mielessä, sen tunnistamiseksi voi olla riittävää mielipiteiden ja mielialojen kartoittaminen. Jos taas legitimitetiltä vaaditaan perusteltavuutta, niin tällaiset empiirisesti rekisteröidyt asenteet ja mielipiteet, eli mielialatiedustelut, eivät täytä riittävää oikeutusta ja pätevyysvaadetta. (Hänninen 1993, 160) Kansa voi tällaisissa kyselyissä kyllä kannattaa hyvinvointipalvelujen säilyttämistä ennallaan, mutta aseteltaessa kysymys toisin, samat vastaajat voivat vaatia reiluja veronalennuksia, jolloin palvelujen rahoituspohjan kapeneminen puolestaan pakottaisi etujenkin karsintaan. Kysymysten muotoilu on myös hankalaa, ja ne ovatkin kohdentuneet usein tavoitteisiin ja tuloksiin eikä itse toiminnan tapaan tai siihen, kuinka eri hyvinvointivaltiomalleja kannatetaan: tuloksista ei olla saatu ratkaisua kysymykseen eri mallien paremmuudesta niiden oikeutuksen mielessä. Nykyisen hyvinvointivaltion oikeutusta saattaakin paremmin mitata se, kuinka hyvin kansalaiset luottavat niihin päätöksentekoa ohjaaviin pelisääntöihin, joiden varassa hyvinvointijärjestelyt on toteutettu. (Hänninen 1993, 160)

Hyvinvointivaltion ja sen oikeusjärjestyksen olemassaololle tai pätevyysperustalle ei

yksityisten kansalaisten asenteissa ilmenevällä empiirisellä legitimitetillä olekaan Hartin (1980; Tuorin 1990, 236, mukaan) mukaan kummoista merkitystä, vaikka esimerkiksi Weber nimenomaan pitää hyvinvointivaltion nauttimaan empiiristä legitimitettiin järjestyksen tehokkuudenkin takeena. Molemmat kuitenkin korostavat hyvinvointivaltion eräänlaista tottumuksenomaista, motiivitonta noudattamista kansalaisten keskuudessa: sen lakeja ja sääntöjäkin noudatetaan usein pelkän tottumuksen voimasta ilman tietoisien kriittisen asenteen uhkaa. Empiirisen legitimitetin pohjana näyttäisi siis olevan uskomus järjestelmän rationaalisesta perustuksesta. Järjestelmän empiirinen legitimitetti ei kuitenkaan takaa vielä sen normatiivista legitimitettiin, ja juuri järjestelmän justifikaatioperiaatteen ja empiirisen legitimitetin välille avautunut kuilu onkin näyttänyt kriitikoille hyvinvointivaltion legitimitetikkriisinä. (Tuori 1990, 235-242)

8. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Työn edetessä ilmeni, että julkaistua kritiikkiä ja kriittistä kirjallisuutta hyvinvointivaltiotamme kohtaan löytyy runsaasti, ja sitä julkaistiin varsinkin 1990-luvun alussa. Tuoreemmat hyvinvointivaltiota käsittelevät teokset eivät ole yhtä kielteisiä, vaan niissä korostuu tulevaisuuden hyvinvointivaltion hahmottelemisen teema. Tästä voisi tietenkin päätellä, että soraäänit järjestelmäämme kohtaan ovat nyt laimentuneet taloudellisen tilanteen kohentumisen myötä: vaikka hyvinvointivaltiolliset etuudet eivät olekaan nykyään huippuvuosiemme tasolla, on niiden taso kuitenkin monia tyydyttävä. Siltikin mielipidekyselyissä enemmistön suomalaisista voidaan edelleenkin lukea asennoituvan kriittisesti hyvinvointivaltiota kohtaan, riippuen aivan kysymyksenasettelusta: suurimmalle osalle kansalaisistahan varmasti kelpaisi kattavammatkin palvelut tai suuremmat lapsilisät, jos niiden riittävyttä tällä tavoin kysytään. Samojenkin aiheiden suhteen voidaan siis saada tuloksiksi tyytyväisyyttä ja tyytymättömyyttä.

Näin ollen on myös hyvin monitulkinnallinen kysymys, voidaanko tilannetta meillä Suomessa pitää oikeasti kriittisenä hyvinvointivaltion legitimitetin ja tulevaisuuden kannalta; asetelmahan on vaikuttanut sellaiselta, että vastalauseita järjestelmää

kohtaan kyllä julkaistaan ja ihmiset nurisevat mielipidekyselyissä, mutta toisaalta kukaan ei kuitenkaan aktiivisesti ryhdy toimimaan nykytilanteen muuttamiseksi. Lisäksi on myös huomattava, että näkemykset hyvinvointivaltiomme todellisesta kannatuspohjasta tuntuvat vaihtelevan suuresti asiaa tarkastelevan tahon mukaan. Mielipidekartoituksia myös tilataan nykyään moniin eri tarkoituksiin ja niitä teettää ja tekeekin jo useampi "yritys"; niin televisiokanavat kuin sanomalehdetkin. Kaiken kaikkiaan asennemittausten voisi sanoa nykyään kohdistuvan nimenomaan julkisuudelle ja sen käyttöön, eräänlaiseksi viihteeksi kansalaisille, koska oli tulosten sanoma mikä tahansa, ei sillä näytä olevan suurta suoraa vaikutusta päättäjien linjauksiin ja toimintaan eikä tämä ristiriitaisuus toisaalta tunnu haittaavaakaan ketään. Eikä esimerkiksi juuri hyvinvointivaltion kannatusmittaukset enää kuulukaan niin selkeästi yliopistoilla tehtävän akateemisen poliittisen tutkimuksen piiriin, vaan kaikenlaisten gallupien ja kyselyjen yleistettyä ne ovat tuloksineen alkaneet tavallaan elää omaa elämäänsä, ja ne ovatkin yhä selkeämmin suoraan medialle ja julkisuuteen suunnattuja. Tutkimusten virallisempaa kuvaa pidetään tosin innokkaasti yllä siten, että oli pa kyselyn aihe melkein mikä tahansa, hankitaan sitä televisioon tai lehtiin kommentoimaan joku akateemisen tutkinnon omaava, mieluiten vanhemman puoleinen "asiantuntija", jonka yllätyksettömät lausunnot olisivat usein aivan tavallisen kadun miehen tai -naisen pääteltävissä. Tällainen tavallaan auktoriteetteihin nojaava toiminta kaikenlaisten gallupien ympärillä kielii mielestäni halusta pitää täydellinen viihteellistyminen niistä kuitenkin edelleen loitolla, vaikkei niiden tuloksia yleensä analysoidakaan kovin syvällisesti.

Koska ihmisten asenteet eivät siis tunnu kanavoituvan mitenkään viralliselle taholle ja siltikin niitä halutaan jatkuvasti selvittää, voisi väittää, että tällaisten kyselyjen tarkoitus onkin nykyään yhä selvemmin vain mahdollisten näkökulmaerojen ja tiettyjen jakaumien ja näiden muutosten tuottaminen: kyselythän teetetään entistä useammin jo suoraan julkisuuteen sellaisenaan eikä varsinaiselle tulosten syvemmälle analysoinnille enää annetakaan tilaa. Näin ollen sellaisenaan julkaistavan kyselyn statusta voi vain miettiä: antaako pelkkien oletettujen jakaumien esittäminen tarkoituksenmukaista selvyyttä hyvinvointivaltion kannatuksesta, ja mihin kyselyt oikeastaan antavat vastauksen, kun tuloksia käytetään korkeintaan suuntaviivoina

päätöksenteossa eikä kukaan joudu toimimaan gallup tulosten pakottamana. Sillä ei näytä olevan niin väliä, saako hyvinvointivaltion toiminta kansalaisilta yksittäisessä tutkimuksessa tukea vai vastustusta ja millaisin jakaumin, koska tuloksen ei ole pakko johtaa mihinkään - iltapäivälehdessä jutun tai maininnan uutisissa prosentiosuuksista ja varsinkin niiden mahdollisista muutoksista saa joka tapauksessa.

9. PÄÄTÄNTÖ

Olen tässä työssäni pyrkinyt hahmottamaan julkaistuja kirjoituksia ja kansalaisten mielipiteitä Suomen hyvinvointivaltion luonteesta ja sen legitimitetin säilymisestä lähtien liikkeelle rakenteen kehittymisestä ja päätyen sitä kohtaan esitettyyn kritiikkiin ja puheisiin kriisistä etenkin mielipidekyselyjen kautta sekä muutamiin esitettyihin tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Selväksi lienee tullut, ettei suomalaista hyvinvointivaltiota vastoin yleistä kielenkäyttöä voida pitää puhtaasti pohjoismaisena, eikä toisaalta myöskään korporatistiseen malliin kuuluvana, sillä se on kehittynyt omanlaisekseen kokonaisuudeksi pikkuhiljaa. Meillä hyvinvointivaltio ei myöskään koskaan ole ollut yhtä varauksettomasti jakava kuten Ruotsin "kansankoti"-malli aikanaan, vaan etuudet on aina sidottu naapurin selkeämmin omaan panokseen ja työsuoritukseen, jota esimerkiksi Saksassa omaksuttu korporatistinen idea painottaa. Näin ollen myöskään kansainvälistä kritiikkiä, oli se sitten pohjoismaisen universaalista, länsieurooppalaisen korporatistista tai amerikkalaisen liberalistista mallia vastaan kohdistuvaa, ei voida suoraan johtaa Suomen tilanteeseen, koska ne eivät sellaisenaan tunnu istuvan meidän kirjajaan järjestelmäämme.

Hyvinvointivaltiomme legitimitetti eli hyväksyttävyyden tunne on tuntunut tutkijoiden ja päättäjien kantoja kuunnellen haurastuneen, mutta mielenkiintoiselta vaikuttaa se, ettei kansan tuki ainakaan mielipidekyselyjen tulosten valossa ole sittenkään kaikonnut järjestelmän takaa laajasta ongelmakohtien julkisesta esiin nostamisesta huolimatta. Näiltä osin kansalaismielipide ja päättävän tahon asenteet eivät siis näytä yhteneviltä. Hyvinvointivaltiota onkin meillä karsittu mm. sen kalleuteen ja tehottomuuteen vedoten pelkästään poliittisten päättäjien näkökantojen mukaan, jotka ovat niinkään julistaneet järjestelmän legitimitetin olevan koetuksella, vaikka

todellisuudessa hyvinvointivaltion hyväksyttävyyden ja kannatuksen ratkaisevatkin tavalliset kansalaiset. Siinä missä päättäjät ovat halunneet leikata etuuksia ja hyvinvointivaltion kuluja yleensäkin, tuntuvat kansalaiset aika ajoin suhtautuvan myönteisesti jopa hyvinvointivaltion lisärahoitukseen. Kansainvälisesti katsottuna meillä on hyvin korkea veroaste, mutta kansalaiset ovat maksaneet veronsa yleisesti ottaen nurisematta, koska kokevat myös hyötyvänsä niiden käytöstä hyvinvointivaltion kautta.

Taloudellisten seikkojen ohella tavallisen kansan ja eliittien näkemykset hyvinvointivaltion kritiikistä ja kriisiulottuvuuksista eriävät melkolailla. Järjestelmää on meilläkin moitittu ulkomailta tulleiden vaikutteiden mukaisesti passivoivaksi, omaa vastuuta ja toimeliaisuutta näivettäväksi, byrokraattiseksi, holhoavaksi, muutoskankeaksi ja jäykäksi, ja aika ajoin yksityisiä markkinaratkaisuja onkin esitetty vaihtoehdoksi korvaamaan koko julkisen sektorin "ihmisten elämään puuttuminen". Viime vuosikymmenen alussa yleinen mielipide tällaisesta vaihtoehdosta vaikuttikin laajasti myönteiseltä, mutta julkinen sektori vakaine palveluineen ja etuuksineen on kuitenkin säilyttänyt asemansa, ja pikemminkin lisännyt kannatustaan kansalaisten silmissä viime vuosina. Ihmiset tuntuvat siis joka tapauksessa luottavan ennemminkin hyvinvointivaltioon elämäntilanteiden turvaajana kuin että olisivat valmiita siirtymään yksittäisiksi kuluttajiksi ja itsensä vakuuttajiksi epävarmemmille yksityisille markkinoille. Kaiken kaikkiaan hyvinvointivaltion kannatusperustasta keskusteleminen ja sen "mittaaminen" voidaan nähdä eräänlaisena ilmiönä syvällisemmälle moraalille keskustelulle, joka on kuitenkin koko ajan käynnissä aiheen alla.

Kun hyvinvointivaltiomme tilasta käyty julkinen keskustelu on esitelty lähinnä yksinomaan niin kutsuttujen asiantuntijoiden kriittisiä ajatuksia, onkin ollut ihan luontevaa nostaa esiin myös tavallisten kansalaisten mielteitä samoista aiheista. Lehtien mielipidesivut ovat tietenkin yksi foorumi, joilla "aitoja" kansalaisnäkökulmia esitetään, mutta varmasti parhaat kannanotot hyvinvointivaltion käytäntöihin suhtautumisesta tulevat esille normaaleissa arkipäivän keskusteluissa ihmisten kesken. Mielestäni minkäänlaiset asennekartoitukset tai mielipidemittaukset eivät

kuitenkaan pysty siirtämään ihmisten perimmäisiä ajatuksia sellaisenaan eteenpäin ja julkisuuteen, olivatpa niiden kysymyksenasettelut miten suunniteltuja tahansa. Yleensä näissä mielipidemittauksissa ei myöskään anneta vastaajan omille ajatuksille tai perusteluille paljonkaan tilaa, vaan tärkeimmältä tuntuu vain saada kansalaiset "lokeroitua" tiettyihin selkeästi uutisoitaviin jakaumiin, joiden muutoksista suuntaan tai toiseen sitten mediassa tiedotetaan.

Alun perin tuntui helpolta uskoa puheita Suomen hyvinvointivaltion kriisistä, järjestelmän uudistamistarpeesta, epävarmasta tulevaisuudesta ja jopa sen purkamisvaatimuksista: niin vaikuttavaa argumentointia aiheesta julkaistiin ja käytiin julkisuudessa. Niinpä ensimmäisissä suunnitelmissa koko pro gradu -työkin olisi käsitelty pelkästään hyvinvointivaltion kritiikin julkista keskustelua. Kansalaismielipide alkoi kuitenkin kiinnostaa virallisten tahojen kantojen rinnalla, koska väistämättäkin mietityttää, ketkä lopulta ovat niitä purnaajia ja "valtiosta vapautumista" vaativia, kun kattavasta järjestelmästä hyötyy jollakin tapaa jokainen kansalainen elämän eri vaiheissa, ja hyvinvointivaltion alasajosta puolestaan enimmillään kourallinen rikkaita. Asiantuntijakirjoitukset alkoivat myös lähemmin tarkasteltuna vaikuttaa pikemminkin "retoriselta taistelulta", kuin todellisilta pyrkimyksiltä muuttaa nykyistä suomalaista järjestelmää. Voi olla aika rankkaa sanoa, että Suomessa tutkijat ja eliitit näyttävät kritikoivan hyvinvointivaltiota, vaikka tavallinen kansa ainakin mielipidekyselyjen ja yleisen rauhallisuutensa perusteella osoittaa tukeaan ja hyväksyntäänsä sille, mutta aineiston perusteella eräänlainen kuilu päättäjien ja kansan välillä näyttäisi todella olevan olemassa.

Tämä havainto tavallisten ihmisten ja päätöksen tekijöiden erilaisista ajattelutavoista ei sinällään ole mitenkään uusi, mutta mainittavan arvoista on se, että mielimittaukset tuloksineen, joita julkisuudessa innokkaasti esitellään, ovat tavallaan irronneet alkuperäisestä tehtävästään kansalaisten asenteiden selkeänä ilmaisijana ja välittäjänä päättävälle tahoille. Nykyisellään ne palvelevat lähinnä mediaa, joka muovaa niistä uutisia, ja koska niiden tulokset sidos päättäjiä millään tavalla, eivät ne siis välttämättä muuta tilannetta tai tuleviakaan ratkaisuja mihinkään suuntaan. Tämä tuntuukin olevan ristiriidassa kaikenlaisten mielipidekartoitusten alkuperäisen tarkoituksen

kanssa, jonka pitäisi käsittääkseni olla kansalaisten näkemysten nopea ja suora välittäminen yhteiskunnan päättävälle tahoille. Sillä oli kyseessä sitten suhtautuminen yksittäisiin asiakysymyksiin tai laajempiin arvoihin, ei monikaan nykyään vaivaudu viestittämään kantojaan eteenpäin hierarkkisten puoluekoneistojen kautta, vaan gallupit tuntuvat luontevammilta väyliltä ilmaista ajattelutapoja. Niiden arkipäiväistyminen ja yleistyminen on kuitenkin syönyt niiden painoarvoa, ja väistämättäkin nousee mieleen kysymys, onko päättäjillä enää edes tarvetta tai tahtoa saada käyttöönsä jatkuvasti ihmisten mielipiteiden selvityksiä, kun niiden kertoma ei kuitenkaan yleensä heijastu mihinkään poliittisiin toimiin. Tuntuisikin jopa siltä, että kyselyjen tehtävä nykyisellään voisi olla vain pitää kansalaiset tyytyväisenä siitä, että nämä ovat taas saaneet ilmaista mielipiteitään prosenttiosuuksien muodossa. Näin voidaan tavallaan pitää yllä kuvaa päättäjätason ja kansalaisten sujuvasta kommunikoinnista, vaikka mielipidemittausten viesteillä esimerkiksi hyvinvointivaltion saaman kannatuksen ja hyväksynnän suhteen ei julkaisemisensa jälkeen olisikaan mitään käyttöä.

LÄHTEET

ANDERSSON, JAN OTTO Mistä uusi perusta hyvinvointivaltiolle?
teoksessa Hyvinvointivaltio ristiaallokossa, arvot ja tosiasiat. WSOY, Juva 1993

ANTTONEN, ANNELI Valtiollisesta yhteisölliseen sosiaalipolitiikkaan.
Sosiaaliturvan keskusliitto. Mäntän Kirjapaino Oy, Mänttä 1989

Onko julkisen murentumiselle vaihtoehtoja? Miksi
julkinen murentuu? teoksessa Mitä näemme ja mitä emme näe tiukkenevassa taloudessa?
Puheenvuoroja ihmisen ja hyvinvoinnin suhteista, toim. Haverinen Riitta. STAKES-raportteja
90. Gummerus Oy, Jyväskylä 1993

ANTTONEN, ANNELI & SIPIÄ, JORMA Julkinen, yhteisöllinen ja yksityinen
sosiaalipolitiikassa - sosiaalipalvelujen toimijat ja uudenlaiset yhteensovittamisen strategiat.
teoksessa Sosiaalipolitiikka 2017, näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja
tulevaisuuteen. toim. Riihinen Olavi. WSOY, Juva 1993

ERVASTI, HEIKKI Kenen vastuu? Tutkimuksia hyvinvointipluralismista
legitimiteetin näkökulmasta. STAKES-tutkimuksia 62. Gummerus Oy, Jyväskylä 1996

ERÄSAARI, RISTO Hyvinvointivaltion muodonmuutos.
teoksessa Hyvinvointivaltion tragedia, keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta,
toim. Eräsaari Risto&Rahkonen Keijo. Tammer-Paino Oy, Tampere 1995

Toisen hyvinvointivaltion projektin alkusoittoja.
teoksessa Aristoteles, Rawls ja sosiaalipolitiikan. Keskustelua hyvinvointivaltion
peruskysymyksistä eurooppalaisten ajatteluperinteiden valossa. toim. Kempainen
Erkki&Mäntysaari Mikko. STAKES-raportteja 223. Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi
1998

ESKOLA, SEIKKO Hyvinvointivaltio politiikan, historian ja moraalien
kolmiossa. teoksessa Optiovoitto koko kansalle. Hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuus.
Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 1998

FORMA, PAULI Kohdistava, perusturva vai pohjoismainen?
Hyvinvointimallien kannatus Suomessa. teoksessa Hyvinvointivaltiomallit, niiden toiminta ja
kannatusperusta. toim. Kangas Olli. Sosiaali- ja Terveysministeriön julkaisuja 1996 / 5

Mielipiteen muutos ja pysyvyys. Suomalaisten
mielipiteet hyvinvointivaltiosta, sosiaaliturvasta ja hyvinvointipalveluista 1992 ja 1996.
STAKES-raportteja 222. Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 1998

HAATAJA, ANITA Tasaetu, tarveharkinta vai ansioperustainen?
Sosiaalipolitiikkamallit, mikrosimulaatiot ja työttömien taloudellinen asema. TSL-
opintokeskus. Painosalama Oy, Turku 1998

- HAATANEN, PEKKA Suomalaisen hyvinvointivaltion kehitys. teoksessa Sosiaalipolitiikka 2017, näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. toim. Riihinen Olavi. WSOY, Juva 1993
- HAIKONEN, JYRKI Suomi etenee kolmen vaiheen kautta. teoksessa Suomalainen mahdollisuus, näkökulmia hyvinvointimme tulevaisuuteen, toim. Kajaste Kimmo. Edita, Helsinki 1997
- HAUTAMÄKI, ANTTI Spontaaniin yhteiskuntaan - hyvinvointia ilman valtiota. teoksessa Hyvinvointivaltio ristiaallokossa, arvot ja tosiasiat. WSOY, Juva 1993
- Hyvä elämä kansalaisten Suomessa. teoksessa Suomalainen mahdollisuus, näkökulmia hyvinvointimme tulevaisuuteen, toim. Kajaste Kimmo. Edita, Helsinki 1997
- HEIKKILÄ, MATTI Kuntien sosiaali- ja terveydenhuolto taloudellisessa ahdingossa. Kriisejä ja selviytymisstrategioita. teoksessa Hyvinvoinnin päätepuskilla? aineistoa hyvinvointipalveluja ja lamaa koskevaan keskusteluun. STAKES -raportteja 123. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1993
- HEINO, HARRI Arvot ja asenteet, meillä ja muualla. teoksessa Optiovoitto koko kansalle. Hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuus. Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 1998
- HEINONEN, JARI Kattotarinaan monikärkiseen pohdintaan. Ajatuksia suomalaisesta sosiaalipolitiikasta. Tammer-Paino Oy, Tampere 1993
- HELLSTEN, KATRI Muuttuva yhteiskunta ja sosiaalipolitiikan keskeiset arvot ja päämäärät. teoksessa Sosiaalipolitiikka 2017, näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. toim. Riihinen Olavi. WSOY, Juva, 1993
- HELLSTEN, SIRKKU Hyvä ihminen, kunnan kansalainen - hyvinvointidemokratian moraalinen perusta. teoksessa Optiovoitto koko kansalle. Hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuus. Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 1998
- HJERPPE, RIITTA&REINO Taloudellinen kasvu sosiaalipolitiikan edellytyksenä. teoksessa Sosiaalipolitiikka 2017, näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. toim. Riihinen Olavi. WSOY, Juva 1993
- HONKANEN, PERTTI Julkinen sektori. Hämeenlinna 1995
- HÄNNINEN, SAKARI Lama vai lamaannus? teoksessa Hyvinvoinnin päätepuskilla? aineistoa hyvinvointipalveluja ja lamaa koskevaan keskusteluun. STAKES -raportteja 123. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1993
- JALLINOJA, RIITTA Arvojen ambivalenssit. teoksessa Hyvinvointivaltio ristiaallokossa, arvot ja tosiasiat. WSOY, Juva 1993
- JULKUNEN, RAIJA Aktiivinen ja solidaarinen Suomi 2020.

Sosiaalipoliittinen skenaario. teoksessa Suomi 2020. Visioita kansakunnan tulevaisuudesta. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 4/93

Hyvinvointivaltio käännekohdassa. Gummerus Oy, Jyväskylä 1992

Epätietoisen ajan elämänpolitiikka. teoksessa Suomalainen mahdollisuus, näkökulmia hyvinvointimme tulevaisuuteen. toim. Kajaste Kimmo. Edita, Helsinki 1997

Eivätkö päättäjät näe ja kuule ihmistä? teoksessa Mitä näemme ja mitä emme näe tiukkenevassa taloudessa? Puheenvuoroja ihmisen ja hyvinvointivaltion suhteesta, toim. Haverinen Riitta. STAKES-raportteja 90. Gummerus Oy, Jyväskylä 1993

Onko se ohi nyt? teoksessa Hyvinvointivaltio ja historian oikut. toim. Haapala Pertti. Tammer-Paino Oy, Tampere 1993

Sosiaalipolitiikkamalli, sukupuoli ja hoivatyö. teoksessa Sosiaalipolitiikka 2017, näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. toim. Riihinen Olavi. WSOY, Juva 1993

JÄNTTI, MARKUS & Kangas Olli & Ritakallio Veli-Matti
Marginaalisuudesta institutionalismiin: sosiaalipolitiikan mallit ja eläketurva. teoksessa Hyvinvointivaltiomallit, niiden toiminta ja kannatusperusta. Toim. Kangas Olli. Sosiaali- ja Terveysministeriön julkaisuja 1996 / 5

KANGAS, OLLI
Liberalismi, kollektivismi ja sosiaalipolitiikan vaihtoehdot. teoksessa Suomalainen mahdollisuus, näkökulmia hyvinvointimme tulevaisuuteen, toim. Kajaste Kimmo. Edita, Helsinki 1997

KARISTO, ANTTI&TAKALA PENTTI
Sosiaalivaltion kriisi. Yliopistopaino, Helsinki 1985

KOSKI, HEIKKI
Hyvinvoinnin perilliset. teoksessa Suomalainen mahdollisuus, näkökulmia hyvinvointimme tulevaisuuteen. toim. Kajaste Kimmo. Edita, Helsinki 1997

KOSONEN, PEKKA
Eurooppalaiset hyvinvointivaltiot. Tammer-Paino Oy, Tampere 1995

Euroopan integraatio, työmarkkinat ja hyvinvointivaltio. Jyväskylä 1992

Hyvinvointivaltion haasteet ja Pohjoismaiset mallit. Mäntän Kirjapaino Oy, Mänttä 1987

Pohjoismaiset mallit murroksessa. Tammer-Paino Oy, Tampere 1998

Talouden kansainvälistyminen ja kansallisen sosiaalipolitiikan liikkumavara. teoksessa Sosiaalipolitiikka 2017, näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. toim. Riihinen Olavi. WSOY, Juva 1993

LINTURI, RISTO Matkapaahoinvointiako tiedon valtaväylällä? teoksessa Suomalainen mahdollisuus, näkökulmia hyvinvointimme tulevaisuuteen. toim. Kajaste Kimmo. Edita, Helsinki 1997

LEHTO, MARKKU Muuttuuko sosiaalipolitiikka? teoksessa Hyvinvointioikeus. toim. Pelkonen Veli. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1993

NIINILUOTO, ILKKA Oikeudenmukaisuus yhteiskunnallisena arvona. teoksessa Hyvinvointivaltio ristiaallokossa, arvot ja tosiasiat. WSOY, Juva 1993

PEKKARINEN, JUKKA Keynesiläinen hyvinvointivaltio kritiikin ristitulesa. teoksessa Sosiaalipolitiikka 2017, näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. toim. Riihinen Olavi. WSOY, Juva 1993

PIIRAINEN, TIMO Hyvinvointivaltio ja yhteiskunnalliset ristiriidat: kohti postkorporatista sosiaalipolitiikkaa? teoksessa Sosiaalipolitiikka 2017, näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. toim. Riihinen Olavi. WSOY, Juva 1993

POLEMIA-SARJA Kasvusta vastuuseen - sosiaalipolitiikan tulevaisuus. Kunnallisan kehittämssäätiö 1993

PURSIANEN, TERHO Nousukauden etiikka. Polemia-sarja, Kunnallisan kehittämssäätiö, julkaisu 9. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1995

Yhteisöllinen yhteiskunta. teoksessa Optiovoitto koko kansalle. Hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuus. Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 1998

RAHKONEN, KEIJO Hyvinvointivaltion tragedia: rajallinen järjestelmä ja rajattomat tarpeet. teoksessa Hyvinvointivaltion tragedia, keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta, toim. Eräsaari Risto&Rahkonen Keijo. Tammer-Paino Oy, Tampere 1995

Sosiaalipolitiikan utopiat ja anti-utopiat. teoksessa Sosiaalipolitiikka 2017, näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. toim. Riihinen Olavi. WSOY, Juva 1993

Utopiat ja anti-utopiat. Kirjoituksia vuosituhanen päättyessä. Gaudeamus. Tammer-Paino Oy, Tampere 1996

RAUNIO, KYÖSTI Sosiaalipolitiikan lähtökohdat. Tammer-Paino Oy, Tampere 1995

RIIHINEN, OLAVI Sosiaalipolitiikka ja legitimizeetti. teoksessa

Sosiaalipolitiikka 2017, näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. toim. Riihinen Olavi. WSOY, Juva 1993

Näkökulmia tulevaisuuteen. teoksessa
Sosiaalipolitiikka 2017, näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. toim. Riihinen Olavi. WSOY, Juva 1993

ROOS, J-P Keskiluokka ja hyvinvointivaltio: uusi
hyvinvointisopimus? teoksessa Sosiaalipolitiikka 2017, näkökulmia suomalaisen
yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. toim. Riihinen Olavi. WSOY, Juva 1993

ROSE, NIKOLAS Eriarvoisuus ja valta hyvinvointivaltion jälkeen.
teoksessa Hyvinvointivaltion tragedia, keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta.
toim. Eräsaari Risto&Rahkonen Keijo. Tammer-Paino Oy, Tampere 1995

RUSI, ALPO Gallup ja kansanvalta. Yleiset mielipiteet
demokratian ryydittäjinä. Satakunnan Painotalo Oy, Kokemäki 1985

SIPILÄ, JORMA Omin avuin, keskinäisin sopimuksin vai kaikki
yhdessä? teoksessa Optiovoitto koko kansalle. Hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuus.
Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 1998

SIPPONEN, KAUKO Hyvinvointivaltiosta hyvinvointiyhteiskuntaan -
vai vieläkin pitemmälle. teoksessa Optiovoitto koko kansalle. Hyvinvointiyhteiskunnan
tulevaisuus. Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 1998

SOIKKANEN, HANNU Hyvinvointivaltion synty. teoksessa
Hyvinvointiyhteiskunta murroksessa? Studia Generalia. Yliopistopaino, Helsinki 1998

SOININVAARA, OSMO Hyvinvointivaltion eloonjäämisoppi. WSOY,
Juva 1995

TUOMAALA, ELLEN Hyvän yhteiskunnan jäljillä. Johdatus
hyvinvoinnin etiikkaan. Mini-Offset, Helsinki 1997

TUORI, KAARLO Sosiaali- ja terveydenhuollon
lainsäädäntöstrategiat. teoksessa Hyvinvointioikeus. toim. Pelkonen Veli. Gummerus
Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1993

TURUNEN, ARI Holhousvaltio ja paisunut julkinen sektori.
Retoriikka lamakeskustelussa. Keski-Suomen lääninhallitus, julkaisuja 1/1994. Kopi-Jyvä Oy,
Jyväskylä 1994

URPONEN, KYÖSTI Sosiaaliturvan jakoperiaatteiden teoriatausta ja
tulevaisuus. teoksessa Sosiaalipolitiikka 2017, näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan
kehitykseen ja tulevaisuuteen. toim. Riihinen Olavi. WSOY, Juva 1993

UUSITALO, HANNU Pohjoismaisen hyvinvointivaltion arvot ja
käytäntö. teoksessa Hyvinvointivaltio ristiaallokossa, arvot ja tosiasiat. WSOY, Juva 1993

Hyvinvointivaltion kehitys ja tulevat haasteet.
teoksessa Suomi 2017. toim. Riihinen Olavi. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1990

VAN REES, WIM Rationaalisuuden tuolle puolen;
sosiaalipolitiikka, valtio ja katu. teoksessa Mitä näemme ja mitä emme näe tiukkenevassa
taloudessa? Puheenvuoroja ihmisen ja hyvinvointivaltion suhteista. toim. Haverinen Riitta.
STAKES-raportteja 90. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1993

WILDNING, PAUL Romahtiko brittiläinen hyvinvointivaltio 1980-
luvulla? teoksessa Hyvinvointivaltion tragedia, keskustelua eurooppalaisesta
hyvinvointivaltiosta. toim. Eräsaari Risto&Rahkonen Keijo. Tammer-Paino Oy, Tampere
1995

SANOMALEHTILÄHTEET

HELSINGIN SANOMAT: HS 6.3.1999 "Suomea on hoidettava kuin kotia,
ei kuin yritystä" A5
HS 15.1.1999 "Liberalismi voitti aatteelliset
kiistat - tällä erää" A12

KESKUSTELUSARJA "ON PUHE HYVINVOINNISTA"

A	WIBERG, MATTI	13.9.1998	"Valtionvarkaiden valtakunta"
A	JULKUNEN, RAIJA	20.9.1998	"Aika sopiva valtioksi"
B	WIBERG, MATTI	27.9.1998	"Enemmän vastuuta yksilöille ja sosiaaliturva selkeäksi"
B	JULKUNEN, RAIJA	4.10.1998	"Sosiaalivaltio tarvitsee myös kollektiivisen uuninpankon"
C	WIBERG, MATTI	11.10.1998	"Jäähvyäiset almuille - perustulo kaikille?"
C	JULKUNEN, RAIJA	18.10.1998	"Sydän sanoo kyllä, järki ei"
D	WIBERG, MATTI	25.10.1998	"Remonttiryhmä uudistamaan sosiaaliturvaa"
D	JULKUNEN, RAIJA	31.10.1998	"Hylkiötkin täytyy elättää"

loppukoonti WIBERG, MATTI & JULKUNEN, RAIJA & SOININVAARA, OSMO &
MÖNKÄRE, SINIKKA

8.11.1998 "Vastikkeeton raha romuttaa
hyvinvointivaltion"

MUUT LÄHTEET

HELLSTEN, SIRKKU Oikeutta ilman kohtuutta. Modernin oikeudenmukaisuuskäsityksen kritiikkiä. Gaudeamus. Tammer-Paino, Tampere 1996

HJERPPE, REIJO&Ilmakunnas, Seija& Voipio, Iikko B. (toim.)
Hyvinvointivaltio 2000-luvun kynnyksellä.

VATT-vuosikirja 1999. J-Paino Oy, Helsinki 1999

KOHTI KILPAILUKYKYISTÄ HYVINVOINTIYHTEISKUNTAA.

Keskustelualoitteita sosiaaliturvan kannustavuudesta ja oikeudenmukaisuudesta. SVK, 1997

KORPINEN, PEKKA Valtio ja vapauden kasvu. Hakapaino Oy,
Helsinki 1989

SIPILÄ, JORMA Sosiaalipolitiikan tulevaisuus. Painokaari Oy,
Helsinki 1985

VALOA TUNNELIN PÄÄSSÄ?
SAK-TSL. Painohäme Oy, Ylöjärvi 1997